

Portul popular din județul Arad

Consiliul Județean Arad

Centrul Cultural Județean Arad

Elena Rodica Colta

Portul popular din județul Arad

**Editura Etnologică
București, 2014**

© Editura Etnologică
www.etnologica.ro
Editor coordonator: Emil Țîrcomnicu

Colecția de Etnologie

Editura Etnologică este acreditată CNCS, categoria B,
domeniul *Istorie și Studii Culturale*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

COLTA, ELENA RODICA

Portul popular din județul Arad / Colta Elena Rodica ; cuvânt
înainte: Ioțcu Nicolae ; ed.: Țîrcomnicu Emil. - București : Editura
Etnologică, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-973-8920-69-9

I. Ioțcu, Nicolae Petru (pref.)

II. Țîrcomnicu, Emil (ed.)

39(498-35 Arad)

7.031.4(498-35 Arad)

Design copertă: Onisim Colta

Fotografiile color: Nelu Scripciuc, Florin Hornoiu, Gabriel Hălmăgean, Rodica Colta
Documentele fotografice din arhiva Complexului Muzeal Arad și a Centrului Cultural
Județean Arad

Traducere engleză: Filaret Cristea

Cuvânt înainte

Demersul de a tipări o carte-album despre costumele populare din județul Arad se înscrie în politica culturală a Consiliului Județean Arad, de conservare și promovare a tezaurului etnografic local.

Plasat la interfezența dintre Bihor și Banat, având la est județul Hunedoara și la vest țara vecină, Ungaria, județul nostru conservă și azi o frumoasă cultură materială - de la tipurile de case la ceramica de Târnăvița - și numeroase obiceiuri tradiționale vii (colindatul cu dube, călușerul, ruga și nedeia).

Nimic nu se compară însă cu costumele populare din zonă, care prezintă o mare diversitate de forme și de ornamente, fiecare parte a județului venind, la aceasta paradă a frumuseții, cu alt port.

Chiar dacă nevoia de îmbrăcăminte este una universală, ca și nevoia de hrană și de adăpost, portul popular a cunoscut, de la o localitate la alta, de la o perioadă istorică la alta, forme specifice, rezultatul fiind o bogăție de costume, de tipuri de piese vestimentare cu variantele lor morfologice, decorative, cromatice, ce țin atât de anumite reguli ale lumii satului („îmbrăcatul cum se cuvine”) cât și de anumite opțiuni estetice ale femeilor, care le lucrau („cum îi mândru”).

Îmbrăcămintea țaranului arădean a fost condiționată de mediul geografic înconjurător (munte-câmpie), de clima și de anotimpurile fiecărui areal dar și de vârsta celui care o îmbrăca, de statutul social al acestuia, de ocaziile în care se purtau anumite haine, încât portul devine implicit o emblemă de identificare și de recunoaștere, de către ceilalți, a celui care îl poartă.

Amintim în acest sens întâlnirile și recunoașterile celor veniți din Bihor, Cluj, Alba sau Arad, la Târgul de la Găina.

Lucratul la costum, dincolo de priceperea la țesut, cusut, brodat, implică sentimente, simpla privire a hainei permițându-i străinului, care ne vizitează, să intuiască ceva din firea, din structura sufletească a celui care a produs-o.

Referindu-ne la costumul tradițional românesc trebuie să avem în vedere și vechimea prezenței lui în acest teritoriu. Ori, există aici o continuitate culturală¹ care străbate veacurile. Cea mai veche reprezentare a unor veșminte femeiești pe teritoriul românesc datează din eneolitic (perioada mijlocie a epocii bronzului), și ea apare pe o femeie îmbrăcată în cămașă lungă și catrințe, descoperită în necropola de la Câlnic, din sudul Olteniei.²

Componentele costumului tradițional, materialele (pânza de cânepă și lână), anumite croiuri, anumite motive decorative (rombul, cercul, meandrul, linia în zig-zag, steaua, coarnele de berbec etc.) coboară în timp spre vestimentația strămoșilor noștri, dacii.

Geto-dacii apar pe Columna lui Traian de la Roma îmbrăcați în cămașa bătrânească dreaptă, încinsă cu o curea de piele, și în izmene de pânză plisate, strânse cu nojițele opincilor. Cât privește costumul de iarnă, dacii umblau cu ȋtari și opinci, cu glugă și cu sarică atârnată pe umăr, asemeni muntenilor.

La fel, cămașa femeiască, cu croiala simplă, cu foile spatelui și pieptului cusute împreună cu cele care formează mânecile, încrețite în jurul gâtului cu un șnur trecut prin pânza, fără a fi răscoite, apare reprezentată pe metopele Monumentului de la Adamclisi și pe basoreliefurile Columnei lui Traian.

Peste veacuri, regăsim aceste mărturii ale portului românesc în frescele bisericilor, la veșmintele ctitorilor din secolul al XIV, în descrierile străinilor, care în secolele XVII și XVIII au trecut prin acest ținut, și, mai aproape de noi, în lăzile de zestre din casele tradiționale.

În toate cazurile, piesele de bază ale costumului sunt aceleași, lucrate peste veacuri în același mod, conservatorismul românesc care le-a salvat, transformându-le într-o marcă identitară românească și, implicit, într-un tezaur inestimabil.

La această zestre locală, în timp, s-au adăugat porturile celorlalte populații (maghiari, germani, slovaci, sârbi, bulgari, cehi, evrei, ucrainieni și romi), care au venit în aceste ținuturi cu propria vestimentație tradițională, sporind diversitatea culturală a zonei și, implicit, multitudinea costumelor, ce puteau fi văzute, pe ulițele satului, duminica.

Nicolae Ioțcu,

Președintele Consiliul Județean Arad

¹ Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, 1974, p. 23

² Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Câlnic*, București, 1961, p. 118

Costumul popular românesc

Zonele etnografice ale județului Arad

Oricărui demers de cercetare în domeniul culturii tradiționale și chiar populare actuale îi sunt necesare repere pentru încadrarea fenomenelor studiate. Din acest punct de vedere, noțiunea de *zonă etnografică* a părut de-a lungul timpului ca cea mai adecvată, întrucât ea include, pe lângă coordonate geografice, și determinări istorice. Ori, analiza vechii civilizații țărănești nu poate să fie realizată în afara componentelor ei geografice, etnice și sociale.

Din punct de vedere geografic, județul Arad cuprinde, la nord, Depresiunea Zărandului, închisă de ramificațiile deluroase ale Munților Codru Moma, ale Munților Zărandului și, într-o mică porțiune, de Munții Bihorului. Spre vest, de la aliniamentul localităților Mișca și Beliu, se găsește Câmpia Crișului Alb, iar spre sud, Câmpia Mureșului Inferior și Podișul Lipovei.

Câmpia Mureșului inferior se întinde de la poalele dealurilor Podgoriei arădene, aliniamentul Mocrea-Radna, până dincolo de granița de vest a țării. Ea este tăiată de râul Mureș în două subunități: Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi.

Aceste unități geografice au determinat o compartimentare a teritoriului arădean în mai multe zone și subzone etnografice distincte, cu fenomene de cultură materială și spirituală specifice:

1. Țara Zărandului

- subzona Hălmagiu

2. Defileul și Câmpia Crișului Alb

- subzona Gurahonț
- subzona Beliu
- subzona Ineu
- subzona Chișineu - Criș

3. Podgoria Aradului

4. Podișul Lipovei și Valea Mureșului

- satele de la nord de Mureș
- subzona Lipova
- subzona Făget (microzona Bata - Căprioara)

5. Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi¹

- subzona Arad
- subzona Vingăi
- subzona Sânnicolaul Mare (microzona Saravale - Igrîș - Secusigiu)

Din punct de vedere administrativ, Aradul se învecinează cu județele Bihor, Alba, Hunedoara, Timiș, iar la vest cu Ungaria. Când vorbim însă despre cultura tradițională, constatăm că actualele teritorii administrative nu se suprapun integral peste zonele etnografice, anumite caracteristici depășind, de cele mai multe ori, granițele dintre județe. Și aceasta pentru că hotarele se întrepătrund, fiind vii. Pe pildă „spătoiul cu guler răsfrânt” unește tipologic Bihorul cu vestul Zărandului, cu estul Câmpiei Aradului și cu subzona Codrenilor.²

La fel, zona etnografică a Văii Mureșului, este compusă la sud de Mureș din două subzone, a Lipovei și Făgetului, toate cu sate aflate atât în județul Arad cât și în Timiș, de unde o sumă de elemente etnografice comune în aceste sate.

Un rol important în stabilirea unor legături multiple între zonele etnografice învecinate l-a avut și viața economică (târgurile, meșterii călători, care lucrau la comandă prin sate etc.), care au produs anumite întrepătrunderi între satele de margine ale granițelor administrative și chiar al zonelor și subzonelor.

Acești factori fac greu de trasat o linie de demarcație între zonele etnografice învecinate.

Prin urmare, în nord-vestul județului, la frontiera cu Bihorul vom găsi, începând chiar de la grai, numeroase elemente „crișene”, în vreme ce în sud-vestul județului, sunt prezente elemente specifice Banatului de câmpie. La fel, portul din localitățile de la limita nordică a Câmpiei Aradului este foarte asemănător cu cel din subzona Chișineu-Criș, diferența fiind mai mult de lungimea sumnelor și a poalelor decât de materiale, croi și tehnică de ornamentare. De pildă, în Comlăuș, sumanele și poalele erau mai scurte decât în Curtici și Macea, unde ajungeau până la gleznă.

Conviețuirea pe durată lungă a românilor din zonele de câmpie cu maghiarii, sârbii și germanii a determinat apariția în portul românilor a unor piese vestimentare și croiuri preluate de la una sau alta din aceste etnii, care au dat portului românesc local un specific aparte.

În sfârșit, o altă influență, care nu poate fi trecută cu vederea, mai ales în satele și târgurile de câmpie, este cea produsă de costumul urban, care introduce în lumea satului

¹ Nicolae Dunăre, *Sate din Zărand specializate în meșteșuguri țărănești*, Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara, Deva, 1956, pp. 20-161 și George Manea, *Încercare de zonare etnografică a județului Arad*, în Tibiscus Etnografie, Timișoara, 1978, pp. 281-294.

² Nicolae Dunăre, *Portul popular din Bihor*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 14.

catifeaua și mătasea naturală, ultima comercializată de evrei, o anumită încălțăminte elegantă și unele piese de vestimentație, multă vreme străine pentru țărani, precum jacheta, paltonul și chiar haina de blană. O parte din hainele noi le înlocuiesc pe cele vechi, tradiționale, bătrânești, dar întâlnim și localități în care diferitele porturi coexistă, oferind o mare varietate de moduri de a te îmbrăca.

Dincolo însă de aceste elemente comune și de interferențe, ce desenează hărțile etnografice ale vestului României, cel puțin în cazul portului popular românesc din zonă, a existat, așa cum vom vedea, și un specific zonal / local și multă iscusință din partea țăranilor, care a permis fiecărei localități să-și valorizeze propriile modele tradiționale.

Materiale, tehnici, croiuri, cusături și broderii

Materialele tradiționale, utilizate în zonă la confecționare îmbrăcămintei, a unei părți din accesorii și a încălțăminte, au fost pânza țesută în război, lâna și pielea de vită/ porc/ oaie.

În județul Arad țăranii au folosit la confecționarea hainelor de iarnă lâna de oaie țurcană. În funcție de necesități, erau utilizate atât firele de lâna subțiri și vătoase, numite *canură*, cât și firele lungi, tari, numite *păr*. Lâna întrebuintată în ornamentică, a fost vopsită în trecut cu vopsele naturale, preparate după rețete transmise de la o generație la alta. De pildă, negrul se obținea din coajă de arin negru. Din arin, șovârv și piatră acră se obținea un galben închis iar din șovârv roșu. Din semințele de lobodă pisate și din tulpini se obținea, prin fierbere, o soluție de colorat albastră. La fel, coaja ramurilor de salcie s-a folosit la obținerea culorii galben iar scoarța copacului pentru roșu-cafeniu.³

Pânza țesută în război a evoluat în timp, de la cea groasă și aspră spre o pânză mai subțire și mai fină. Calitatea pânzei a fost determinată, în mare parte, și de destinația hainelor, grosimea materialului fiind diferită la hainele de lucru față de cele de sărbătoare, care urmau să fie ornamentate.

În confecționarea costumelor populare din județul Arad s-a folosit 5 feluri de pânză țesută în casă, la război:

- *pânza de tramă* - obținută urzind misir și bătând cânepă

³ *** *De la fibră la covor*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, pp. 136-142

- *pânză învăluită* - obținută prin urzirea misirului în amestec cu bumbac sau tramă cu bumbac și bătând cânepă.

- *pânză de urzeală limpede* - în care, în urzeală, se punea misir și cânepă în proporție egală iar la beteală se folosea numai bumbac.

- *pânza cu chinari* sau *cu cinar* - o pânză cu vrăste, obținută prin vrăstarea urzelii, cu un fir gros, introdus la anumite intervale, frecvent întâlnească la costumele de sărbătoare. Această vrăstare se făcea în două moduri, fie punând la urzeală o parte cânepă și trei părți misir bătut cu bumbac fie folosind în loc de misir câte șase firuțe de bumbac răsucite.⁴

- *pânză de bumbac limpede* sau *pânză de misir fir în dinte* - obținută din urzeală de misir și beteală de bumbac.

În preajma Primului Război Mondial, în unele sate (Pilu, Grăniceri, Caporal Alexa, Socodor, Mișca) țărăncile au început să cumpere pânză subțire făcută de tocacii slovaci.⁵

Ulterior, în confecționarea hainelor femeiești, s-a folosit și pânza industrială (pânza panama, grenadir, jolj, *stamba*⁶), cumpărată la prăvălie.

În paralel, porturile locale au adoptat la diferitele piese vestimentare *mătasea*, *catifeaua*, *stofa*, *pânza de păr*⁷, *ternul*.

Principalul material, utilizat în zonă la ornamentarea hainelor lucrate în casă, atât la alesături cât și la broderii, a fost ața. Cele mai vechi fire au fost cele de cânepă, înălbite și răsucite sau vopsite cu pigmenți naturali. Alături de firul de cânepă s-a mai folosit și *fităul* (bumbac) colorat, ața albă, ața de jerebea, „în șase firuțe laolaltă”, iar din perioada interbelică *ața deață*, care se găsea la prăvălie în toate culorile⁸. *Lânica*, o întâlnească doar la alesătura zadiilor din unele sate. În sfârșit, în subzona Ineului sau la Pecica, Secusigiu, pe lângă ața s-a folosit și firul de metal, auriu sau argintiu.

Alături de aceste materiale de bază, în perioada interbelică, în ornamentare au fost introduse și produse finite, cumpărate „de gata”, de la bolt: *fodra cu șinglitură*, *colțuși*, dantele industriale, numite local *țintoc*, *prime*, *șinioare*, *bumbi de sticlă* și *de metal*, *isclogi*, *mărgeluțe* etc.

⁴ Pânza cu chinari era cunoscută în secolul al XIX-lea și ca *pânză sârbească*, ea fiind atestată pe o arie largă, ce depășește limitele județului Arad.

⁵ Tereza Mozeș, *Portul popular în Bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p. 66

⁶ Țesătura din bumbac cu imprimeuri colorate

⁷ Pânza din lână fină

⁸ La hainele de pânză, firul de mătase s-a folosit într-o măsură mai redusă.

Ornamentarea în țesătură sau alesăturile

Ornamentele din alesătură practicate de țărăncile din zonă au fost realizate, în trecut, prin mai multe procedee:

- *alesul cu suveica* sau *suveicește*
- *alesul în „jejete”*
- *alesul cu speteaza*
- *alesul cu indreaua*
- *alesul cu ghemuțul*

Alesul cu suveica sau *suveicește* s-a folosit, mai ales în părțile Hălmașului, la obținerea vrâstelor orizontale, mai înguste și mai late. Aceste vârste se făceau din beteală⁹.

Alesul în „jejete,” reprezintă o alesătură înrudită cu tehnica chilimului oriental, executată fără fir de legătură între contururile modelului. A fost folosită mai ales în ținutul cuprins între Ineu, Minișul de Sus și Buteni¹⁰, la ornamentarea zadiilor.

Alesul cu speteaza sau *cordenciul*, prin ridicarea firelor alese cu o scândurică, a fost practicat în perioada interbelică, în părțile Hălmașului și Beliului și în satele din vestul județului (Mișca, Șepreuş), unde cu această tehnică se ornamenta pânza pentru cămășile femeiești.

Alesul cu ghemuțul, ce se lucra alb pe alb, a fost utilizat în unele sate precum Chereleş, la ornamentarea din război a cămășilor bărbătești și a izmenelor.

Croiul și cusutul

Vechile croiuri, atât la hainele de vară cât și la cele de iarnă, au fost simple, încât mai fiecare femeie știa să facă spătoaie, poale, cămași bărbătești și izmene.

Hainele erau în general drepte, lărgimea obținându-se prin adăugarea de lați și de clini. Îmbinarea se făcea prin cusături, care, cu vremea, au dobândit și o funcție ornamentală. Cele mai simple cusături cu mâna sunt și azi *însăilătura* și *cusătura înapoia acului*.

Însăilătura sau *cusătura înaintea acului* se lucrează de la dreapta la stânga. Se împunge acul pe orizontală și se ridică 3-4 fire și se trece peste același număr de fire. Se obține un șir de segmente la distanță egală unele de altele. Pe dos, cusătura apare ca pe față. Acest tip de cusătură se folosește la îmbinarea a doi lați de pânză și la broderie, când este nevoie să se contureze un motiv ornamental.

⁹ Tereza Mozeș, *Portul popular din Bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p. 47

¹⁰ *Ibidem*

Cusătura înapoia acului se lucrează de la stânga la dreapta. Se scoate ața deasupra pânzei și se împunge de la stânga la dreapta la distanță de 6 fire, după care se ridică două fire deasupra aței. Cusătura apare sub formă de linioare care se succed. Se utilizează la broderiile albe și la conturarea unor motive lucrate pe scris.¹¹

Brodatul

În satele din zonă, atât pe Crișul Alb cât și la nord și la sud de Mureș, țărăncile au folosit la ornamentarea costumelor, broderia plină și broderia spartă. Acestea se realizau prin anumite tehnici de cusut, pe care fetele le învățau în casă, încă din copilărie:

- cusătura trăsorește sau jurește
- cusătura pe verbe
- bătuțea sau festonul
- cusătura brânelește
- cu sălbănași
- ciurătura
- cheițele
- cusătura rișel

Cronologic, cel mai vechi tip de cusătură din județ, folosită la broderia plină, a fost *cusătura trăsorească, pe muchiile cutelor*,¹² dezvoltată din tehnica alesului. O mai găsim practică, în perioada interbelică, la cămășile bărbătești în subzona etnografică Beliu (la Beliu, Tăgădău, Hășmaș, Urviș), în subzona etnografică Gurahonț, în satele cuprinse între Gurahonț și Iosășel, și în Țara Zărandului. În satele din jurul Hălmagiului, prin anii 1966, vechea cusătură trăsorească, se mai folosea doar la pumnarii cămășilor femeiești.

Ca tehnică, se lucrează înaintea acului, cu fir tras, de la un capăt la altul al pânzei. Se ridică un număr de fire trecând peste altele, după modelul cusut. Treckerile de la un rând la altul se execută ridicând un fir pe diagonală. Acest tip de cusătură se aplica și pe beteală și pe urzeală. Când se aplica pe urzeală se numea *cusătură jurește*.

Față de această cusătură arhaică, *cusătura pe verbe* este cea mai simplă cusătură ornamentală din județ. Ca și cusătura trăsorește, se execută atât pe beteală cât și pe urzeală. O verbă este formată din trei fire. Țărăncile foloseau această cusătură mai ales la conturarea modelelor, care urmau să fie lucrate prin tăieturi: *bănușeii, împunsăreii, botuții* (cusătura boturește), *codruții, steluțele, ruda, ruda cu colți*.

¹¹ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 51-52

¹² Nicolae Dunăre, *Portul popular din Țara Zărandului*, în Sargeția, IV, Deva, 1966, p. 231

Bătuceala, festonul sau punctul de feston face parte din grupul cusăturilor cu puncte înnodate, fiind una din cusăturile arhaice practicată în întreaga Asie, atestată în Serbia din sec. XVI. Se lucrează de la stânga la dreapta, luându-se pe ac un număr de fire pe verticală. Acul se scoate deasupra firului, care formează un nod în vârf. Aceste noduri, așezate cap la cap, formează la margine un tiv decorativ.

În sfârșit, o cusătură foarte răspândită în zonă, practicată și azi, este *cusătura brânelește*. Ea seamănă mult la aspect cu cusătura în crucițe, însă se realizează prin altă tehnică. La cusătura brânelește mai întâi se efectuează 5-6 împunsături în diagonală, formând segmente paralele oblice, apoi se revine peste primul grup de fire, de data aceasta în sens opus, formând crucițe. Cusătura aceasta era folosită la gulerul și pumnarii cămășilor bărbățești dar și la cămășile femeiești și la poale.

Cusături pe fire trase și tăieturi

O primă cusătură bazată pe scoaterea firelor și pe umplerea lor, ulterior, cu ață de brodat, în funcție de model, este cusătura *cu sălbănaș*. Firele se scot, fie pe urzeală fie pe beteală, numai într-un sens. Acest tip de broderie se aplica mai ales pe pieptul cămășilor bărbățești și la guler.

În aceeași tehnică, însă executată mult mai fin, se lucrează și *ciurul umplut*, în care firele se trag și pe orizontală și pe verticală, lăsând alternativ același număr de fire câte se scot. În general se lucrează pe trei fire.

Variantele locale ale tehnicii cu ciur sunt *ciurul bănățesc* și, mai târziu, după apariția pânzei subțiri, *cusătura rișel* (Buteni, Berindia, Macea etc).

Cheițele se foloseau la îmbinarea decorativă a laților de pânză în locurile vizibile. Cea mai simplă formă de cheiță se realizează prin punct de feston sau bătuceală. Lații (foile) de pânză se țin cu mâna stângă iar acul se introduce la aceeași distanță de margine înfigându-l deasupra pânzei și scoțându-l la marginea ei, trecând ața de cusut sub ac. În felul acesta se formează o *nodătură*.¹³ Cheițele executate cu ață albă aveau aspect de dantelă.

Uneori peste cusătura simplă de îmbinare a laților se aplicau false cheițe, de fapt broderii lucrate brânelește.

Variatatea se mai obținea și prin alternarea ațelor colorate cu care se lucra. Astfel se executau cinci romburi cu ață roșie urmate de alte cinci cu ață neagră, și tot așa mai departe.

¹³Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 59

Motive ornamentale, cromatica, simbolistica culorilor

Caracteristic pentru români este geometrismul figurativ, predominant liniar, static. Țărăncile române au ținut seama în modul de dispunere a motivelor ornamentale de câteva reguli: repetiția, alternanța, simetria motivelor.

Motivele ornamentale, prezente pe toate artefactele românești, în care intră și cele țesute sau cusute pe diferite piese vestimentare, ne interesează, la o analiză identitară, sub două aspecte: ca vechime și ca semnificație simbolică.

La obârșia tuturor lucrurilor pare să stea un fond preistoric, distins prin însușiri geometrice și geometrizante.

Fondul românesc de motive (punctul, linia, valul meandric, cercul tăiat în patru etc.) cu origini în neolitic, nu și-au schimbat în timp structura și mai ales funcționalitatea spirituală și afectivă.

În privința vechimii unor motive există o continuitate, datorată conservatorismului românesc și procesului de transmitere, de la substratele cele mai îndepărtate, traco-ilirice, la straturile mai recente.

Cultul urano-solar al geto-dacilor s-a instaurat firesc în continuitatea abstracțiunii neoliticului (cultura Cucuteni), care, în esențiala tendință spre geometrism, respingea imaginea teriomorfă, cu reminiscențe totemice, a populațiilor nordice și a celor din stepele euro-asiatice¹⁴.

În perioada în care în spațiul carpato-danubiano-pontic cultul soarelui a devenit dominant, au fost puse în circulație reprezentări practice, direct evocatoare, ale luminii - *carul solar, discul, rozeta, coarnele taurului, pătratul* etc.- dar în același timp s-a produs o rescriere a unor scenarii mitice și o subordonare a unor părți din motivele decorative la exigențele simbolice ale cultului¹⁵.

Aceste forme au supraviețuit până azi, chiar dacă, în urma procesului de desimbolizare, care a avut loc în timp, vechile lor semnificații s-au pierdut.

După *punct*, care este cel mai simplu, mai arhaic, mai primar motiv ornamental, urmează *linia (dunga, vrâsta)*, realizată în pânză prin alesătură, prin registre de beteală.

Din această linie dreaptă s-a născut în ornamentica românească *linia frântă* sau *zigzag-ul* și *linia șerpuită, meandrică*. Aceasta din urmă, cunoaște o mulțime de denumiri locale: *călița ocolită, calea rătăcită cu sori, calea rătăcită cu pupi sau calea încurcată, drumul*

¹⁴ Constantin Prut, *Calea rătăcită. O privire asupra artei populare românești*, Fundația INTERART Triade, Timișoara, 2012, p. 14

¹⁵ Constantin Prut, *op.cit.*, pp. 33-34

pierdut, cărarea uitată etc. Sub învelișul metaforei, ele vizează un motiv cu foarte largă răspândire în creația populară românească și în cea sud-est europeană, care trimite la arhaicele călătorii labirintice.¹⁶

Liniile încrucișate au dat motivele *furca, roata, steaua, olcuța*.¹⁷ Din combinarea liniei drepte cu cea frântă s-au născut *dinții de fereștrău, dinții de lup, scăunașele, suveicile* etc.¹⁸

Prin combinarea liniilor frânte s-au obținut o mare varietate de romburi: *romburi în trepte, concentrice, crenelate, dințate, crestate, cu cârlige, cu coarne, cu coarne duble, jumătăți de romburi, prescuri*.

Așa cum am menționat deja, la origini, vechile motive ornamentale, au avut semnificații simbolice, mitice.

De pildă, omul preistoric indica centrul printr-un *punct*. Punctul este și ceea ce rămâne dintr-un corp, când proprietățile și dimensiunile sale sunt abolite. Clement din Alexandria considera, din această perspectivă, punctul drept o *poziție*, dincolo de care se atinge unitatea primordială a lumii¹⁹.

Un alt motiv, *coarnele de berbec*, executate cu laconismul grafic al reprezentărilor arhaice, face trimitere la relația berbec-împărat-divinitate, prezentă în miturile dintre Carpați și Caucaz. În cosmosul gândirii populare găsim adeseori atribute ale berbecului unic, de apartenență solară.²⁰

Din mulțimea motivelor ornamentale românești, pe piesele vestimentare din județul Arad apar *punctul, crucea, pătratul, dreptunghiul, triunghiul*, diferite feluri de *romburi, rozete, coarne de berbec, „S”-urile, dinți de fereștrău, dinți de lup, pomul vieții* (vasul cu buchet de flori, vasul cu pomișor), *trandafirul, floarea cu șase petale, frunza, loaza cu frunze și flori*.

Din punct de vedere morfologic, ornamentele sunt geometrice, liber desenate sau o combinație a acestora, iar din punct de vedere structural omogene, eterogene, unilaterale, bilaterale, alternante, dese sau dispersate, simetrice, asimetrice, centrale, periferice etc.

Diferențele de ornamentare, care apar de la o zonă etnografică la alta a județului, sunt determinate de tehnica folosită pentru redarea motivului ornamental ales și de culorile folosite. De la o epocă la alta, de la o localitate la alta au existat anumite preferințe cromatice, care permit datarea și localizarea piesei.

¹⁶ Constantin Prut, *op.cit.*, p. 120

¹⁷ Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara, 1982, p. 59

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Constantin Prut, *Calea rătăcită. O privire asupra artei populare românești*, Fundația INTERART Triade, Timișoara, 2012, p. 95

²⁰ Ibidem, p. 133

A vorbi despre cromatica creației populare românești înseamnă a pătrunde în cele mai intime profunzimi a laboratorului, în care s-a făurit de-a lungul timpului întreaga diversitate a repertoriului decorativ și simbolic, cu infinitele sale nuanțe. La o analiză, constatăm prezența unei armonii bazate pe puritatea tonurilor și a raporturilor ce se stabilesc între ele. Această puritate tonală reprezintă rezultatul unei șlefuirii îndelungi a modelelor. Când sunt folosite mai multe culori, descoperim grija menținerii unei relații armonioase între diferitele tonuri, optându-se pentru nuanțe aparținând aceleiași familii cromatice. În cazul în care culorile sunt contrastante intervine un simț al măsurii, o impunere a stării de echilibru între părți.

Vorbind despre această decantare milenară a gamei cromatice, Paul Petrescu afirma că ea a condus în spațiul de simțire și înțelegere românească a artei, la culori vii dar niciodată tipătoare și la culori molcome, dar niciodată mohorâte.²¹

Mircea Eliade, referindu-se la trăsăturile creștinismului țărănesc, semnala, în scrierile sale, prezența unor elemente păgâne, arhaice,²² între care și credințele legate de puterile magice ale unor culori. Acestea credințe supraviețuiesc încă și astăzi atât la români cât și la societățile tradiționale din alte arii geografice și culturale.

La multe popoare din Europa, culoarea roșie, asociată cu sângele, cu focul, este un simbol al vieții, verdele este expresia forței vitale, a regenerării, iar albul simbolul purității. De altfel, în limba latină clasică pentru alb există două cuvinte *albus* și *candidus*, cel de al doilea termen definind inițial albul strălucitor.

În religia creștină, purtarea albului a sfârșit prin a fi destinată Paștelui și marilor sărbători din calendarul liturgic. Sfântul Ieronim, Grigore cel Mare și alți părinți ai bisericii au făcut din alb culoarea încărcată cu cea mai mare demnitate, folosită simbolic la toate sărbătorile lui Cristos, ale îngerilor, fecioarelor și confesorilor.

Ca simbol al purității, albul este culoarea cea mai utilizată și în cazul diferitelor ceremonii care includ rituri de prag. Mireasa este îmbrăcată în alb, poartă coroană din ceară albă, voal alb. La confirmare, copilele catolice sunt îmbrăcate în alb etc.

Cât privește roșul, ce amintește de sângele vărsat de și pentru Cristos, biserica recomandă să fie utilizat la sărbătorile apostolilor, martirilor, a Sfintei Cruci și a Duhului Sfânt, în special la Rusalii.

În paralel, în satul tradițional românesc, roșul este investit cu anumite valențe apotropaice, de unde firul roșu de ață, ce se leagă la mâna noului născut, pentru a-l apăra de deochi.

²¹ Paul Petrescu, *Arcade în timp*, Editura Eminescu, București, 1983, pp. 96-97.

²² Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genchis-Han*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 259

Opusul roșului, dar și al albului, este negrul, culoarea suferinței, a nopții, a haosului, a misterului morții. În antichitate negru era culoarea pe care o purtau inițiații în Marile Mistere²³.

Culoare a întunecimilor primordiale, din care s-a născut viața și în care, inevitabil, sufletul trebuie să se întoarcă, negrul a devenit în vestimentația tradițională românească culoare de doliu. În îmbrăcămintea călugărilor, negrul este culoarea renunțării la vanitățile și deșertăciunile acestei lumi.²⁴ Aceeași semnificație o are și în portul bătrânesc.

În această logică tradițională, înțelegem altfel semnificația celor trei culorii esențiale (roșu, negru și alb), cu care a fost ornamentat costumul popular românesc. Roșul și negrul, simbolizând viața și moartea, care se întâlnesc în compozițiile ornamentale împreună, semnifică în vechea cheie de lectură, ciclicitatea vieții omului, ca dat acceptat, așa cum albul pe alb semnifică curățenia trupeză și sufletească.

Tipologia costumului popular

O tipologizare a pieselor care compun costumul popular românesc se poate face în funcție de importanța și rolul acestora în ansamblul vestimentar.

Analiza pieselor de port din județului Arad, analogia lor cu variante din alte zone, ne permite să stabilim anumite asemănări și diferențe, ce dau specificul portului zonal.

Piese de port se clasifică, după importanța lor în componența costumului, în *piese de bază* și *piese complementare*. Dintre acestea unele sunt specifice portului femeiesc sau bărbătesc, altele sunt comune.

Componentele costumului femeiesc

Găteala capului, podoabe de gât și podoabe de talie

Podoabele și anumite bijuterii se utilizau atât în ocazii ceremoniale (nuntă) cât și în ocazii festive (la biserică, la horă etc.). După locul în care se purtau, vorbim despre găteala capului, podoabe de gât și podoabe de talie.

Capul fetelor și al femeilor tinere a fost *împănat* (împodobit) de la o zonă la alta a județului cu *cercuri*, *bartă*, *partă cu bani*, *tablă*, *cealmă*, *cocori*, *agrafe de os*, *fufe* etc.

²³ Michel Pastoureau, *Negru. Istoria unei culori*, Editura Cartier, București, 2012, p. 40

²⁴ Ivan Evseev, *Dicționar de mitologie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997, p. 300

Miresele purtau, ca semn distinctiv, pe lângă coronița albă din *flori de său* (ceară) și *sovonul*. Aceasta reprezintă prima formă de acoperire a capului din viața de femeie. În Banat, sovonul era dăruit în trecut de nănaș mirelui, care îl înmâna miresei printr-un ritual, azi uitat.²⁵

Față de fete, femeile măritate umblă cu capul acoperit, cârpa de cap sau balțul (Valea Mureșului) constituind, în comunitățile tradiționale, un semn de stare civilă. Cea care învelea ritual tânăra nevestă era nănașa iar învelitul avea loc în timpul nunții.

În perioada interbelică, în unele sate, precum Secusigiu, luna, după nuntă, tânăra nevestă era purtată prin sat cu căruța, „*să fie văzută că-i învelită*.”²⁶

Tot cu ocazia nunții, miresei i se schimba pieptănătura, cozile fiind cusute într-un concii. O primă piesă textilă, care acoperea concii și îl ținea strâns, era *ceapsa* sau *ceapța*. Ca acoperitoare de cap, ceapsa ar fi, după unii istorici precum Emil Fischer, de tradiție tracă, însă conform DEX, cuvântul a intrat în limbă română pe fileră sârbo-croată din *čepac*.

Peste ceapsă se puneă *cârpa mică* (baticul). Din secolul XX baticul de lucru era făcut din pânză industrială sau lână, pe când cele de sărbătoare sau de biserică din catifea, din stofă și mătase. Culorile acestuia erau în funcție de vârstă, deschise la nevestele tinere și închise la cele bătrâne.

Ca podoabele de gât, în județ, s-au purtat mărgelile, zgârzi și bani de aur și argint, numiți în bazinul Crișului Alb „*bani la grumaz*,” montați, de la o zonă la alta, pe sârmă, șiret sau panglică plisată, la baza gâtului. În Câmpia Aradului spre Mureș, banii din aur (*sulferini*) formau un șirag mai mare ce cobora în față până la talie.

Pe Valea Mureșului, în partea bănățeană a județului, ca podoabele de talie femeile au purtat *bârie* și *brăcire*, țesute din lână sau lucrute din mărgelile colorate. În schimb în celelalte zone ale județului nu se purtau podoabe de talie. Doar în unele sate, pe Criș, se lega în jurul taliei o panglică lată sau se puneă o batistă brodată la brâu.

Cămașa femeiască

Cămașa femeiască apare în graiul din zonă cu două denumiri *spătoi*, în cea mai mare parte a județului, și *spăcel*, pe Valea Mureșului, în Podișul Lipovei și în Câmpia Vingăi.

După croi, în județ s-au purtat, în paralel, două tipuri fundamentale de cămași: *cămașa bătrânească*, dreaptă, tip tunică²⁷, croită dintr-o singură foaie de pânză, netăiată la umăr, în care se practica o despicătură pentru introducerea capului, cu mânecile, din câte o foaie, prinse

²⁵ Damaschin Mihoc, *Elemente de etnografie și folclor la cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, București, 1973, p. 302

²⁶ Dimitrie Barbu (Tia Rica) n. 1923 în Secusigiu

²⁷ Atestată în Europa încă din epoca bronzului

de *stani* în dreptul umerilor, fără guler, și tipul „*carpatic*”²⁸,” din patru foi de pânză, încrețită și cu mânecile prinse din gât.

Cămașa carpatică s-a păstrat la nord de Mureș, până azi, doar în zonele mai izolate, cum ar fi în ținuturile montane ale Munților Codru – Moma și pe Valea Cigherului.

În zona bănațeană a județului, cămașă carpatică era confecționată dintr-o lățime de pânză în față și din două lățimi în spate. Lateral erau introduși doi clini de margine, care asigurau lățimea cămășii. Mâneca, dintr-o lățime și jumătate, se termina cu un fodor, iar sub braț, pentru a permite mișcarea brațelor, avea introdus un petec în formă de romb, numit *clențuș*²⁹.

Un al treilea tip de cămașă, mult mai purtat în județ, rezultat din vechea cămașă bătrânească, a fost *cămașa cu platcă*, apărută în secolul al XIX-lea, sub influența orașului.

Această cămașă mai nouă, cu mânecile prinse în umăr, cu platcă, o găsim răspândită din Ținutul Hălmeagului până la frontiera cu Ungaria. Ea este croită fie pe lungimea pânzei fie pe lățime („*cu stanul luat de crucișul*”). Spătoaiile croite pe lățime (*Șicula*) sunt foarte scurte și de aceea, mai ales în spate, se cosea o *adăugeală*, ca să nu iasă din poale. Între spatele și fața spătoiului se pune o *băgătură* (bentiță lată de 3-4 cm), care ajută la rotunjirea gâtului. Băgătura este ascunsă de o pânză dreptunghiulară, de 11-33 cm, cunoscută în județ sub numele de *umeriță, beretel sau blăniță*³⁰. Mâneca, croită tot dintr-un lat și jumătate, se termina cu pumnari lați, care aveau împrejur aplicată cipcuță.

Spătoiul cu platcă, croit din stanuri drepte, netăiate la umeri, este atestat în satele din vecinătatea frontierei încă de la începutul secolului XX. Forma mai nouă, purtată în depresiunea Gurahonțului, are părțile componente răscoite și este deschisă în față pe toată lungimea cămășii.

Cât privește ornamentica, cămășile din județul Arad sunt ornamentate pe mâneci compact (Săvârșin, Birchiș, Bata, Țela) în râuri (sate din Zărand), în benzi orizontale sau verticale. Pe piept, ornamentele sunt aplicate sub formă de benzi verticale, dispuse de o parte și de alta a deschizăturii.³¹

²⁸ De origine traco-iliro-dacă, apare pe Columna lui Traian și pe Monumentul de la Adamclisi. A cunoscut o largă răspândire în sud-estul Europei (Bulgaria, Serbia) și în zona carpatică a Europei (Slovenia, Moravia, sudul Poloniei, Ucraina transcarpatică).

²⁹ Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara, 1982, p. 25

³⁰ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 65

³¹ vezi Rodica Herlo, *Cămăși femeiești din colecția Muzeului Județean Arad*, în *Ziridava*, XV-XVI, Arad, 1987, pp. 387-394

Poalele

Specifice județului Arad sunt poalele lungi până la glezne și foarte largi. Confectionate din același material cu spătoaiele sau spăcelele, ele erau croite din câte 6-7 lați de pânză, împăturite în pături dese, de 4-5 cm. În partea de sus, încrețiturile erau prinse într-o pânză îndoită numită *pumnată*.

Ornamentele, executate cu ață colorată sau cu alb, erau aplicate pe *pumnată*, la *marginea de jos* și la locul de îmbinare a laților. Cea mai veche tehnică de ornamentare folosită în zonă a fost, cum am menționat deja, *trășurește* și în *crucițe*. În partea de jos poalele se terminau fie cu *tazle* fie cu *cipcă*. Inițial poalele au fost purtate ca „fuste”, având dedesubt alte poale mai puțin largi, pentru ca, după apariția fustelor de stofă și mătase, să se transforme în jupoane, purtate, în mai multe rânduri, doar pe dedesubt.

Zadia, cotrânța, lații, opregul

Peste poale, în acest areal s-au purtat, în unele sate numai în față, în alte și în față și în spate, diferite tipuri de șorțuri. Astfel, în Bazinul Crișului Alb, costumul femeiesc avea în componență un singur șorț, în față, numit *zadie* sau *cârpă de încins*. În mod obișnuit, această zadie era confectionată din doi lați din pânză de bumbac îmbinați printr-o cheiță. În partea de sus ea avea un brăcinari încins pe talie cu brăcinăriță iar ornamentarea era executată în timpul țesutului, prin tehnica *alesăturii în degete*. Uneori motivele erau realizate cu fire de lână fină și viu colorată.³²

În locul acestor zadii, pe Valea Mureșului, în satele plasate între dealurile Lipovei și în Câmpia Vingăi, s-au purtau fie două *cătrânțe*, fie *cătrânță și opreg*, fie doi *lați* sau un lat mare, toate piese vestimentare arhaice, de origine traco-ilirică, răspândite în întreaga lume egeo-mediteraneană și carpato-balcanică³³.

Materialele au fost diferite de la un tip de piesă la alta. *Cătrânțele* confectionate din pânză din lână și din *păr*³⁴ erau țesute și ornamentate prin tehnica alesăturii în război.

Cătrânțele bătrâne erau numite și *cătrânțe cu pui mărunți*. Urzeala și beteala era din lână neagră de oaie iar pentru alesături se folosea firul de lână colorată în roșu, piersăcat, vânat, verde. Țesătura era lucrată în 4 ițe. Ornamentele, alese cu mâna, mărunte și multe, erau răspândite pe toată suprafața piesei. Motivele cele mai frecvente au fost *olcuța*, *cocorii*,

³² Olivia Lungescu, *Țesături populare în Bazinul Crișului Alb*, în Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor, 10, Oradea, 1971, pp. 99-110

³³ Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara, 1982, p. 31

³⁴ o lână de o calitate foarte bună, obținută cu ajutorul unor piepteni speciali

cârlanii, coțca. Cu vremea, puii au devenit tot mai mari iar la beteală a început să se folosească firul de mătase și de metal alb sau galben.

A doua piesă îmbrăcată peste poale, în partea din spate sau atât în spate cât și în față, a fost *opregul*³⁵ cu ciucuri. În satele în care opregul s-a purtat doar în spate, în față se puneă cătrânța.

Opregul, o subvariantă a catrânței, este și azi răspândit în Banat dar și în alte zone din sud-estul Europei. El este compus dintr-un petec³⁶ (*obada*), de care sunt prinși ciucurii (franjurile) de lână, roșii, galbeni, albaștri, de 50-60 cm, care atârnă liberi.

La opregele bătrâne, petecul reprezenta jumătate din opreg și era lucrat din fir de lână și bumbac. Alesăturile se executau cu *canură*, motivele caracteristice fiind *pupii, cârlanii, coțca*. La fel ca și la cătrânță, cu vremea, alesătura a început să fie lucrată pe fir, cu mătase și fir metalic alb sau galben.

Din secolul XX, în confecționarea opregelor, au pătruns unele materiale industriale precum catifeaua, glotul, stofa, mătasea, decorul pe aceste materiale fiind realizat prin diferite tipuri de broderie.

Cingătoarea

Tot în zona bănățeană a județului femeile poartă în jurul taliei, sub și peste cătrânță și opreg, două tipuri de cingători din lână: *brâu* și *brăciră*, ambele de tradiție iliră. *Brăul* este țesut în 4 ițe, cu băteala și urzeala din bumbac și cu alesăturile lucrate cu mâna, cu fire de lână. Ornamentele cele mai frecvente sunt în *străji* cu *scămnașe, cocori*, romburi mari, coțche etc., între ele intercalându-se *scălușituri* și *dungi*.³⁷ În cromatica brăului predomină roșu alături de negru, albastru sau alb.

Brăcira are o lățime de 6-8 cm și o lungime de până la 3 metri și jumătate și se petrece peste brâu. Țesătura, lucrată în 4 ițe, are ca ornamentație *dungi, bobîți, ochiuri, dinți de lup*. Lâna colorată în alb, negru, verde, vânăt este dispusă pe fondul de culoare roșie.

Laibărul, zobonul

O piesă vestimentară femeiască foarte răspândită de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost laibărul³⁸ sau zobonul, din catifea sau mătase, croit scurt, strâmt pe corp și puternic răscroit în față.

³⁵ cuvântul *opreg* provine din slava veche și a intrat în limba română pe filieră sârbo-croată

³⁶ o catrință de proporții reduse

³⁷ Aristida Turcuș, *op.cit.*, p. 36

³⁸ Cuvântul laibăr este împrumutat din portul bărbătesc

Încălțăminte

Vechea încălțăminte a româncelor din județul Arad a fost opinca din piele de bovină, cu gurgui. Aceasta a fost înlocuită, în secolul al XIX-lea, iarna, mai ales în momentele festive, cu *păpuci cu tureac înalt* și cu cizme, iar vara, cu *topanci* și *șlarfe*.

Componentele costumului bărbătesc

Clopul și căciula

Primăvara și toamna, acoperitoarea de cap generală a fost clopul din postav negru, brun și verde. De la o zonă la alta diferea doar mărimea borului, care era mic, mijlociu sau mare. Vara se purta clopul din paie de grâu iar iarna căciula de oaie sau de miel, de culoare neagră. În cazul căciulii, de la o zonă la alta, diferea doar modul în care era purtată: dreaptă, îndoită, cu vârful băgat înăuntru.

Cămașa

Din vechea cămașa bătrânească, croită dintr-o foaie, tip tunică, netăiată la umeri, în secolul al XIX-lea au apărut două noi variante, care s-au păstrat până azi: cămașa cu platcă dreaptă, cu guler pe lângă gât și mâneci largi, libere la extremitatea inferioară, și cămașa cu platcă încrêțită, cu guler răsfrânt și mâneci largi terminate cu manșete.

După lungime, în județ s-a purtat, în trecut, cămașa scurtă și cămașa până la pulpe sau chiar până la genunchi, ultimele două în părțile bănățene ale județului.

Tehnicile de ornamentare sunt aceleași ca și la cămașa femeiască. Pe o arie largă, ornamentica la cămășile bărbătești a fost lucrată alb pe alb, însă în unele sate întâlnim și broderii realizate cu ață colorată. De asemenea, de la o subzonă la alta, diferă atât tehnicile de coasere cât și motivele ornamentale.

Izmana

Izmenele, numite în unele sate și *gaci*, au cunoscut o răspândire generală în portul bărbătesc de vară. Lungimea și lățimea acestora a fost diferită. În Bazinul Crișului Alb, în satele din partea vestică a județului, izmenele erau până sub genunchi, în altele erau lungi până la gleznă.

Pe Valea Mureșului și în satele din jurul Secusigiului, izmenele fiind lungi, se trăgea peste ele ciorapul sau se purtau băgate în cizme și lăsate să cadă peste acestea.

La fel, lățimea a fost dată de numărul de lați folosiți la croi, izmenele fiind lucrate din 4 până la 7-8 lați.

Zadia

În unele subzone din Bazinul Crișului Alb și din Câmpia Aradului bărbații au purtat în față, peste izmene, o zadie, confecționată din pânză de casă țesută în război. Unele dintre aceste zadii erau plisate, vertical sau orizontal, altele erau ornamentate în război sau în cusătură.

Brâul, cureaua

Brâul de lână, cureaua cu ținte și chimirul sunt prezente mai ales în partea bănățeană a județului, în care s-a purtat cămașa lungă. Brâul de lână, lung de 3 m și jumătate, lucrat în 2 ițe cu păr de oaie și canură, a fost ornamentat cu alesături, în război, lucrare vertical sau orizontal.

Cureaua lată din piele, tip chimir, o găsim și în portul din zona moțească a județului.

Laibărul sau zobonul

Purtat peste cămașă, laibărul de la costumul bărbătesc de sărbătoare, este în unele locuri scurt până la talie, în altele lung până la șold. Culoarea acestei piese vestimentare este neagră în zonele etnografice de la nord de Mureș și albă sau culoare *gheneral* în satele la sud de Mureș. Excepție face subzona Gurahonț, unde laibărul este de culoare albastră. Materialele sunt și ele diferite. Laiberele negre din Bazinul Crișului Alb sunt confecționate din satin sau barșon lins, cele albastre din zona de munte din postav iar cele albe și gheneral, de pe Valea Mureșului, din aba. Totuși cei înstăriți au purtat și în satele de la sud de Mureș începând cu perioada intebelică, laibere negre din mătase *peșcănească*.

Ornamentica laiberelor de sărbătoare a fost, de la o zonă la alta, și ea diferită, alături de cusăturile cu ață colorată, ele prezentând bumbi metalici sau de sticlă colorată, aplicații de șinioare și de fire aurii.

Laiberele de lucru erau făcute din postav mai gros, de culoare închisă, ca și cioarecii de lucru.

Cioarecii

Iarna, peste izmene, se îmbrăcau, în toate satele, cioareci. Caracteristici zonei sunt cioarecii albi, dar la lucru s-au purtat și cioareci de culoare neagră sau brună. Cei de sărbătoare erau făcuți dintr-un postav mai subțire.

Ca și croi, în județ, întâlnim două tipuri de cioareci: cioareci drepți și cioareci mulați pe picior de la genunchi în jos, pentru a fi băgați în cizmă. În general acești „pantaloni” din postav

erau lucrați de croitori locali, specializați, dar în unele părți ale județului erau comandați în ateliere.

Cioarecii au fost croiți din patru lățimi, câte două pentru fiecare crac, la care se adăugau doi clini, care îi lărgeau în partea superioară. În față prezentau două tăieturi, numite în zona bănățeană *ghizde*³⁹, acoperite cu o clapă.

Bitușa

Bitușa a fost o haină de iarnă, din blană, croită din 7 piei de oaie, fără mâneci și lungă până la glezne, purtată doar de bărbați. Ea era purtată cu blana în afară de către moșii crișeni și cu blana înăuntru în satele din subzona Chișineu-Criș. Cele din vestul țării aveau un guler din miel negru, cu coadă și picioare.

Obiala, ciorapul

Iarna, partea de jos a piciorului era protejată cu obială, ciorap de lână sau de bumbac. Obielele erau în unele sate albe, în altele în coțche.

Încălțăminte

Vechea încălțăminte în zonă a fost și la bărbați opinca cu gurgui, înlocuită în unele localități încă din secolul al XIX-lea cu bocanci, cizme cu foi și șlarfe.

Piese de port comune femeilor și bărbaților

Piesele comune, purtate și de bărbați și de femei iarna, sunt pieptarele și cojoacele, cu variantele lor zonale, și sumanele, lungi sau scurte. Diferența între cele lucrate pentru bărbați sau pentru femei era dată de croi și de ornamentală.

Pieptarul, cojocul și cojocul cu mâneci

Cojocăritul a fost atestat în județul Arad încă din secolul al XVII-lea, meșterii cojocari ortodocși din orașul Arad înființându-și propria breslă în anul 1725. Din secolul al XIX-lea, în județ au apărut, pe rând, mai multe centre de cojocărit, la Ineu, Moroda, Buteni, Gurahonț, Mișca, iar mai târziu la Beliu, Bocsig, Șiclău, Pâncota, Lipova, Săvârșin, Hălmagiu, care au

³⁹ Aristida Turcuș, *op.cit.*, p. 49

asigurat necesarul de piese din blană din portului zonal de iarnă dar au și impus, subzonal, un gust pentru anumite modele și chiar o modă.

În localitățile de la sud de Mureș, care intrau în componența unor subzone bănățene, precum Sânnicolaul Mare sau Făgetul, s-au purtat pieptare și cojoace, numite *burdice* și *becheșe*, lucrate în centrele de cojocari din aceste localități, la fel cum în satele din acest areal au pătruns și cojoacele lugojenești „cu zbici”.

Pe lângă maistorii cojocari din centrele menționate, în aproape toate satele, au existat, tot timpul, și unu-doi cojocari, care făceau cojoace și pieptare de lucru și le reparau pe cele stricate.

Cojoacele din județul Arad au fost confecționate inițial din piele de oaie sau de miel în culoarea lor naturală, abia mai târziu și numai în anumite centre pielea fiind vopsită în negru.

Croiul cojocului a fost unul unitar. Majoritatea cojoacele femeiești din județ, indiferent de centrul care le-a produs, au fost scurte, fără mâneci, tăiate în față, încheiate cu o panglică sau cu cheutori, iar cele bărbătești mai lungi. Totuși, nevestele au îmbrăcat și cojoace până la talie. Pieptarele din județ au fost fără mâneci și răscoite la gât. Unele se încheiau pe umăr și sub braț altele se trăgeau direct pe cap.

La ornamentare acestor piese vestimentare s-a folosit broderia cu bârcă, lânică, mătase, festonul cu *târșe* (fășii înguste de piele), aplicațiile de piele, aplicațiile de găitane, fir, paiete și nasturii de metal, diferența dintre piesele produse în unul sau altul din centrele zonale de cojocari fiind determinate de motivele ornamentale folosite, de culorile broderiilor, de preferința pentru anumite materiale decorative cumpărate din comerț și de locul de amplasare al acestora pe suprafața cojocului sau pieptarului.

Sumanul sau șuba

Hainele din țesătură de lână purtate pe teritoriul României coboară în timp spre perioada preromană și romană, ele fiind vizibile atât pe Columna lui Traian cât și pe Monumentul de la Adamclissi⁴⁰. Aceste veșminte arhaice din pănură purtate pe deasupra au fost schimbate cu vremea cu modele intrate în spațiul românesc mai târziu.

O asemenea piesă vestimentară este *sumanul*, considerat de specialiști ca fiind de origine balcanică, cu vizibile influențe orientale.⁴¹ După unii istorici de artă,⁴² veșmântul a

⁴⁰Pe monumente apare reprezentat un tip de suman fără guler și fără clini sau cu clini foarte înguști, vezi Tereza Mozeș, *Contribuții la studiul și analiza structurală a hainelor de lână din România*, în *Analele Banatului*. Etnografie, Timișoara, 1981, p. 62

⁴¹ Seamănă, ca și croi, cu mantalele de tip caftan purtate în China, Persia, Turcia, vezi Tereza Mozeș, *Contribuții la studiul și analiza structurală a hainelor de lână din România*, în *Analele Banatului*. Etnografie, Timișoara, 1981 p. 63

⁴²Adina Nanu, Corina Niculescu, Fl.Dumitrescu, vezi Tereza Mozeș, *art.cit.*, p. 63

pătruns în spațiul românesc pe filieră bizantină în secolul al XVI-lea, ca și costum de curte, ruralizându-se ulterior.

Elementul specific acestei haine, este prezența clinilor în față și în laturi.

Ca veșmânt, sumanul este răspândit pe o arie largă balcano-carpato-baltică, ce acoperă întreg teritoriul românesc, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Polonia, Ucraina, Lituania, Slovacia etc.

Deosebirile între variantele și subvariantele purtate de la o țară la alta și de la un teritoriu la altul al României, sunt determinate de culoarea pânzei de lână, de forma și locul unde se aplică clinii, de tehnicile de ornamentare și de locul în care sunt aplicate ornamentele pe piesă.

Referindu-ne la clini, aceștia sunt, ca formă, drepți sau aproape drepți, de formă triunghiulară, trapezoidală etc.

În județul Arad, haina lungă de postav apare sub trei denumiri: suman, șubă și țundră.

Materia primă folosită la confecționarea acestei haine de iarnă, purtată atât de femei cât și de bărbați, a fost *pănura* sau *haba*, adică pânza de lână țurcană țesută în război în 3-4 ițe. Această pânză era dusă la dubit. Pielele (scezele) de pănură, folosite de românii din județul Arad, au funcționat în trecut în toate zonele etnografice (la Cilul de Sus, Chisindia, Honțișor, Bulzești, Păiușeni, Archiș, Groșeni, Pâncota, Făget, Cerbia, Roșia, Corbești, Stejaru, Mihăiești, Birchiș, Zam etc.).

Pe lângă această pănură țărănească, pe Valea Mureșului șubele au fost confecționate și dintr-o pănură mai fină, mai albă, lucrată în două ițe, cunoscută sub numele de *ohabă*, adusă de la Orăștie și de la Timișoara.⁴³ Acestor șube li se mai spunea și *șube grecești*.

În general, sumanele au fost executate de sumănarii locali, din sat. Meșteșugul a fost practicat în tot județul până prin anii 50-60 ai secolului XX. În croit erau specializați bărbații și în ornamentat femeile, dar nu putem să vorbim despre o regulă, pentru că erau *sumănari*⁴⁴ sau *săbăițe*⁴⁵ (croitorese de șube) care făceau întreaga muncă.

În paralel cu meșterii locali, prin satele din subzona Ineului și a celor de pe Valea Teuzului, au umblat, decenii la rând, sumănarii din satul bihorean Sârbești, care luau comenzile și măsurile necesare, plecau acasă și se întorceau, după o vreme, cu sumanele terminate.

⁴³ O încercare de deschidere a unei fabrici de pănură, eşuată, găsim în anul 1892 și la Buteni. vezi Tereza Mozeș, *Portul popular din Bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p. 94

⁴⁴ Blagu și Nica Tănase din Mocirla, Doncea Alexandru din Bocsig, Dănilă din Beliu, Maxim din Bocsig, Rad Mihai din Berindia nr.63, Ardelean Todoruț din Miniș, Constantin Popovici din Micălaca, Ion Neamțu din Ilteu etc.

⁴⁵ Veliciu Ecaterina din Șepreuş, Moț Catița din Socodor, Bura Maria și Ivănuț Catița din Nadăș, Maniu Saveta din Dud, Bacoș Elena din Iacobini, Bălan Persida din Conop, Sofia lui Partenie din Vinești, Bulzan Vioara din Birchiș, Jicăran Maria din Țela etc.

De asemenea, în județ au existat și localități specializate, precum satul Poienari, care furniza țundre pentru întreg Ținutul Zărandului, sau târgul Lipova, în care „*maistori calificați*” făceau șube pentru întreaga Vale a Mureșului.

Caracteristic pentru ținutul Aradului este sumanul alb. Excepție fac doar câteva sate din subzona Hălmagiu (Groși, Bănești, Măgulicea, Lazuri etc.), unde s-a purtat „țundra”, adică sumanul de culoare neagră. Culoarea acestora era obținută prin vopsirea pânzei de lână cu coajă de arin.

Ca și croi, în județ, au existat două modele, cel din Bazinul Crișului Alb și cel de pe Valea Mureșului.

Sumanele din zona Crișului Alb aveau spatele și fața croite dintr-o singură bucată, netăiată la umeri, despicate în față. Cele două bucăți din față purtau numele de *aripi*. Lărgimea necesară se obținea prin introducerea a trei clini laterali și a unuia frontal. Clinii laterali, de formă trapezoidală, unul mai lat și doi mai înguști, porneau de sub braț. Cel din față, numit de sumănari *blană*, pornea de la guler și avea formă dreptunghiulară. El se alătura aripilor permițând închiderea sumanului. Mâncile, drepte, erau prinse de umeri și se terminau cu pumnari de aceeași lățime cu mâneca. Gulerul sumanului, lat de 5-6 centimetri, era ridicat în jurul gâtului, drept în spate și îngust în față și cu răscroiala mare.

Față de sumanele crișene, șubele de pe Valea Mureșului erau croite mai drept, fiind lipite de corp și răscroite pe gât.

Lungimea hainelor de iarnă din postav a fost și ea diferită, de la o zonă etnografică la alta. În Podișul Lipovei, pe Valea Mureșului și pe Valea Crișului Alb aceste haine erau lungi până la gleznă, în Podgoria Aradului, în subzona Ineului până la Buteni lungimea se oprea sub genunchi, ca în vestul județului (Vârșand, Pil, Grăniceri, Socodor, Curtici) să fie mult deasupra genunchilor. Modelul de haină de pănură treisferturi s-a purtat din perioada interbelică și în ținutul Hălmagiuului dar mai ales pe Valea Mureșului unde o găsim și azi sub numele de *coțobaică*.

La ornamentare s-au folosit postavuri de culori diferite, găitane, șinioare, lânică, oglinzi.

Postavurile erau aplicate la sumanele crișene la tivitură, la încheieturile stanurilor, la îmbinarea și întărirea cusăturilor, la care se adăugau bucățile cu funcție decorativă.

Ornamentarea a ținut seama de sex și de vârstă, sumanele purtate de femeile tinere fiind mai bogat ornamentate. O mare parte de compozițiile ornamentale se obțineau prin folosirea unor tehnici combinate: aplicații de șinioare cu decupaje de postavuri colorate și cu diverse tipuri de broderii cu ață și lână.

Evoluția în timp a costumului popular din părțile Aradului

Ca pretutindeni, vechiul costum popular din această zonă a cunoscut în timp schimbări, influențe urbane și înlocuiri.

Schimbări semnificative au avut loc la însăși materialul din care au fost confecționate hainele. Lucrate inițial din pânză de cânepă, în unele sate, s-a trecut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea la pânză de tramă (urzeala din misir și beteala din cânepă), pânză cu cinar (bumbac țesut în două ițe din care unele mai groase), pânză de bumbac limpede, ca să se ajungă, în perioada interbelică, la joljul din prăvălie.

De asemenea, sub influența portului german și maghiar, româncele au preluat anumite piese, care n-au existat în costumele vechi și care au schimbat modul tradițional de îmbrăcare.

Astfel, odată cu introducerea *sucnei* sau *rociei*, adică a fustei largi de stofă sau mătase, în portul femeiesc, toate poalele s-au transformat în piese purtate pe dedesubt, adică în jupoane înfoiate, ca la svăboaiice sau unguroaice.

Tot de la germani au fost preluate bluza și viziclul, o piesă scurtă până în talie, cu mânecă lungă și închisă în față cu nasturi, confecționată din același material cu *rocia/ sucna/ sumna*, care se îmbrăca peste cămașă. În multe localități îmbrăcarea viziclului a însemnat implicit renunțarea la laibăr (zobon).

Cât privește șorțul din față, făcut în vechime din pânză țesută în război, și acesta a fost schimbat în perioada interbelică, în majoritatea localităților, cu unul confecționat din mătase sau catifea.

Din aria central-europeană mai provin baticul din pliș sau mătase, legat sub bărbie cu un nod special, și baticul mare de mătase cu ciucuri, care se purta în cruce peste piept și se lega la spate. Acest batic îl găsim și în portul german, slovac, sârb și bulgar. De la o populație la alta diferea doar culoarea șalului. O caracteristică a șalului românesc o reprezintă ciucurii în culorile tricolorului.

După trecerea județului Arad la România, mai ales în târgurile de câmpie fetele și femeile aparținând familiilor de vază din localitate au început să apară la petreceri și baluri cu două oprege și cu ii cu altiță iar feciorii să joace, la evenimente, dansurile călușerești costumați în călușeri.

În sfârșit, sub influența orașului, tot începând cu perioada interbelică, româncele înstărite de la sate și-au cusut rochii după croiurile urbane, au îmbrăcat iarna haine orășenești (paltoane, bundițe) iar trăiștile de odinioară, le-au înlocuit cu poșete.

Schimbări au apărut chiar și în pieptănătura fetelor de măritat, care, alături de julufi, încep să-și facă în față onduleuri și să-și prindă părul în cocuri pe ceafă.

În aspectul general al bărbaților, un rol important l-a avut modul de a purta părul. În toate satele, după Primul Război Mondial, bărbații au renunțat la părul lung, adoptând tunsoarea scurtă, austriacă. La fel, mustața mare a mai fost purtată doar de bătrâni.

Schimbările în vestimentația bărbătească au fost mai puține și ele au avut loc tot în satele de câmpie, unde treptat cioarecii au început să fie înlocuiți cu nădragii priceși din stofă sau din catifea raiată, cumpărați la târgurile din zonă. De asemenea, peste cojoace, bărbații au început să îmbrace haine de stofă, numite *rocuri* sau *căbaturi*.

Din secolul XX, în portul de sărbătoare au apărut, mai ales la cei înstăriți, laiberele din mătase sclipitoare, cizmele de lac și paltoanele de stofă cu guler de blană.

Fotografiile din perioada interbelică, azi cu valoare documentară, înregistrează toate aceste schimbări, care, cu vremea, au fost acceptate de comunități, noile piese ajungând să fie considerate ca reprezentative și chiar autentice pentru locuitorii satelor. Schimbările au continuat și după 1945, când în port au apărut pantalonii de stofă cu dungă, svetere sau jachete.

Cât privește vechiul port tradițional, el continuă să fie îmbrăcat în unele sate de către bătrâni, atât duminica cât și de sărbători, în vreme ce tinerii îl poartă doar pe scenă.

Țara Zărandului

Ținut cuprins între izvorul și Defileul Crișului Alb, străjuit de culmile semețe ale Munților Bihorului și de Munții Metaliferi, Țara Zărandului se întinde cu una din subzonele sale, și anume subzona Hălmagiu, și în județul Arad. Limita vestică a Ținutului Hălmagiu este satul Gura Văii.

Ca unitate etnografică, Țara Zărandului este o *zonă moșească*.

Portul popular din Ținutul Hălmagiului

În satele din Ținutul Hălmagiului (Hălmagiu, Tisa, Sârbi, Luncșoara, Hălmăgel, Brusturi, Cristești, Bodești, Vasdoci, Țohești, Poienari, Leasa, Leștioara, Ionești etc.) locuite de moșii crișeni, vechiul costum popular a fost mai puțin ornamentat iar broderiile aplicate au fost lucrate mai ales alb pe alb. Cusătura specifică zonei a fost „*pe muchia cutelor*”, aplicată însă numai la pumnarii cămășii femeiești.

Pieptănătura la fete s-a făcut în funcție de vârstă, după un cod cunoscut de întreaga comunitate. Fetele mici purtau, până la vârsta de cinci ani, părul tuns scurt. De la cinci ani până la nouă ani, părul era mai lung pe ceafă iar pe frunte era tăiat un breton. Fetele mari umblau cu părul împletit. De pe la nouă ani se pieptăneau cu cărare și cu o coadă specială. Părul împletit de ambele părți ale tâmplelor era adus în față unde era reunit într-o singură coadă dusă din creștet până la ceafă, de unde coada continuă cu toată lungimea părului. La capăt era legată cu panglică.⁴⁶

Vechea pieptănătură de fată mare, specifică Apusenilor, atestată în zonă în secolul al XIX-lea a fost cu părul ridicat de pe tâmple pe frunte și împletit într-o coadă, care se trecea, pe după urechea dreaptă, până la ceafă, unde se reunea cu restul părului.⁴⁷

În general însă, din perioada interbelică, părul a început să fie pieptănat cu cărare pe mijloc, împletit și strâns înapoi pe ceafă. La capătul cozii se împleteau și *primele*, cu care era legată coada, și se puneau ciucuri. Miresele purtau tot o coadă, în care *primele* împletite erau albe.

După 1945, s-a trecut la două cozi, lăsate pe spate sau făcute cunună în jurul capului (satul Tisa).

Cât privește acoperământul capului, până pe la 1900, fetele au umblat cu capul descoperit, indiferent de anotimp. Când ploua își acopereau părul cu o ștergură⁴⁸.

La căsătorie, cozile erau prinse în concii, pe ceafă, cu o indrea de lemn, din corn sau, mai târziu, din fier. Apoi femeile mai tinere au înlocuit indrea cu pieptenele și câteva ace, ceea ce le-a permis să obțină un concii mai mare, care accentua cărarea de pe mijlocul capului.

Peste concii, în secolul al XIX-lea, se punea o ceapsă, roșie la tinerele neveste și albă la femeile în vârstă, cu care se lega strâns⁴⁹. Deasupra, se punea *cârpa de cap* (batic). Deja la începutul secolului XX ceapsa a dispărut, concii fiind acoperit doar de *cârpa de cap*. Tinerele o legau la spate iar bătrânele sub bărbie. În cazul bătrânelor, aceasta era de culoare neagră.

Tot din secolul XX, în zilele de sărbătoare, în zonă, au început să se poarte *cârpele mari* din stofă sau din mătase, cu franjuri, procurate din comerț iar în zilele de lucru baticuri făcute din materiale industriale.⁵⁰

Iarna, peste țundră, în unele sate precum Tisa, femeile purtau un *chișchineu*, din lână, cu care acopereau capul și pieptul, și care se lega la spate.

⁴⁶ Nicolae Dunăre, *Portul popular din Țara Zărandului*, Sargeția, IV, Deva, 1966, p. 238.

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ Ibidem, p. 238

⁴⁹ Tereza Mozeș, *Portul popular din Bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p. 134

⁵⁰ Nicolae Dunăre, art.cit, p. 239

În acest ținut, în trecut, doar miresele au purtat pe frunte cunună din flori artificiale, numită *bartă*.⁵¹ Sub ea, până în 1920-1930, se purta o ceapsă albă din jolj, cu aplicații de dantelă din comerț. Pusul cepsei a echivalat până în 1930 cu învălitul miresei. Florile bartei erau confecționate din hârtie, de toate culorile, și erau intercalate cu bucățele de oglindă. Cu această cunună stătea fata pe cap la casa mirelui de sâmbătă până duminică și o mai lua odată, sâmbăta următoare, după nuntă, când mergea să-și vadă părinții (Hălmăgel).

În satele din acest areal, la gât, se poartă și azi doar mărele. Odată acestea erau de culori diferite, în funcție de vârstă. Femeile tinere umblau cu mărele din piatră roșie, cele mai în vârstă cu mărele din piatră vânătă.

Vechea cămașă zărândană a fost lungă, prinsă de poale. De la această formă arhaică ce are origini dacice, subzona Hălmagiu a trecut, sub influența ținuturilor învecinate, la cămașa scurtă.

Ca material, cel mai răspândit a fost spătoiul confecționat din pânză *învăluită* (misir și cânepă).

Cât privește croiul, un prim tip de spătoi zărândan scurt a fost cel încrețit la gât și cu mâneca croită din gât. Gulerul îngust se lega cu șnur sau se închidea cu o *cheotoare*.⁵² Ornamentarea acestor spătoaie a constat multă vreme dintr-un rând de *brânei* peste cot și din *muscuțe*, lucrate între lați.

Cu timpul, la acest model de cămașă, a apărut gulerul rotund, ornamentat cu fodriță sau cu colți și cu motive florale.

Al doilea tip de spătoi, cel mai răspândit în subzona Hălmagiu, a fost tot scurt însă cu mânecile prinse de umăr și cu gura cămășii deschisă în față până la jumătate. Ornamentele erau aplicate orizontal la locul de prindere a cămășii de umăr, pe piept și pe mânecă în jos, sub formă de benzi înguste.

Caracteristic acestui model a fost gulerul în formă de foderă, platca de pe umeri și fodorul de la pumnași, care, cu vremea, a dispărut fiind înlocuit cu pumnași întorși. Totuși, în satele Hălmăgel, Sârbi, Poienari, prin anii '60, bătrânele încă mai umblau cu cămăși cu fodor la guler și la mânecar.⁵³

La acest tip de spătoi ornamentarea se făcea trăsorește (*urzit pe fir*) sau *cu crucițe*, broderia fiind lucrată cu ață neagră. Cele mai frecvente motive geometrice au fost *capra cu cârligul* și *sfădițele*.⁵⁴

⁵¹ Ibidem

⁵² Tereza Mozeș, *op. cit.*, p. 135

⁵³ Nicolae Dunăre, *art. cit.*, p. 243

⁵⁴ Ibidem

Ulterior, cămașa femeiască de sărbătoare, cu umeriță, a început să fie tot mai bogat ornamentată în toate satele. Cusăturile decorative erau plasate pe piept, pe umerițe și pe pumnari. Motivele florale stilizate erau lucrate, în funcție de vârstă, cu bordo, roșu, negru, verde, albastru iar marginea broderiei era conturată cu negru. La unele spătoaie manșeta de la pumnași, întoarsă, era formată din trei colți, brodați cu negru, cu frunze. Alte spătoaie erau lucrate cu *fufe*, cu *tăieturi*, cu *broderie plină cu fir*, *împunsături* și *crucițe*.⁵⁵

În această varietate, se distinge spătoiul din Brusturi, oarecum diferit: larg, tăiat în spate, fără guler, cu mânecile prinse din umeri și întărite cu umerițe și cu pumnași. Lații de la mânecă sunt încheiați cu *cheiță*, cu *fire trase*. Ornamentele sunt dispuse de-a lungul mânecilor, la umerițe, la pumnași, la piept și în jurul gâtului. De-a lungul mânecii, adeseori motivele geometrice sunt cusute cu ață albastră, încadrate de colți cusuți cu negru și galben, în formă de bandă lată. Pe piept, la pumnași și la gât, ornamentele sunt lucrate tot cu negru și galben. La gât, spătoiul are o încrețitură cu fodră albă, tivită cu ață colorată. Față de spătoaiele purtate în Hălmașiu sau Tisa, acest model se încheie la spate cu 6 nasturi mici albaștrii.

Alături de cele două tipuri de croi de spătoaie zărândane scurte, în zonă (Cristești) a pătruns spătoiul cu *dărăbușă* (platcă)⁵⁶, cu mâneca până la cot, cu manșete late răsfrânte, bogat ornamentate cu broderie din mătase colorată. El se purta cu rochii, adică cu fuste plisate.

Peste spătoaie, vara, femeile din ținutul Zărândului poartă laibere scurte de catifea neagră sau bordo. În Brusturi, laibărul din catifea neagră, puternic răscoit în față, cu colți la mâneci și decolteu, era închis cu șnur galben și roșu. În Leștioara, catifeaua neagră era ornamentată cu fir auriu, în alte sate laibărul din catifea bordo era ornamentat cu șiret și dantelă din comerț.

În partea de jos a corpului, femeile din zonă au purtat două rânduri de poale, cele de deasupra mai largi, din 5-7 lați, iar cele de dedesubt mai strâmte, făcute din 3-4 lați din pânză mai groasă, având ca ornamentică doar o dantelă. Pânza era croită pe lungime, fără ornamente la îmbinarea laților.

În partea de sus, la *polmată* (Tisa, Sârbi, Hălămgel, Cristești), poalele de deasupra erau cusute cu fir cu *spamă* (ață răsucită) iar crețele erau prinse în *ochiuri*. În partea de jos acestea erau ornamentate cu broderie și cipcă. Motivele geometrice erau cusute cu negru și roșu și cu colțișori, lucrați cu mâna. În alte sate, precum Leștioara, s-au purtat și poalele ornamentate cu *hude* (broderie spartă). Din secolul XX, odată cu apariția rochiilor, poalele au început să fie confecționate din jolj.

⁵⁵ Tereza Mozeș, op. cit, p. 136

⁵⁶ Ibidem

În față, peste poale sau peste rochii, femeile din zonă își leagă și azi o *zadie*. Odinioară aceasta a fost confecționată, din doi lați de pânză de cânepă cu misir, țesută în 4 ițe. În partea de jos, zadia era ornamentată cu alesături, pe lângă care, în unele sate, precum Luncșoara, se mai puneau lateral două benzi de material lucrate pe fire trase, iar în partea de jos cipcă albă.

Ulterior, zadiile țesute în război au fost înlocuite cu *zadii de păr*, cu șorțuri din mătase și cu șorțuri late din material de fabrică, ornamentate cu cipcă și cu rânduri de *hurculași*.⁵⁷

În mână atât fetele cât și femeile obișnuiau să țină o *năfrămuță*, *cotuț* (batistă) cu broderii colorate.

Iarna, laibărul era înlocuit cu pieptarul din piele de miel, de culoare albă, deschis în față, și scurt, lucrat de cojocarii din Hălmagiu.

Aceste cojoace erau ornamentate pe piept și pe spate cu motive florale, brodate cu mătase de culoare verde, violet, bordo și negru. La buzunare cojocarii aplicau colțuri din piele decupată, de culoare roșie.⁵⁸

Femeile bătrâne purtau cojoc alb, cu ornamente cusute cu mătase neagră. Mai târziu cojocarii din Hălmagiu au început să producă și cojoace vopsite în brun, roșu și negru, cu aplicații de meșină sub formă de brazi, decupate în festoane simple și găurite cu *potricala* pentru a forma floricele.

Haina de iarna în zonă a fost sumanul, confecționat din postav alb. Excepție au făcut câteva sate din jurul Hălmagiului (Groși, Măgulicea, Lazuri, Bănești, Luncșoara, Brusturi) în care, în locul șubei albe, s-a purtat țundra neagră, lungă până la genunchi, cu tivitură de postav pe margine, cheutori colorate și aplicații de postav colorat în dreptul buzunarelor, la mâneci și la clinii de la subțiori. La Luncșoara și Brusturi aceste țundre erau numite și *doloame din habă*. La țundra femeiască, partea dreaptă din față se petrecea peste partea stângă. De obicei se purtau pe umeri, cu mânecile date pe spate.

Vechea încălțăminte a românelor din acest ținut a fost opinca din piele de porc iar mai târziu din piele de vită. Piciorul era înfășurat în obeală de lână. Mai târziu, opinca a fost înlocuită cu ghete înalte, cizme *vărzărești*⁵⁹ și cizme făcute în Hălmagiu.

În completarea costumului femeiesc, în acest ținut, în trecut, erau nelipsite străicuța din mână și staița de umăr, ambele confecționate din lână – ornamentate prin alesături și nevedituri – pe margini cu ciucuri, prevăzute cu frâmbii, de care erau ținute.

⁵⁷ Nicolae Dunăre, *Portul popular din Țara Zărandului*, în Sargeția, IV, Deva, 1966, p. 249

⁵⁸ Ibidem, p. 252

⁵⁹ Lucrate în Bihor în satul Vărzarii de Jos, erau vândute în șetre la târgul din Hălmagiu.

Portul de lucru a fost mult mai modest iar piesele vestimentare au fost executate în ultimii 70 de ani din materiale industriale.

Până la mijlocul secolului XX, bărbații din zonă au purtat păr lung până la umeri, împletit cu o coadă pe o parte sau cu două cozi, barbă rasă și mustață mare, răsucită (sat Tisa) sau părul lung retezat rotund de jur împrejur⁶⁰.

Primăvara și toamna, vechea acoperitoare de cap din Țara Zărandului a fost clopul din postav negru și verde, lat, răsfrânt în sus. Această pălărie a fost înlocuită în subzona Hălmașiu cu pălăria cu bor mic, rotund. Vara, capul este și azi acoperit cu clop din paie de grâu, iar iarna, cu căciulă neagră de miel.

Cămașa bărbătească în acest ținut este croită din 4 lați de pânză. Tipul vechi, „*cămașa românească*,” utilizată în zonă în secolul al XVIII-lea, era fără guler, fiind prevăzută la gură doar cu o tivitură din îndoirea materialului și încheiată cu cheutori (șireturi) făcute din ață de cânepă. Mâneca era largă, dreaptă, fără pumnar.⁶¹ Cu excepția tiviturii albe, pieptul cămășii nu era împodobit. Acest tip de cămașă s-a mai purtat, încă, prin anii 1920-1930, în unele sate precum Vârfuri, Sârbi, Lazuri.

Al doilea tip de cămașă bătrânească îmbrăcată în zonă a fost croită dintr-o singură foaie de pânză, care se îndoia peste umeri. Gulerul era înalt și cusut cu arnici. Mâneca era încrețită în dreptul umărului iar în partea de jos era strânsă într-un *pumnaș*. La începutul secolului XX, *pumnașii* erau albi, cu decorație geometrică discretă, cusută *trăsuresțe*. Ulterior, ața albă de bumbac a fost înlocuită cu ață colorată, doar mirii din aceste ținuturi continuând să îmbrace cămașa cusută numai cu ață albă.

Mai târziu în zonă a apărut și cămașa cu guler înalt și îndoit și cu placă pe umeri (cu *umeriță*). Pieptii acestei cămăși prezintă mai multe pături sau îndoituri, prinse în partea de jos cu o chingă din pânză, cusută cu tigheluri.

Peste cămașă se purta laibăr negru, cu nasturi metalici iar la brâu un chimir. Lățimea acestuia a fost odinioară de 35 cm, în el fiind ținute pipa, tutunul, cremenea și amnarul. După 1900, feciorii au adoptat o curea mai îngustă, de doar 10-20 cm, pe care au început să o împodobească cu ornamente stanțate și cu piele colorată.⁶²

Izmenele, croite din 4 lați, în unele sate lungi până la genunchi în altele până aproape de gleznă, erau confecționate din pânză de bumbac, tramă (amestec de bumbac cu cânepă) sau

⁶⁰ Nicolae Dunăre, *Portul popular din Țara Zărandului*, în Sargeția, IV, Deva, 1966, p. 256

⁶¹ Ibidem, p. 257

⁶² Nicolae Dunăre, *Portul popular din Țara Zărandului*, în Sargeția, IV, Deva, 1966, p. 261

numai cânepă. Odinioară erau lucrate în partea de jos „*pe scrisu*” și cu colți (Cristești), ca mai târziu ornamentica să fie făcute la mașină cu *brădătură*.

La costumul de sărbătoare însă, atât cămășile cât și izmenele, aveau în partea de jos broderie spartă.

Iarna bărbații îmbrăcau peste izmene cioareci albi, din lână dubită, încheiați spre șold cu două *prohapuri* (Tisa) și strânși pe picior. Cioarecii erau ornamentați la cusături cu vipușcă neagră sau albastră. Buzunarele erau drepte și tivite cu postav negru și albastru iar deasupra lor se coseau ornamente de postav.

În unele sate, în zilele de lucru, peste cămașă se purta o haină mai scurtă din lână albă, numită *leclu* (Tisa), dar piesa generală a fost cojocul alb, fără mâneci, din piele de berbec, cu două buzunare la brâu, în care moții păstrau tabachera cu tutun sau țigările, batista și banii.

Cojoacele, lungi până la talie, se încheiau în față, pe când pieptarele, scurte până la brâu, se închideau pe umărul și sub brațul stâng. Pe lângă acestea s-au purtat și pieptare cusute pe sub ambele brațe și peste umeri, având doar o mică tăietură pe piept, care se îmbrăcau trăgându-se peste cap („*cojoace înfundate*”). Toate erau lucrate în atelierile de cojocărit din Hălmagiu⁶³.

Ca ornamente, și cojoacele bărbătești de Hălmagiu aveau cusute pe piept și deasupra buzunarelor motive florale, lucrate cu ață neagră sau lână fină, colorată diferit.

Peste cojoc, inițial hălmăgenii au îmbrăcat țundra neagră, care ajungea până mai jos de genunchi și era tivită cu postav roșu închis sau albastru. Ornamentele croite din același postav roșu și albastru închis, erau dispuse la manșete și în dreptul brâului. Țundrele purtate în jurul Hălmagiului au fost făcute la Poienari, odinioară un centru de sumănărit renumit în zonă⁶⁴.

Mai târziu în unele sate, această țundră neagră a fost înlocuită cu sumanul alb, scurt, numit local *laibăr de postav*. De asemenea, după moda orășenească, în zonă a apărut și o piesă nouă, numită *căput*, un fel de jachetă din postav alb, cu marginile și gulerul tivite cu catifea neagră sau postav, lucrată de săbăii din Hălmagiu⁶⁵.

La drumălit, moții crișeni din zonă îmbrăcau o *bundă* cu blana în exterior, croită din 7 piei de berbec care avea forma unei pelerine fără mâneci.

Vara oamenii umblau mai mult desculți. Se încălțau doar în zilele de sărbătoare.

Inițial au purtat opinci cu gurguiul încovoiat. Până în 1920 acestea au fost făcute din piele de bovină, după care au început să apară și opincile din gumă. Vechile opinci din piele

⁶³ De prin 1940, în Hălmagiu a început să funcționeze o cooperativă de argăsit și de cojocărit, în care se produceau cojoace.

⁶⁴ Nicolae Dunăre, *Portul popular în Țara Zărandului*, p. 234

⁶⁵ Ibidem, p. 245

erau lucrate în casă, din material cumpărat de la tăbăcarii din Bănești, sat de tălpari, și din Hălmagiu⁶⁶. Legarea opincilor pe picior se făcea cu curele de culoare neagră sau cu sfoară. Fluierul piciorului era înfășurat cu *obielle sârbești*, țesute în război. Bocancii și cizmele au fost, multă vreme, destul de rare în acest ținut, fiind purtate doar de bărbații înstăriți. Cu vremea însă s-au generalizat.

⁶⁶ Ibidem, p. 235

Defileul și Câmpia Crișului Alb

Caracteristici generale

Această zona etnografică se întinde de la frontiera județului Arad cu Bihorul, în partea de nord, până la Câmpia Aradului, Podgoria Aradului și Țara Zărandului.

Portul tradițional femeiesc din Ținutul Crișului Alb este compus din spătoi, poale, zadie sau cârpă de încins, laibăr, cojoc sau cot după cap și iarna șubă.

Fetele de măritat purtau *cerc pe cap* (cunună) sau *barșon*, femeile măritate cârpă sau cot, legat în față sau în spate, peste concii. Le gât - măregele și bani de argint prinși pe sârmă, cunoscuți sub numele de *bani la grumaz*.

Vechea încălțăminte a fost opinca cu gurgui, înlocuită mai târziu cu cizme și șlarfe sau țipele.

Costumul tradițional bărbătesc este compus din cămașă, izmană, zobon negru cu bumbi metalici, cârpă de încins iar iarna cioareci, cojoc și șubă.

Ca acoperitoare de cap, vara, purtau cloape, iar iarna, căciuli de miel.

În picioare inițial au purtat opinci ca mai târziu să treacă la cizme cu tureac tare.

Analizat în ansamblu, vechiul port popular din acest ținut se caracterizează printr-o serie de elemente comune, ce dau o anumită unitate zonei etnografice: materialul din care au fost confecționate, croiul specific, ornamentica.

Materialul specific bazinului Crișului Alb a fost *pânza cu chinari* sau *pânza cu cinari*. Celelalte materiale utilizate la confecționarea diferitelor piese vestimentare (joljul, pânza industrială și mătasea) au apărut în perioada interbelică.

Referitor la croi, specifice sunt spătoaiele și cămășile bărbătești despicate în față, cu umeriță și pumnari, închise cu bumbi colorați.

Cămășile bărbătești sunt scurte.

Ca modalități de ornamentare se utiliza alesătura în jejete, broderia plină și spartă. Broderia plină se făcea prin cusături numite *trășurește* și *jurește*.

La gulere și pe pumnari se cosea *brânelește*, în *cruciulițe*. Cusăturile pe fire trase, cunoscute sub numele de *sălbănași* erau aplicate pe pieptul cămășilor. Îmbinarea laților se făceau cu *cheițe*.

Dincolo de aceste elemente comune, zona etnografică a Văii Crișului Alb se caracterizează printr-o mare diversitate, teritoriu fiind compus din 4 subzone etnografice (subzona Gurahonț, Beliu, Ineu și Chișineu-Criș), fiecare cu propriile variante locale de costum.

Subzona Gurahonț

Se întinde la sud-est de la Beliu-Bocsig, urmând firul Crișului Alb până aproape de Vârfuri, în depresiunea Gurahonț și apoi pe Cheile Tălajului Crișului Alb. În satele aflate în vecinătate cu ținutul Beliului au existat interferențe la unele piese vestimentare precum cojoacele. Spre Vârfuri spătoaiele și poalele cusute cu broderie plină, colorată, după model liber desenat au rezistat mai multă vreme.

În depresiunea Gurahonțului *pânza cu cinar*, *pânza învăluită* sau *pânza limpede*, utilizată inițial la confecționarea poalelor și spătoaielor, a început să fie înlocuită încă din 1910 cu jolj.

Ca pieptănătură, fetițele au purtat părul tăiat. Abia de la vârsta de 5–6 ani, când se pregăteau de școală, li se lăsa părul să crească. Imediat după ce se putea prinde în codițe, părul era strâns și împletit în două, mai rar, trei cozi (două la urechi și a treia în spate, care apoi erau reunite).

În satele dintre Buteni și Gurahonț, când se apropiau de vârsta măritişului, cozile, pieptănate cu cărare pe mijloc, erau fie ridicate pe cap (cu „*chicile pe cap*”), fie lăsate pe spate dar împodobite cu *prime* (panglici) colorate.

În Pleșcuța fetele își făceau două chici chiar de la cărarea din mijloc, pe care le cuprindeau la urechi în codițele făcute din restul părului.

În general, fetele din această zonă au purtat capul descoperit însă la lucru, la înmormântări, la biserică și de sărbători își luau cârpă în cap. Aceasta se purta, după caz, fie legată în față fie în spate.

La joc, capul era împodobit cu o *bentiță*, mai îngustă sau mai lată. În unele sate s-a purtat un *cerc*, ornamentat cu trei prime împăturate mărunț, peste care se prindea o *părușană* din plastic cu *mugurei* din ceară. La margine se aplica o cipcucă îngustă creață. La cele două capete ale cercului, peste urechi, s-au pus două floricele din funde, ornamentate cu mărgel.

Femeile măritate aveau părul prins în *conci* „*cu coarne*” (Dieci, Pleșcuța). Părul era împletit în două chici, cu cărarea la mijloc, iar acestea se înfășurau separat una câte una pe capătul unui pieptăn special formând două coarne. Conciul era strâns cu o cârpă roșie sau albastră (de *păr*, la femeile bogate) numită „*ceapsă*”. De regulă materialul folosit era cumpărat din prăvălie dar în unele sate se purtau și cepse albe din pânză de tramă. Peste ceapsă se leaga o *cârpă de învălit*. La tinerele neveste aceasta era din „*păr*”, *cu pene* (flori) colorate, pe un fond mai viu, iar la bătrâne mai închise la culoare.

Odinioară, datina era ca mirele să cumpere de la târg și să dăruiască miresei o cârpă de cap, două cepse și un pieptăn din tablă cu colți, din cei făcuți de țigani.

Ca podoabe de gât în zona Gurahonțului fetele și femeile își puneau mărgelile, zgărduțe și salbe. Mărgelile colorate erau cumpărate de la șatre. Ele se purtau fie singure fie alături de zgărzi și salbe. Zgarda sau zgărduța era lată cam de două degete, cusută în opt fire.

Banii de la grumaz, adică talerii de argint purtați la gât, erau înșirați pe sârmă cu ajutorul unor urechiușe sau aripioare și aveau între ei intercalate mărgelile. Uneori monedele erau împrejmuite de colțișori din argint. Fetele înstărite purtau la gât câte 2-4 rânduri de bani (Prunișor).

Cât privește vestimentația femeilor, caracteristic subzonei este spătoiul din pânză cu cinari, croit din două foi, numit *lăturoi*, netăiat la umăr, (*Susani, Nădălbești, Neagra*), cu gulerul prins într-o bentiță sau croit *în formă de tănier*, cu *speteze* la umeri (Prunișor, Cărand) și cu mânecile cu pumnari întorși. În față, de o parte și de alta a tăieturii de la gură, care se închidea cu nasturi colorați, se aplicau mai multe rânduri de tighelile, ce formau „*straful cu tivituri*”. În Cuied, în locul tighelilor se coseau colțișori brodați de culoare verde și albastră.

În toate satele, ornamentica era aplicată la guler, umerițe, de-a lungul mânecilor și la manșete. Inițial broderia a fost executată cu alb, ca mai târziu să se treacă la ață colorată. În satul Pescari erau preferate motivele geometrice cusute cu ață albastră, printre care se introducea o dungă galbenă.

Dacă în satele dinspre Hălmagiu culorile au fost sobre (negru, albastru, gri) coborând spre Buteni în ornamentica spătoaielor apar broderii pline lucrate cu roșu, verde, roz, albastru, galben (Prunișor).

Ca tehnică de lucru, motivele au fost odinioară brodate trăsorește, după care s-a trecut la motive liber desenate, la broderia spartă (*hude, tăieturi și ciur*) și la isclogi.

La fel, la bluzele cusute din jolj, cu mâneca până la cot, ornamentele, reprezentând motive florare, au fost lucrate în broderie plină (după scris), executată cu mătase colorată, sau în broderie albă, cusută la mașină.

Poalele din 7 lați, lungi până sub glezne, lucrate din același material cu spătoaiile, sunt încrețite sau împăturate pe verticală și prinse într-o *pumnată*. Ornamentele sunt plasate la pumnată, în partea de jos și la locul de îmbinare a laților. Odinioară cromatica a fost una sobră, cu negru și albastru, cu colți de cipcă albă în partea de jos.

Totuși, cele mai des întâlnite sunt poalele ornamentate prin broderie *pe scrisu*, cu roșu, negru, galben, albastru și verde. La poalele mai noi, *cheia*, de la locul de îmbinare a laților, este lucrată cu *broderie plină* sau *brânelește*. În partea de jos, ele se termină cu *bătucială* sau cu *cipcă*, la care colții albi, roșii, mov alternează. Pe poalele persoanelor în vârstă, cusute cu negru sau în tonalități închise, dantela rămâne albă.

Tot cu cipcă albă se termină și poale lucrate în partea de jos cu broderie spartă (Cuied) cu *tăieturi*, *hude găuri*, *împunsături* și cu *colți* albi sau albi și galbeni.

În partea de vest, spre depresiunea Hășmașului, s-au purtat poale *cu stricălitură* (adăugeală), cu până la 20 de tivituri. În trecut, fetele făloase din această subzonă au purtat 3 rânduri de poale *peste olaltă* iar *făloasele cu valuri multe* au îmbrăcat și mai multe⁶⁷.

În întreaga subzonă, după înlocuirea pânzei de casă cu jolj, poalele au devenit și mai largi. Vechea broderie, cusută cu mâna, a fost înlocuită cu cusătura de mașina, poalele terminându-se, în partea de jos, cu colțuri rotunde. Această tehnică de ornamentare, cu *hude mari*, cu *tăieturi* și *colți rotunjiți* este numită local *riș* sau *rișel*.

În sfârșit, odată cu poalele de jolj, purtate câte 5-6 peste olaltă, deasupra se îmbracă *sumna*, o fustă încrețită din stambă, tern, mătase sau stofă, uneori plisată (în jurul Butenilor).

Peste poale, în față, se lega o cârpă de încins. Vechea zadie din pânză de casă a fost confecționată din 3 lați, îmbinați cu cheiță albă, și ornamentată „*cu alesătură în degete*”, în pătrățele. Ornamentica era plasată în partea de jos, pe circa 1/3 din lungime. Cipcă, totdeauna albă, nu se aplică de jur împrejur, ci numai în partea de jos. Uneori în loc de cipcă se legau ciucuri albi sau colorați.

În Rădești încă se poartă cârpă de încins din bumbac, în două ițe, croită din doi lați, în partea de sus, cu o pumnată îngustă iar jos cu o adăugeală lucrată separat cu motive geometrice cuprinse între vrâstele înguste, țesute cu tricolor.

În Cuied, cârpa de încins este plisată și ornamentată, îngust, în partea de jos, cu motive florale, colorate cu mov, albastru și roșu.

În satul Prunișor doar fetele de măritat au purtat zadie de bumbac cu ciucurași de lână colorată pe margini.

În Gurahonț s-a purtat și catrință din lână roșie țesută în casă, ornamentată cu vrâste, care avea în partea de jos motive florale, încadrate în benzi cromatice, roșu, albastru, verde, roz și pe margine ciucuri.

În timpul Primului Război Mondial, în zonă au intrat cârpele de încins negre, de catifea, cusute cu flori viu colorate în tehnica broderiei pline și cârpele de încins din glot, mătase neagră sau colorată, plisate cu cheie în lung.

Femeile bătrâne poartă și azi o cârpă lungă, cât poalele, din mătase neagră iar tinerele din mătase colorată (roșie, bordo).

⁶⁷ Tereza Mozeș, *op. cit.*, p. 122

De asemenea, în această subzonă, se poartă și zadii albe din jolj, cu fodrițe sau șorturi de delin și mătase.

Peste spătoi, în sate din jurul Buteniului se îmbrăca cojocul butincenesc, scurt până în talie, fără mâneci, tăiat în față, puternic decoltat și încheiat cu o panglică, sau mai rar, cu *bumbi* (nasturi) și *cheutori*.

Tehnica de ornamentare practică a fost broderia plină, *pe scris*, lucrată pe toată suprafața, cu lână și mătase.

Motivele ornamentale specifice centrului (*merișoare, viorele, rozmarin, șașcăre, șoroafe*) erau cusute, mărunț, cu mătase de culoare albastră și mov. În partea de jos aceste cojocurile au o tivitură *guverită*, din piele neagră de capră și *irhă* roșie zimțată și găurită.

Urcând în sus pe Crișul Alb, în portul local apare *cojocul honțănesc*, care avea motivele cusute cu puncte mai mari și mai aerate, încât se vedea fondul negru al pielii. Ornamentica era lucrată cu fir roșu.

Ulterior cojocul a fost înlocuit în această subzonă cu un zobon de catifea sau mătase și cu vizicluri. În Prunișor zobonul din catifea neagră, încheiat cu una sau două chingi, era ornamentat cu fluturi mari din *islagi*.

Iarna femeile purtau coturi mari după cap din lână iar la sărbători suman.

Sumanele albe din subzona Gurahonțului erau lungi până aproape de gleznă, evazate și cu gulerul răscoit. Suprafața colorată era restrânsă, ornamentele aplicate pe o porțiune mică pe piept, la talie și la guler reprezentând decupaje din postav albastru și roșu în formă de *cârlige* (Buteni) sau roșu și negru (Prunișor). Urcând spre Hălmagiu, sumanele erau ornamentate cu suprapuneri din straturi de postav de culori diferite, foarte fin zimțate (Aciuța, Pleșcuța).

În vechime, vara, când era cald, femeile umblau la lucru desculțe, iar iarna cu opinci din piele de vită, cu gurgoi (sat Rădești), care erau încălțate peste obiele, iar mai târziu cu opinci de cauciuc. Nojițele de la opincile de piele erau trecute prin niște cheutori prinse de opincă și se împleteau până la genunchi. Opincile, confecționate și reparate în casă, au ieșit din uz după Al Doilea Război Mondial.

În zilele de sărbătoare, încă în a doua parte a secolului al XIX-lea, s-au purtat iarna cizme și ghetetele cu tureac, cu tocuri mai înalte și mai subțiri pentru fete și mai plate pentru femeile mai în vârstă, lungi până la mijlocul *tofleului* (a gambei), numite local *păpuci*. Păpucii se încheiau, la mijloc sau lateral, cu *găociță* (nasturi) și *chiotare*, sau erau legați cu *gălan* trecut peste copcii. Piciorul era acoperit cu *ștrimfi* din lână sau croșetați din ață.

Cizmele au fost din piele roșie, galbenă sau neagră. Tureacul era *țapăn* iar *grumazul* cizmei moale. Tocurile, înalte de 3-4 cm, erau fasonate și aveau aplicată o *potcoviță*. Partea de

sus a cizmei, croită într-o formă bilobată, tivită cu un șnur de piele rezultat dintr-o împletitură în trei, și tureacul prezintă bogate cusături din linii întretăiate în zig-zag, precum și din motive florale stilizate. Față de cizmele roșii cele negre erau mai simple.

Vara se purtau *șlafe* sau *șclafe*. Femeile mai tinere umblau cu *șclafe* cu tocuri fasonate și mai înalte, pe când cele bătrâne purtau, ca și bărbații, *șclafe* cu tocuri joase și plate.

Băieții aveau părul tăiat. Când erau mai mărișori, până să meargă la școală, li se tundeă părul acasă cu foarfecă. Feciorii purtau părul ceva mai lung pe vârful capului și dat pe spate. Mai târziu s-au pieptănat cu cărare într-o parte.

În schimb, bătrânii au umblat unii cu părul pieptănat fără cărare, adunat la ceafă și răsucit într-o singură chică, înnodată sau legată cu o curelușă sau *gălan* (Rădești) alții cu părul lung până la umeri, pieptănat cu cărare pe mijloc.

Capul bărbaților era acoperit cu pălării negre de păr (lână), cu bor lat și cu panglică lată de culoarea cafelei cu lapte, cumpărate la târg sau cu cloape din paie de grâu sau secară. Dacă acestea aveau la tivitură colți se numeau *coloape cu colți* sau cu *dinți de firez*. Tinerii purtau pălării fără colți. Iarna se purtau căciuli negre, țuguiate, din blană de oaie, întoarse pe-o ureche sau rotunjite, cu vârful căciulii spre interior.

La recrutare feciorii își puneau la pălării tricolor. Această panglică tricoloră era purtată un an de zile, de la recrutare, până la încorporare.

Cămașa bărbătească este ornamentată în cele mai multe sate alb pe alb, motivele vechi locale fiind *stălpul* și *prescura*. În partea de jos se folosea *cusătura pe ciur*, *cu fufe*, *cu sălbănași*.⁶⁸

Vechea cămașă purtată în aceste sate a fost lungă, de tip tunică. Se confecționa dintr-o foaie atât fața cât și spatele iar mânecile largi, drepte, fără pumnari, erau prinse direct de stanul de pânză, printr-o cheiță foarte fină. Acest model era tăiat în față, fără guler, și se încheia simplu cu un gălan.

Ornamentația, lucrată în *vârful acului* (trășurește, jurește) sau *pe după ac*, cu negru sau albastru, era dispusă în jurul gâtului, a tăieturii de la gura cămășii, pe umeri și la marginea de jos a mânecii.

Alături de vechiul tip, în Bârsa, Buteni, Aldești s-a purtat și cămașa scurtă, care ajungea ceva mai jos de talie și era lăsată slobodă peste izmene sau pantaloni. Croită din câte doi lați de pânză, ea avea mâneca terminată cu pumnari și cu o băgătură de 3–4 cm, la umeri. În față, pe lângă crețe, apar tivituri dese, paralele, dispuse de o parte și de cealaltă a tăieturii de la gură. Gulerul are forma dreptunghiulară și este îndoit la mijloc, fiind brodat pe partea de deasupra,

⁶⁸ Tereza Mozeș, op. cit, p. 124

care se răsfrânge. Se încheie cu un *bumb* colorat. Mâneca largă, croită dintr-un lat și jumătate, se termină cu pumnari lați.

Cu vremea, la fel ca și spătoaiele, și cămășile feciorilor au început să fie bogat ornamentate cu ață colorată, cu *brânele* (brânelește) la guler, pe piept, pe pumnari. Excepție au făcut cămășile lucrate pentru bătrâni, la care broderia a rămas cu negru și sur (Prunișor).

În Rădești, tot cu rol ornamental, de-a lungul pieptului cămășii se coseau în jur de 20 de nasturii albaștrii, galben-marou, albi.

Izmenele din unele sate din această subzonă au fost mai puțin largi și mai scurte. În Prunișor ele depășeau genunchiul cu 20-25 cm.

Lații de pânză erau prinși între ei printr-o cheița îngustă (1–2 cm) lucrată cu acul sau cu sălbănaș. Între craci se punea o pânză pătrată, de 25/25 cm, numită *fundoi*, care îmbina practic fața, spatele și cei doi craci ai izmenelor. În partea de sus se terminau cu un brăcinar. Ornamentația aplicată pe din jos era realizată atât cu broderie plină, albă, uneori combinată cu ață galbenă (Rădești) cât și cu ciur și cusătură pe bază de fire trase. Marginea de jos se termina cu o broderie fină, făcută cu acul de cusut, asemănător cheițelor, și cu colți (Buteni, Berindia, Gurahonț). Mai demult, izmenele erau mărginite cu *ciucuri*, făcuți din pânză destrămată sau adăugați din lână sau ață.

Cu timpul, izmenele au început să fie înlocuite cu pantaloni croiți special pentru a fi purtați cu cizme.

Iarna bărbații din zonă au purtau cioareci de pănură albă, postăvită cu postav roșu, portocaliu, vânăt și negru la buzunar, la clin și la „prohab”.

Peste cămașă, în depresiunea Gurahonțului s-au purtat două tipuri de laibere. Spre Beliu, s-a purtat vesta de culoare neagră, din satin, cu bumbi mai mici iar spre est, la Almaș, Rădești, Dieci, Gurahonț, laibere albastre, cu bumbi mari, de metal, argintii.

La sărbători, bărbații purtau în față o zadie albă cusută cu motive florale, colorate (Bârșa, Aldești, Voivodeni etc).

Până acum 150 de ani, cojoacele purtate iarna în zonă au fost lucrate, de către cojocarii din sate, din piele de oaie sau de miel, în culoarea lor naturală. Apoi, odată cu apariția centrelor de cojocărit de la Buteni și Gurahonț, țărani au început să cumpere cojoace făcute aici, din piele vopsită.

Cojoacele sunt fără mâneci, tăiate în față, lucrate, ca și cele femeiești, cu broderie plină *pe scris*. Cusătura de piele urmărește și întărește linia de croi, locul de îmbinare a pieilor. Pielea roșie este folosită și ca aplicație ornamentală sub formă de tiv la răscroiala mânecii sau la marginea de jos a cojocului. Ornamentația acoperă toată suprafața cojocului. Pe piept și pe

buzunare cojoacele au aplicații de piele roșie, tăiată în arabescuri, și prinsă de pielea cojocului cu împunsături ornamentale, cu ață neagră.

În paralel cu cojocul bărbații au purtat și pieptare, lungi până la șold, care se închideau pe umăr și sub braț. Tivite cu blană neagră sau albă, aceste pieptare erau ornamentate cu un vrej sinusoidal din floricele.

La drum s-a purtat bunda fără mâneci, croită din 6 piei de oaie și lungă până la glezne.

Sumanele din acest ținut au fost din pănură țesută în casă, în patru ițe. Lungi până aproape de glezne, ele au fost lucrate de oameni din sat.

Croiul este cel specific Bazinului Crișului Alb. Mânecele, prinse direct de corpul sumanului, se îngustează la capăt și se termină cu o *băgătură* (pumnar). Gulerul, lat de 5–6 cm, drept în spate, rezemat de gât, se îngusta puțin în față.

Câmpurile ornamentale, realizate din aplicații de postav, erau dispuse pe guler, pe pumnarii mânecii, pe *blana* din față, la locul de îmbinare a clinilor laterali, pe pojnare (buzunare) și pe colțurile din față. O parte din aplicațiile de postav au fost sub formă de *pui* (cercuri concentrice, din ce în ce mai mici) și ciucuri. Postavul mai era folosit la tivitura din jurul șubei, la încheieturi, la îmbinarea și întărirea cusăturilor. Tot din postav, tăiat în fâșii lungi și înguste, se făceau *șirincile*, folosite la împletirea *suciturii*, aplicată la încheieturile clinilor laterali. În satul Rădești *sucitura* se facea din patru *șirinci* de culori diferite (negru, roșu, galben-portocaliu și albastru) împletite. Tot în acest sat la icuri și la pojnar se aplicau *brânele* iar blana de pe piept se obținea prin suprapunerea a 6–7 rânduri de postavuri mărunț zimțuite și cusute împreună sau organizate în formă de *cârlig* sau *spic cu roată*. În afară de postav, pe blană se mai coasea cu ața în culorile tricolorului modele diverse.

Vechea încălțăminte a fost și la bărbați opinca din piele de bou, purtată cu obiele din pânză de cânepă sau lână, legată cu curele. Cei înstăriți umblau cu cizme înalte, cu tureac tare, pe talpă cu ținte și potcoave și cu bocanci cu tureac detașabil. În Bârsa aceste cizme erau numite „*cizme bilghere*”.

Vara, în casă și la lucru se purtau *șlafe* (papuci deschiși în spate).

Subzona Beliu

Subzona Beliu se învecinează cu Valea Teuzului și cu părțile ineuane ale județului, de la Bocsig până la frontiera cu Bihorul, în componența ei intrând Beliu și satele din jur (Hășmaș, Archiș, Nermiș, Secaci, Botfei, Tăgădău, Urviș de Beliu etc.).

Din elementele care definesc costumele populare din această subzonă menționăm: tipul vechi de cămașă femeiască, netăiată la umăr, cu mânecile prinse din umeri și cu pumnari întorși, brodate trăsorește și jurește sau cu broderie albă cu tăieturi și spărturi; zadia neagră de glot, plisată, cu chei; la fetele cojocul cu *șinioare* și cu *iscloji*, numite *laibere cu iscloji*; la femeile cojocul alb, tivit cu blană neagră, cusut cu motive florale și mărgelile negre.

Sumanele din subzona Beliu se recunosc prin culoarea postavului și prin motivul *cârligului* aplicat pe el.

Ca podoabe la gât se purtau talerii și mărgelile. Fetele aveau pe cap *barșon* cusut cu mărgelile.

Portul bărbătesc este mult mai sobru. Pe umerițele motivele sunt dispuse în formă de T culcat. Izmenele, mai puțin largi, sunt făcute din 3 lați. La marginea de jos sunt *rupturite* sau *bătucite*.

Feciorii purtau zadii, cusute și brodate în alb, ca și izmenele. Sumanele albe sunt ornamentate cu roșu și negru. Cojocul purtat în această zonă a fost cel butincenesc.

Pe lângă aceste note caracteristice întregii subzone, așezările situate la nord și nord-est de Beliu, de pe văile Mărașului, Botfeului, Hășmașului, Groșilor și Bârzeștilor, prezintă și particularități locale.

În ținutul Beliului fetele mici umblau cu părul împletit de sus în jos în două codițe și cu alte două codițe împletite din restul părului, adunat la urechi⁶⁹, pe când fetele de școală purtau două *chici*, împletite cu panglici.

În satul Beliu, fetele intrate în joc umblau cu părul ridicat în cunună. Ele își împodobeau capul cu *barșon cu bumbulei*, o panglică de catifea pe care erau cusute ornamente din mărgelile. În Hășmaș și Botfei, *barșonul*, făcut dintr-o panglică de catifea sau mătase, era ornamentat cu flori artificiale colorate (din plevuț galben, roșu, verde, rozosin) și mărgelile și era împrejmuit cu o cipcuță creață.

Femeile măritate umblau cu părul prins în concii. Prin anii 1970-75 la acest concii se folosea un pieptăn semicircular însă înainte și aici a fost cunoscut conciiul cu 2 coarne. Conciiul se strângea cu o ceapță iar deasupra se puneau baticul. După 1945 atât fetele cât și femeile au purtat pe cap *cârpe dă dălin*, mai colorate la fete și bordo sau maro la neveste.

La gât, în toate satele din ținut, s-au purtat câte două rânduri de taleri înșirați pe *drot*.

Alături de aceștia, fetele mari umblau și cu mărgelile de sticlă (Lunca Teuzului), zgărduțe înguste de 2-3 cm sau cu zgărzi cu colți (Botfei).

⁶⁹ Tereza Mozeș, op.cit., p. 117

Spătoaiiele din subzona Beliu erau croite din doi lați, din pânză cu chinar sau pânză învăluită. Doar în timpul războiului s-a purtat spătoiul din pânză de cânepă goală, numită la Botfei *pânză de bătaie* sau *hurduzău*.⁷⁰

Ca model de croi, spătoaiiele din aceste sate au fața și spatele netăiate la umeri, dar prezintă niște umerițe foarte mari, de 11-33 cm, numite *beretel* sau *blăniță* (Beliu, Hășmaș), brodate pe toată suprafața și bătucite cu colți, împrejmuite cu danteluțe colorate, cu *șlingălitură* sau cu *pumnărei*.

Broderia este lucrată *trăsurrește* și *brânelește* (Beliu, Tăgădău, Comănești, Botfei) și *crucește* și *fufește* (Botfei, Ciunțești). Alături de aceste tehnici de cusut în zonă s-a folosit la ornamentare și *ciurul umplut* (Hășmaș, Archiș, Ciunțești, Agrișul Mic). Cusăturile se făceau fie cu ață albă fie cu ață roșie și bordo la tinere și cu negru și albastru la bătrâne.

Spătoiul era despicat în față. În jurul gâtului ornamentul îngust era cusut *brânelește* și termina în *tazle* (colțișori).

Mânecele erau decorate cu motivul *vița de vie* și cu *prescura*, cusute *brânelește* cu negru și albastru. Pumnarii erau ornamentați cu motive romboidale, cusute *trăsurrește*.

Ca variante locale, în Lunca Teuzului, spătoiul era bogat ornamentat la guler, pe mâneci și pumnari cu broderie plină cusută cu negru, roșu și mai rar mov. Adeseori pumnarii se termină într-un volan din aceeași pânză.

În Tăgădău, la umerițe, la gât și de-a lungul mânecilor unele spătoaie erau ornamentate cu *ciur* și cu *ochi* mărginiți cu *botuți*. Pumnarii prezentau *bănușei*, cusuți *brânelește*, cu ață *hunguță* (gri). La piept, ornamentarea se realiza prin *ruptură mică*.

Poalele, făcute din pânză de bumbac și misir, pusă pe orizontală, adică *luată cruciș* (Secaciu, Groșeni, Beliu, Urviș de Beliu, Tăgădău) sau *pe ureche* (Mărăuș), erau foarte largi. În cele mai multe sate pumnata nu a fost ornamentată dar au existat și variante de poale lucrate la pumnată *trăsurrește* și cu *crucițe*, cu negru și negru cu albastru. De pildă, în Tăgădău, pumnata era ornamentată și cu ață neagră, albăstrie, roșie și galbenă. Uneori, pumnata și marginea poalelor se termină în colți bătuciți cu negru și albastru.

Motivele folosite sunt variate. Unele poale prezintă în partea de jos motivul *coarne de berbec*, motivul cu *ochi* și *boți* iar pe margine motivul cu *pureci* (Tăgădău), altele sunt lucrate cu tăieturi și împunsături în alb, numite local „*zgardă cu colți*” (Urviș de Beliu).

⁷⁰ Ibidem, p. 118

În Lunca Teuzului, fetele dar uneori și femeile măritate, își puneau pe sub poale *feicuri* făcute din pânză răsucită, ca șoldurile să pară mai mari⁷¹. În plus, în acest sat, la brâu, fetele purtau un fel de centură de piele, de culoare deschisă, ornamentată cu motive ștanțate la rece.⁷²

De prin 1920 femeile din acest ținut au început să poarte sumne din tern și mătase, încât poalele din jolj, bogat ornamentate cu mașina, au intrat dedesubt, ca jupoane.

În față, peste poale sau sumnă, se lega o zadie.

În Depresiunea Hășmașului (Beliu, Tăgădău), zadia bătrânească, țesută în două ițe, prinsă în partea de sus într-o bartă, avea în partea de jos o *adăugeală*, lucrată separat. Această adăugeală era aleasă cu motive geometrice, cuprinse între vrâstele înguste țesute cu tricolor. Partea aleasă cu *bârcă* (lânică) era ornamentată cu *fir* și *iscloji*. În partea de jos această zadie se termina cu colți, cipcă sau ciucuri din bârcă.⁷³

Aceste zadii țesute în război au fost înlocuite ulterior cu zadii de *păr* (lână fină), *zadii guverite* și cu șorțuri de mătase, de delin, de glot sau tern, cusute la mașină.

Zadia neagră din glot, plisată cu chei, era ornamentată cu cusutură pe dinaintea acului, cu șiruri verticale de forme rombice brodate cu roșu, alb, albastru, galben, verde, mov, portocaliu (Beliu, Hășmaș, Lunca Teuzului). Zadia de lucru era confecționată din pânză obișnuită.

Înainte de primul război, iarna, fetele din Hășmaș au purtat *cojoc cu șinioare* și cu *iscloji* numite *laibăre cu iscloji* iar femeile măritate cojoace albe, împrejmuite cu blană neagră, ornamentate cu multe motive florale și cu mărgelile negre sau cojoace ineuane, cu *cocotori*.

În unele sate, aceste cojoace au fost înlocuite în port cu zoboane scurte, negre, fără mâneci, cu decolteu adânc, cusute din glot sau catifea, ornamentate cu fir și cu lăibăruțe din barșon sau tern de culoare mov, verde, vânăt, împodobite cu dantelă.

Ca haine de iarnă în zonă s-au purtat sumane făcute de sumănarii din Sârbești. Sumanele purtate în Beliu se cunoșteau după aplicația de postav roșu pe negru. Spre deosebire de acestea, în Lunca Teuzului, Chișlaca, Craiva, Șiad la ornamentică s-a folosit combinația de postav verde pe negru. Motivul ornamental caracteristic zonei a fost *cârlițul*.

În trecut femeile au purtat la lucru opinci din piele de bovine iar în zilele de sărbătoare păpuci cu *bumbi* (Lunca Teuzului) și cizme negre, care foarte rar aveau cusături pe utureac. Vara, în casă și la lucru s-a umblat cu *șclafe* (Archiș, Groșeni).

Bărbații purtau pe cap pălării negre, cafenii, gri, cu calota nu prea ridicată și cu boruri potrivite. În zilele de sărbătoare feciorii își puneau la pălărie o floare, o *pană de țarcă* sau de

⁷¹ Ioan Coste, Ioan Godea, *op.cit.*, 1990, p. 68

⁷² Ibidem, p. 70

⁷³ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 68

rățoi. Vara la lucru umblau cu pălării de paie, mai recent de fibre de brad. Iarna, capul era acoperit cu căciulă neagră, de oaie.

Costumul bărbătesc a constat vara din cămașă și gaci. Cămașa de Beliu, confecționată din pânză de chinar, era croită, ca și cea femeiască, din doi lați, netăiați la umăr, cu *spetele* deasupra umerilor.

Pe *spetele* motivele erau dispuse în formă de *T* culcat, broderia urmând linia umerilor și a cusăturii de pe mâneci. Adeseori la cămașă rămânea brodată doar fâșia de pânză de lângă cusătura mâneicii. Tehnica de lucru caracteristică a fost *trăsurrește* și *jurrește*. Gulerul, pe gât, se închidea cu doi nasturi colorați.

În Lunca Teuzului, vechea cămașă era cu mânecă largă și fără guler, legată la gât, la bătrâni, cu șnur negru iar la tineri cu șnur roșu⁷⁴. Din secolul XX s-a trecut la cămașa din pânză de cânepă cu bumbac, cu guler. Mânecele, largi la coate, erau prinse în partea de sus în *spătare cu crețele* iar jos în pumnare, cusute *trăsurrește*. La gât și la piept se închidea cu nasturi mici de sticlă. Aripile tăieturii de la piept, bogat brodate, erau împreunate la mijlocul pieptului printr-o chingă lată de circa 2 cm, brodată, pe care erau înșirați, orizontal, un rând de nasturi ca cei de sus⁷⁵. Cămașa de lucru era făcută din *hurduc*, adică din fire de cânepă de calitate inferioară. Vara, la sărbători, peste cămașă, se purta laibăr cu șiniori.

Izmenele din zonă, numite local *gaci*, croite din pânză de chinar, erau lungi până la mijlocul *tofleacului* (gleznei). Lații erau prinși între ei printr-o cheie, îngustă, lucrată cu acul. În Lunca Teuzului *gacii* croiți din 4 lați erau plisați pe lung. În acest sat feciorii umblau cu *gaci* până sub genunchi.

Ca o caracteristică zonală, izmenele din Beliu și din satele din jur aveau în partea de jos tighele *rupturite*, lucrate cu ață colorată. De asemenea, în loc de tazle, izmenele erau mărginite cu ciucuri făcuți din pânză destrămată, din 2-3 rânduri de pături, ca în Bihor.

După moda ungurească, înainte de Primul Război Mondial, în portul bărbaților a fost introdusă zadia.

Iarna, în locul *gacilor*, s-au purtat cioarecii de pănură. Până în anii 1920, pentru cioareci se folosea un postav alb, lucrat în casă, după care s-a trecut la postavul de prăvălie, de culoare închisă (Lunca Teuzului).

Peste cămașă iarna bărbații umblau cu cojoc sau pieptar de oaie, fără mâneci, cu ornamente deasupra buzunarelor, peste care luau, după caz, buhaiul, sumanul alb, frumos ornamentat cu găitane negre și postav colorat, sau bitușa.

⁷⁴ Ioan Coste, Ioan Godea, *op.cit.*, p. 71

⁷⁵ *Ibidem*

Buhaiul, bogat ornamentată după modelul *sür*-urilor ungurești, a fost o haină de postav gros, purtată de țărani din Lunca Teuzului până prin anii 1930-1940.⁷⁶

La drum, se îmbrăca *bitușa*, lungă până la glezne, confecționată din mai multe piei de oaie, purtată cu lâna în afară.

Cu vremea sumanul a fost înlocuit în portul local cu căbatul din postav.

Vechea încălțăminte a fost și la bărbați opinca din piele de bovine lucrată în sat sau cumpărată de la târg. În zilele de sărbătoare se purtau cizme negre, lungi până la genunchi, cu tureacul tare, făcute din piele de capră sau vițel.

Subzona Ineu

Subzona Ineu cuprinde în componența sa localitățile Cermei, Chereluš, Gurba, Șicula, Moroda Ineu, Răpsigul, Mocrea, Chier, Bocsigul, Mănerăul, satele din jurul Târnovei (Dud, Arăneag, Agrișu Mare) și, ca o prelungire, satele de pe Valea Cigherului (Nadăș, Tauț, Luguzău, Camna, Minișul de Sus, etc.). Limita vestică a acestei subzone etnografice este marcată de linia trasată între satele Cermei și Moroda.

Reprezentative pentru această teritoriu sunt somptuoasele costume din Ineu, Șicula, Gurba, influențate, după unii cercetători, de importurile orientale, determinate de îndelungata ocupație turcească a zonei⁷⁷.

Până la începutul secolului XX, fetele de școală din părțile Ineului au purtat părul împletit în două chici, care se întâlneau în una singură. La fetele mai mici se făceau și chici cu *cărarea pe ochi*. La lucru, chicile erau ridicate pe cap în cunună și acoperite cu un *cot în cap de delin*. Julufi se tăiau de la 13-14 ani.

În trecut, când ajungeau la vârsta de măritat, fetele în Șicula, Ineu și Bocsig își făceau, o pieptănătură specială, numită *cu chică sau cu ticuțele*⁷⁸.

Pieptănatul îl făcea o femeie pricepută și el începea de miercuri. După ce era spălat, părul era împletit în zeci de *chici*. Fără să se facă cărare, o bună parte din păr era împletit în față peste frunte. Umezind părul și trecând de la dreapta spre stânga, femeia lua câte o șuviță pe care o împletea, destul de lejer, pe câte o ață de cânepă. Suvițele erau împletite de la frunte câte 25-30 cm. După ce se termina în față se începea cu părul din spate. Părul împletit pe ața de cânepă era ridicat puțin în sus, ca să se formeze mici bucle. După ce se termina împletitul, părul se lega cu o basma și era lasat să se usuce până duminică dimineața. De abia acum, după

⁷⁶ Ioan Coste, Ioan Godea, *op.cit.*, p. 72

⁷⁷ Horia Medeleanu, *Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu*, Ziridava, XI, Arad, 1979, p. 969-988

⁷⁸ Această pieptănătură s-a mai făcut până prin 1960. Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 110

ce s-a încrețit, era despletit și aranjat lejer peste cap, fără cărare, adunat la ceafă și împletit într-o singură coadă. La capăt se puneă panglică colorată fără baț. Sub coadă se fixa o bucată de oglindă, prinsă pe o fundă lată de 12-15 cm, montată pe un carton⁷⁹.

În Moroda, la băgarea în joc, fetele aveau părul împletit în mai multe codițe care se întâlneau la spate. În Chereluș fetele mari umblau la joc cu părul pieptănat cu cărare, în două cozi, care se întâlneau în una singură la spate, legată cu o panglică de mătase.

La femeile măritate cozile erau prinse într-un concii. În satele din jurul Ineului⁸⁰ se purta un concii special, cu trei coarne. Părul, împletit în două cozi, era montat pe acest *conci*, confecționat dintr-o sârmă îndoită în formă de aripioară și îmbrăcată într-o pânză. Deasupra se lega foarte strâns o ceapsă și apoi se puneă *cârpa de cap*, care putea să fie simplă, cu jură (bordură din flori imprimate), cu cipcă, cu ciucuri de mătase. În față se scoteau câțiva julufi, prinși cu agrafe. În Bocsig, moda era să lase să atârne pe lângă urechi o suviță de păr încrețit.

În Chereluș, tinerele neveste își prindeau părul într-un coc bombat, fixat pe creștetul capului, numit *pup*, peste care puneau o cârpă din bumbac în zile de lucru și de mătase în zile de sărbătoare. Iarna, în zilele de lucru, cârpa era din diftin iar la sărbători din barșon. Cârpele de barșon erau ornamentate cu *șir de pene*, prin broderie sau prin imprimare. Bătrânele purtau cocul pe ceafă, acoperit tot așa cu o ceapsă și apoi cu batic. Iarna mai puneau peste batic și o cârpă după cap, din lână, cu ciucuri.

Față de alte subzone din ținutul Crișului Alb, în acest areal (Ineu, Șicula, Gurba, Chereluș, Bocsig, Mocrea) ca podoabă de cap fetele purtau *cerc cu oglinzi* adică o cunună din flori artificiale, roz, albe, albastre.

În Ineu, Șicula, Bocsig, fetele mai mici, de 14-17 ani, își puneau în față, pe frunte, *pene pe cap*, adică un carton îmbrăcat în *pânclici*, cu flori mărunte și frunze din pânză cerată, prinse pe sârmă, intercalate cu mici oglinjoare pătrate sau romboidale, cu chenar de sârmă răsucită și îmbrăcată în staniol. La marginea dinspre frunte *penele pe cap* aveau o dantelă încrețită, de culoare albă. La spate se legau cu o panglică lată, colorată. Fetele trecute de 17 ani, până se măritau, purtau *cerc pe cap*. Mai înalt decât penele, acesta era confecționat din flori artificiale, pânză cerată, oglinzi, frunze dintr-un material catifelat, boboci roz și albaștri ceruleum. În zona urechilor se prindeau două flori mari, artificiale, albastre sau roz.

În Chereluș, această cunună cu pene artificiale, mărgelile și oglinjoare se numea *cercuț*. Ea era de două ori mai înaltă ca la Șicula. La Gurba cununa era lipită de cap.

În timpul iernii nu se purta cununa. Părul împletit era ridicat deasupra capului.

⁷⁹ Ibidem

⁸⁰ Șicula, Gurba Ineu și Bocsig

O particularitate a prezentat localitatea Șicula, unde și femeile măritate au purtat în trecut un fel de cunună, numită *bumbi pe cap*⁸¹, care se punea peste *cârpa de cap*, ce acoperea conciuul. În fața bumbilor se aplica o danteluță încrețită de culoare neagră.

La gât, în Ineu și Șicula, fetele și femeile au purtat zgardă din mărgelile viu colorate și mai multe rânduri de salbe de bani de argint, prinși pe o sârmă groasă, intercalată cu mărgelile tubulare sau rotunde de diferite culori, combinate cu piese metalice în formă de fluturi sau păsări.

În Chereluș, fetele purtau la gât zgărduțe din mărgelile de sticlă colorată, cumpărate de la șetrari, sau zgărduțe din bentițe ornamentate cu pănuțe și cârlige. Femeile măritate purtau bani la grumaz, din argint sau suflați cu argint, înșirați pe sârmă, peste volănașul de dantelă încrețită, introdus sub influența subzonei Chișineu-Criș.

Costumul popular femeiesc din părțile Inelui a fost confecționat din pânză de cânepă, cânepă cu bumbac, din bumbac cu urzeală de misir și băteală de bumbac sau pânză cu cinar.

Vechea îmbrăcăminte de vară a constat din spătoi, poale, cârpă de încins și laibăr sau „*cot după cap*.”

Hainele de sărbătoare din această subzonă prezintă în toate satele o mai mare bogăție ornamentală.

Imaginația femeilor care le-au lucrat, motivele ornamentale aplicate, s-au materializat într-o mulțime de modele. Ornamentele erau dispuse la umeriță, de-a lungul mânecilor și la pumnari. Cusăturile erau făcute fie cu arnici (ață albă) fie cu ață colorată, culorile predominante fiind roșu, albastru și negru. În Șicula, Gurba, Ineu, Bocsig, la broderiile de factură orientală s-a folosit și firul de aur și argint.

Din perioada interbelică, când la broderii a început să se folosească o ață numită *deanț*, cumpărată din prăvălie, în cromatica costumului, alături de roșu și negru, și-au făcut loc și *noroanca* (portocaliul), *galfădul* (galben), *bordocul* (vișiniu), *alboietul* (vânăt), *mohorătul* (roz care bate în roșu), *ca cafa* (maro cafeniu), *lila* (mov), verdele, culoarea piersicului etc. Broderia plină era lucrată fie *brânelește*, fie *cu crucițe*, fie *cu cusătură pe scriitură*.

Spătoiul era confecționat atât din pânză luată pe lungime cât și din pânză luată în lățime, adică *cu stanul luat de cruciș*.

Când era croit pe lungimea pânzei, se foloseau doi lați, surplusul de material fiind încrețit în față și în spate printr-o bentiță îngustă, care forma gulerul. De asemenea, în față, de o

⁸¹ Rodica Herlo, *Podoabe populare românești din părțile Aradului*, în Ziridava, XIV, Arad, 1982, p. 501-511

parte și de alta a tăieturii gurii, se coseau mai multe rânduri de tighele formând *cheptul cu ruptură* sau cu *îndoituri*.

Cea mai bogat ornamentată parte a cămășii a fost mâneca (Chereluș, Șicula, Gurba, Ineu). Compozițiile ornamentale aplicate erau numite de femei *șiruri*: *șirul cu pomu*, *șirul cu penele cu pahar*, *șirul cu pecia*, *șirul cu steaua*, *șirul cu pipărci*, *șirul cu neguriu*, *cu turteaua*, *cu panjera*, *cu șerpălău*, *cu ocoale despărțite*, *șarpe cu melcișori și cu pomuți*, *pană de rug*, *șirul cu pipele*, *cu podu Ineului etc.*⁸². Pumnarii, la fel de bogat ornamentați, prezintă motivele *jura încâlcită*, *juluți cu părușene*, *jură cu obloace și șerpălău*, *capra cu olcuțe*, *cu steaua*.⁸³

Pe umerițe, când se lucra brânelește, se cosea *șirul cel cărn*, *șirul cu steaua*, *șirul cu mărunțeaua*, iar la broderia plină lucrată pe scriitură, *capra cu cârligul*, *juluți întorși cu hudre și pene*, *șarpe cu potcoavă*.⁸⁴

De la o localitate la alta, croiul și modul de ornamentare, inventarul de motive și de culori au dat naștere la o mare diversitate de variante locale.

La marginea acestui areal cultural, în Cermei, spătoiul era confecționat din pânză luată pe lățime. Deschis la gât, avea mânecile prinse la umeri și terminate cu pumnari. Motivele ornamentate sunt dispuse pe mâneci, pe dublura de la umeri și pe pumnari. Pe unele spătoaie din Cermei, motivele geometrice lucrate de-a lungul mânecii, erau realizate în tehnica ciur, găurile modelului fiind conturate cu negru. Printre *hude* se umplea cu broderie plină, realizată cu alb iar la umeri și la pumnari se aplica cîpcă roșie și colțișori albi.

În satul vecin, Șomoscheș, mânecile largi, cu pumnar, erau lucrate cu tăieturi ori cusute cu *fire de fițăi* în cruci. Despicătura de la piept se încheia cu nasturi iar la guler și la umeri se aplicau colți încrețiți.

În Chereluș s-au purtat trei tipuri de spătoaie. Un prim model a avut mânecile croite dintr-un lat și jumătate, prinse la umeri, cu umerițe aplicate, ornamentate cu cusături înguste și cu cîpcuță iar în partea de jos strânse cu un *găland* sau cu elastic. Aceste mâneci se terminau într-un volan ridicat deasupra cotului.

Al doilea model a fost cu mânecă lungă, terminată cu pumnari. Spătoiul era despicat în față, încrețit la gât, terminat cu un guler îngust sau cu un volănaș de pânză. De o parte și de alta a despicăturii se coseau mai multe tighele, închise în partea de jos printr-o bentiță dreptunghiulară numită *puiuț*.

⁸² Horia Medeleanu, *art.cit.*, p. 972

⁸³ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 112

⁸⁴ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 112

Ornamentarea acestor spătoaie s-a făcut prin brodare cu alb sau alb conturat cu galben, în tehnica broderiei sparte și plină, pe fire trase și prin găurire. *Hudele*, făcute cu vârful de la fus erau apoi brodate. Cusăturile „în *cruciulițe*” erau realizate cu roșu și cu negru. La începutul secolului XX mânecile erau ornamentate cu *țigănei*, cu *șirul cu julufi și trăsură cu brânele*.⁸⁵

Față de aceste tipuri vechi, spătoaiele cherelušene mai noi sunt ornamentate pe scris, cu broderie plină executată cu mâna, în toate culorile. Motivele ornamentale obișnuite au fost *prescura, caprele, cârligul, șerpălăul, păpușile*.

În Bocsig, spătoiul a fost deschis în față, cu mânecile prinse pe umeri, cu *beletuieli* (umerițe) și pumnari. Mânecile în acest sat erau ornamentate cu motivul *turteaaua*, iar umerițele și pumnarii cu *șirul cu trandafiri*, și cu cipcă colorată.

În Șilindia mânecile spătoiului erau ornamentate compact, cu motivul *pomul*, cusut *brânelește*. La umerițe se aplica un chenar de flori, colțișori și cipcă. La piept se lucra același șir de flori iar deschizătura era prevăzută cu nasturi colorați. Pumnarii erau ornamentați cu cruci, lucrare *brânelește*, și cu cipcă. Culorile dominante au fost roșu și negru, la care s-a adăugat verdele, rozul, galbenul, albastrul.

În Târnova la începutul secolului XX, mâneca spătoiului era *împistrită*, adică ornamentată cu *pana și puntea*, iar pe margine cu *pupi*.⁸⁶

În Dud, cămașa era încrețită la gât, tăiată în față, cu mânecile terminate cu fodori. La unele spătoaie, motivele florale stilizate, plasate de-a lungul mânecilor, erau cusute cu ață albă. La umerițe și gât se aplica cipcă albă. Alte spătoaie purtate în Dud erau ornamentate cu motive cusute cu ață roșie și albastră. Ornamentele erau dispuse de-a lungul mânecii, la fodori, la umerițe și la gât. Gura este mărginită de colți din pânză și din două tivituri și se încheia cu nasturi roșii și albaştri. În plus, spătoiul avea la gât o bentiță și cipcă roșie și albastră, executată cu croșeta.

În satele de pe Valea Cigherului, spătoiul era croit din patru lați, încheiați în față, spate și lateral. Deschizătura din față a spătoiului, de 15-22 cm, este mărginită de un ajur mic și tighele, prinse în partea de jos cu o bentiță orizontală. La umeri, spătoiul era întărit cu umerițe neornamentate. Mâneca foarte largă, de un lat și jumătate, se termina cu pumnari cu fodriță. Sub braț era introdus un clin dreptunghiular. Gâtul, încrețit simplu, prezenta o bentiță, sub care se aplica un volănaș. Ornamentele de pe mâneci și pumnari, reprezentând motive florale stilizate, erau realizate prin broderie plină, spartă, și fire trase, conturate cu paiete și mărgelile albastre. La pumari se aplica dantelă industrială.

⁸⁵ Dimitrie Comșa, *Din ornamentica română*, Sibiu, 1904, Planșe, p. 25

⁸⁶ *Ibidem*

În satul Iercoșeni, pe umerițe ornamentul floral era dispus *stelar*. La ornamentarea pumnarilor se folosea motivul *capre, colțișori și romburi crestate*. Pe piept, de o parte și de alta a deschizăturii, ornamentele florale erau dispuse în formă de șir printre *ochiuți*, colțișori și aplicații de paiete. Cromatica predominantă a spătoiului în acest sat era roșu și negru, lângă care se mai băga albastrul deschis și închis, verdele, movul și galbenul.

La Nadăș, vechiul spătoi a avut mânecile prinse din gât, ca în Țara Zărandului. Gâtul era încrețit simplu într-o bentiță, sub care uneori se aplica un volănaș. Decolteul fiind mare în acest sat s-a renunțat la tăietura de la gât. Lații erau îmbinați prin cheițe, înguste, foarte fin lucrate cu negru. Mânecile se terminau la capătul de jos cu pumnari cu fodriță. Fiindcă spătoiul nu are umerițe, accentul ornamental cade pe mâneci. Ornamentica de-a lungul mânecii este compactă, în tăblă. În acest sat s-a folosit cusătura *boturească* iar broderia a fost executată cu bârcă, fir de argint și de aur.

Poalele din subzona Ineului au fost croite din șase lați, strânse și încrețite. Ele erau ornamentate cu broderie cusută brânelește în partea de sus, la pumnată și în partea de jos, la *jură*. Motivele aplicate sunt *scara, ghiara, pintenii, steaua, stâlpul, fluturele, broasca* etc⁸⁷. La *jură* se reluau o parte din motivele ornamentale cusute pe mâneca cămășii, dând costumului un aspect unitar.

În Șicula, poalele plisate erau ornamentate la pumnată cu motivul *steaua* iar în partea de jos cu *gura încâlcită*. Marginea de jos se termina cu *tazle* (colți brodați pe scris). Lații erau îmbinați în *cruciulițe*, cu ață roșie și neagră.

În Bocsig motivul aplicat la pumnată și în partea de jos a fost *șirul cel încâlcit*. Față de alte sate, poalele bocșâgane au prezentat mai multe benzi verticale, cu motive geometrice. În partea de jos se terminau cu colțișori de cipcă albă sau colorată.

Poalele din Dud, unele erau cusute alb pe alb și terminate în partea de jos cu cipcă albă, altele ornamentate, la pumnată și la *cheie*, cu motive geometrice, iar în partea de jos cu motivul *jura cu pupi*, lucrat cu ață roșie și albastră, și terminate cu colți tricolori.

Pe Valea Cigherului, la Nadăș, femeile umblau cu poale din 6-7 lați, împăturate. Locul de îmbinare a laților era acoperit de broderii verticale. În partea de jos se terminau cu *tazle* sau cu cipcă. Modele ornamentale, cu roșu și negru, sunt lucrate *boturește*.

La extremitatea vestică a acestei subzone, în Chereluș, la sărbători se purtau poale croite din 8 lați, încheiați cu o cheie cusută cu acul în alb, mai rar cu arnici colorate. Lungimea acestora a fost în trecut până la gleznă, iar acum până la genunchi. Tehnicile mai vechi de

⁸⁷ Horia Medeleanu, *art.cit.*, p. 984

ornamentare, au fost la pumnată cu *cruciulițe* roșii și negre și cu motive geometrice stilizate. Jos se lucra *șirul cu pene*.

În față, peste poale, se poartă o cârpă de încins, albă, din misir și bumbac, țesută în două ițe (Șicula, Gurba, Ineu, Mocrea, Bocsig). Confectionate din doi lați, îmbinați cu cheiță, ele sunt încinse pe talie cu *frâmbii (brăcinăriță)*. Ornamentica, plasată în ultima treime a șorțului, era lucrată cu alesătură între degete, în culori folosite și la ornamentarea poalelor. Motivele ornamentale specifice au fost *capra, prescura, furchița, stâlpul, ruițița*. De jur împrejur se puneă cipcă albă sau colorată. În Bocsig, la unele cârpe de încins, prin cipcă albă se trăgea și un fir de bârcă roz.

În Dud, cârpa de încins, din bumbac, era ornamentată cu vrăste roșii și albe, iar în partea de jos cu motive romboidale de culoare roșie, albă, albastră și galbenă, alese în război. Se termina cu volănaș din comerț.

Pe Valea Cigherului, în Nadăș și Camna, deasupra zadiei se încingea o năframă numită *cotuț*.⁸⁸

În schimb, în Chereluș și la Somoscheș, sate așezate la interferența cu subzona Chișineu-Criș, se purta zadie croită din două lățimi, de mătase neagră, cumpărată din comerț. În Chereluș ea era lungă până la broderia de la poale iar pe margini avea *colțișori* sau *țintoc*, tot din mătase neagră. În Somoscheș zadia era împodobită cu paiete.

Peste spătoi, la sărbători, în unele sate (Șicula, Gurba, Ineu, Bocsig etc.) s-a purtat un cot după cap de mătase, într-o singură culoare sau în mai multe culori, cu ciucuri. În Somoscheș, cotul după cap, numit „*cârpa mare cu tăiței*”, era din satin sau mătase de culoare neagră sau maro, cu ciucuri împlețiți.

În alte sate din subzona Ineu s-a purtat zobon. În Chereluș zobonul, lucrat de femeile din sat, era din barșon sau mătase neagră, împodobit cu *primă* de mătase *vânăată* sau *rozaică* și cu fir metalic. În Dud, laibărul era din catifea neagră, de jur împrejur cu cipcă bej. În Somoscheș, zobonul, tot din catifea, era ornamentat cu paiete de diferite culori și cu benzi înguste și colorate din material textil de culoare roșie, roz sau albastră.

Iarna femeile din Ineu, Bocsig, Șicula, Gurba îmbrăcau peste spătoi un cojoc din piele, cu *pene*, lucrat de meșterii cojocari din Ineu.

Ca formă, cojocul ineuan cunoaște două modele. O variantă este scurtă, fără mâneci, răscoit în jurul gâtului, încheiat în față și ornamentat cu aplicații de piele și cusături cu *bârcă* (lână) colorată, neagră și roșie. Pe piept și pe spate, întreaga suprafață este umplută cu motivul

⁸⁸ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 68

ochiul de păun, realizat din lână, și cu decupaje de piele colorată. Cusăturile cu lână roșie și neagră aveau printre ele *cocotori* (oglinzi) și *goloambe* (nasturi metalici). Pe margine cojoacele erau tivite cu blană neagră de miel. Varianta lungă până la șold era la fel de bogat ornamentată.

În Dud și în satele din jurul Morodei (Târnova, Iermata, Chier), la ocazii festive, se purta cojocul morodan. La unele cojoace produse în acest centru pielea era acoperită pe aproape întreaga suprafață a piesei cu catifea neagră, pe care se aplica ornamentica executată cu bârcă, lânică, mătase, tîrșe de culoare roșie (fășii înguste de piele). Alte cojoace erau din piele albă, care însă nu se mai vedea, fiind acoperită de ornamente. Broderia plină era lucrată pe scris, cu mătase. Pe spatele cojoaceleor morodane se cosea motivul *pomul vieții*. În față, vrejurile erau ondulate. Culorile folosite au fost roșu, albastru și verde. Ornamentele din piele aplicate în partea de jos erau tăiate cu *cipcăzaie*, în *colțuri* și cu *găurele*. Cojoacele purtate de fete aveau aplicate oglinjoare și paiete, pe când ale nevestelor erau cu bumbi ornamentali.

Pe Valea Cigherului, în loc de cojoc femeile purtau *contușe*, acoperite aproape pe toată suprafața cu paiete aurii, dispuse în variate motive ornamentale.

În toate satele, la sărbători, iarna s-a purtat șubă până sub genunchi. Aceasta era din lână albă, țesută în patru ițe și dubită. Șubele din subzona ineuană au avut același croi, fiind lucrate dintr-o bucată de pânză, lărgită cu clini laterali și frontali.

Ele au fost ornamentate cu aplicații de șnur negru (inimioare, „8”-uri) și postav colorat (negru, roșu, galben). Aplicațiile erau dispuse pe piept, la mâneci, buzunare și-n colțurile din față ale aripilor șubei. Diferența de la un sat la altul era dată de culorile de postav utilizate: postav roșu și negru (Șicula, Gurba, Ineu, Bocsig, Mocrea), postav roșu și albastru (Chier, Dud), postav roșu, bordo, negru, sau roșu, galben, albastru (Camna).

Motivele ornamentale de pe șubele șiculane, gurbane și ineoane au fost *coarnele de berbece*, *cârligele*, *penele* (florile), *steluțele*, *cercuri înlănțuite* și *roatele*.

La sumanul din satul Dud, motivele aplicate au fost *coarne de berbece*, uneori tighelite cu alb, *pupi*, *flori*, *steluțe*, *zig-zag-uri* și *8-uri* (la guler). La încheierea clinilor laterali se cosea o impletitură din postav roșu, bordo și negru.

În Chereluš, sumanul era confecționat de meșteri specializați din Bihor. Aceștia obișnuiau să-l decoreze pe piept, la buzunare și pe mâneci, cu postav roșu și negru, cu broderii de lânică colorată și cu ciucuri de lână.

Comparativ cu acestea, sumanele de pe Valea Cigherului, mai scurte, au fost mai sărac ornamentate.

Ca încălțăminte, în subzona ineuană, femeile au purtat în trecut cizme roșii sau galbene ineuănești. Cizmele aveau tureacul țepăn, un grumaz moale (la părțile greznei) și tocuri

fasonate, de 3-4 cm, cu *potcoviță*. Atât pe capul cizmei, cât și pe tureac cizmarii ineuani executau bogate cusături reprezentând linii în zigzag și motive florale stilizate. Marginea se sus se încheia într-o formă bilobată, fiind tivită cu șnur de piele făcut dintr-o împletitură în trei. Din același material era și bumbul, fixat la mijloc. Vara purtau papuci de piele numiți *șlafe* (Ineu, Bocsig, Șicula, Gurba), care prezentau în față cusături ornamentale, ca cele de pe cizme. În Chereluș se umbla cu *păpuci cu tureac înalt* încheiați cu *gălane* și *șlarfe*.

Până la primul război mondial, bărbații din aceste sate au purtat plete. Apoi, odată cu generalizarea recrutărilor, feciorii au început să-și tundă părul cu o coamă în față, în vreme ce bătrânii se tundeau de tot.

Vara, în zilele de lucru, capul era acoperit cu clop de paie iar la sărbători cu clop negru din *păr*. Iarna, clopul era înlocuit cu o cușmă neagră de miel, ascuțită. În ocazii festive cloapele și cușmele erau împodobite cu pană de păun.

Portul bărbătesc de lucru a fost din pânză de cânepă, fără ornamente, pe când hainele de sărbătoare erau din pânză cu cinari, bogat ornamentate în tehnica brânelește, în culori vii.

Cămașa bărbătească a fost făcută din pânză de cânepă și bumbac sau pânză cu cinari, țesută în 2 ițe. Ca model, este scurtă și foarte largă (croită din patru lați), purtată liber peste izmene, cu mâneci prinse pe umeri, terminate cu pumnari, cu guler dreptunghiular, purtat răsfrânt. La piept, cămașa este tăiată aproape până la brâu și se închide cu nasturi colorați. În față, este bogat tighelită iar în spate este încrețită.

Pornind de la aceste elemente generale, modelele au fost ușor diferite de la un sat la altul.

În Șicula, la unele cămăși, lații de pânză erau încheiați cu *hudite* iar motivele ornamentale, plasate la guler, umerițe, pumnari, la despicătura cămașii și în partea de jos, erau cusute cu negru și galben. Ornamentele erau încadrate cu colți de cipcă, negri și galbeni.

Cămășile feciorești din acest sat au prezentat motive geometrice (unghiuri, romburi) și motive florale cusute cu roșu, albastru, negru, verde și galben. Pumnarii, ornamentați cu motivul *jura cea încâlcită*, din cruciulițe, erau încadrați cu două rânduri de dantelă, una industrială și cealaltă lucrată în casă. La umerițe, ornamente geometrice erau executate din broderie plină și spartă, în alb și gri. În centru se punea de obicei motivul *ruda bănușeilor*. Umerița este și ea încadrată în două rânduri de dantele. Gulerul, este ornamentat cu X-uri și S-uri orizontale, cusute cu alb și mărginite de *hudrițe*. De o parte și de alta a deschizăturii de la piept, se aplică o dantelă brodată cu albastru, *pumnărei vânăți*, alte două rânduri de *pumnărei* roșii, iar între aceștia *cheiță* de dantelă albă. Partea de jos a cămășii este cu „*tazle*.”

În Gurba, umerii se ornamentau cu *ciur alb* și *vânăt*, cu motivul *gheara*, *colțișori* și flori iar pumnarii cu motive florale, cusute în cruciulițe, cu albastru, verde, roșu și bordo. În partea de jos a cămășii se făceau colțișori.

În Moroda, cămașa este ornamentată la umeriță, pe piept și în partea de jos cu alb, cu broderie plină și spartă, cu motive florale. La pumnari, motivele florale erau cusute cu cruciulițe cu roșu, negru, verde și albastru. În partea de jos, poalele cămășii se termina cu colți brodați, bătuți. Cămașa fie se lega cu un șnur, fie se închidea cu nasturi metalici. La Târnova, gura cămășii bătrânești era ornamentată cu *ciurătură cu penițe*, *pupi* și *punte*.⁸⁹

În Chereluș, cămașa îmbrăcată de bătrâni era crăpată puțin la gât și se închidea cu *ciotori*. Cămașa feciorească în schimb avea pe piept mai multe rânduri de nasturi, între care se introducea o broderie albă, plină sau spartă. Mânecele largi, încrețite, erau prinse la umeri și se terminau cu pumnari lați, încheiați cu 2-3 nasturi, viu colorați. Ornamentica era dispusă pe piept, guler, pumnari, umerițe și poale. La poale, cămașa era lucrată în alb cu *tazle* sau *cu ciur*, cu broderie spartă și *sălbănași*.

Tehnica de ornamentare a fost diferită de alte sate, pânza la poale fiind aleasă cu ghemul, *suveicește*, și *rupturită* cu un motiv spart.⁹⁰ La pumnari, era ornamentată cu cruciulițe cu ață colorată, iar la guler, umerițe și piept cu motive geometrice și florale, lucrate în alb.

Izmelele din subzona Ineu, largi și lungi până la glezne, au fost în întregime albe. În partea de sus ele se terminau cu o brăcinăriță, lată de 4-5 cm, fixată la talie cu ajutorul unui brăcinar. În majoritatea satelor singurele elemente ornamentale au fost găurelele și colții din partea de jos și cheile, late de 3-4 cm, care prindeau lații. Totuși, de la o localitate la alta, apăreau mici diferențe. În Ineu izmelele erau plisate vertical sau împăturate în pături mai late, orizontale. În Șicula, erau lucrate la încheietura laților cu sălbănași sau cu cheițe late din cipcă iar în partea de jos erau brodate cu ciur și șerpuleț și terminate cu cipcă. Ornamentarea în acest sat a constat din broderie pe fire trase și broderie plină. Motivele geometrice (*cârligul* și *potcoava*) și florale stilizate erau amplasate în partea de jos. Izmelele șiculane se terminau cu *tazle* (colțișori brodați pe scris). În fiecare colț, era lucrată câte o floare albă din broderie plină, conturată cu *vânăt* (albastru), o *potcoavă cu ciur*, „s”-uri orizontale în tehnica ciur și „x”-uri cu broderie plină.

Izmelele de sărbătoare în Chereluș, croite din 8 lați, erau ornamentate în partea de jos cu broderie albă, cu *sălbănași*, cu motivul *mărunțelu*, cu cipcă cu găuri, cu motivul *urma mâții*. Datina în sat era ca mireasa să-i dăruiască mirelui un rând de izmene lucrate de ea. La

⁸⁹ Dimitrie Comșa, *op.cit.*, Planșe, p. 25

⁹⁰ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 115

începutul secolului XX, aceste izmene erau ornamentate în partea de jos în tehnica *sălbănași cu bănușei, rupturit cu bumbac alb, roit și cu cipcă*⁹¹.

Peste cămașă, în toate satele, se lua un zobon de culoare neagră, confecționat din materiale diferite și ornamentat diferit.

În Chereluș, zobonul negru este din catifea sau mătase, ornamentat cu șinioare și cu nasturi metalici și cu copcii, numite local *goambe și toroambe*. În Somoscheș se purta zobon din *glot* (satin).

În Ineu, se purta *laibăr din barșon lins*, bogat ornamentat cu șinoare cu încârnituri, lucrate la mașină, cu ață colorată, mai ales tricoloră. Laibărul, tivit cu postav galben și alboiet și zimțuit la margine, este căptușit la buzunare cu *irhă* roșie. Motivele ornamentale utilizate au fost cu *pălăști, panjore, turteaua*.

În Bocsig, laibărul, din satin negru, avea pe piept câte 11 rânduri de nasturi metalici, dispuși sub formă de tăblie.

Peste izmene, în față s-a purtat o *cârpă albă*, din pânză țesută în război, legată la brâu.

În Gurba, zadia lucrată din pânză cu tinari, țesută în 2 ițe, avea în partea de jos trei șiruri orizontale de motive stilizate, de culoare mov și albastre, lucrate în cruciulițe. De jur împrejurul cârpei de incins se aplica cipcă lucrată cu acul de croșetă.

Feciorii din Chereluș purtau o zadie confecționată din stofă subțire, de culoare neagră, foarte bogat ornamentată cu flori de toate culorile, răspândite pe toată suprafața piesei.

Iarna bărbații îmbrăcau peste izmene cioareci din lână, cu două tăieturi aplicate în locul buzunarelor și ornamentate cu șnur negru. Ulterior în zonă au apărut și nădragii din barșon maro, negru, albastru închis.

În satele din jurul Ineului, inclusiv în Chereluș, bărbații au purtat cojoace și pieptare ineuoane, ambele scurte, tivite cu lână și împodobite cu *șir cu pene*. În Moroda s-au purtat pieptare morodane de oaie, ornamentate cu cusături colorate.

Sumanul bărbătesc din acest teritoriu a fost alb, lung până sub genunchi și ornamentat cu șinior și bucăți de postav.

În Chereluș sumanul, din pănură albă - țesută în casă de femei - era confecționat de sumănari bihoreni. El era ornamentat, la fel ca și sumanul femeiesc, la piept, buzunare și mâneci cu aplicație de postav roșu și negru și cu ciucuri de lână.

Sumanul din Cermei avea, la piept, mâneci, buzunare, colțurile din față ale aripilor, motive florale și geometrice realizate din aplicații de postav roșu și negru și șnur negru. Ca

⁹¹ Dimitrie Comșa, *op.cit.*, Planșe p. 25

semn distinctiv, sumanul bărbătesc din satul Moroda avea un dreptunghi din pânură roșie și neagră. Deasupra se cosea din șnur negru o coroană.

În Chier, sumanul era ornamentat la piept, mâneci, buzunare, pe din jos și în jurul gâtului, cu aplicații de șnur negru și postav negru, pe care erau cusute cu alb coarne de berbec. Din șnurul negru erau realizate motive florale stilizate, având în centrul lor, cusături cu ață roșie, verde, galbenă. Vechile sumane purtate de bătrânii din acest sat au fost ornamentate sobru numai cu alb și negru.

În Camna, ornamentica de la gât, piept, mâneci, buzunare a constat din decupaje de postav roșu, galben, albastru. Motivul specific satului a fost *cu cerculețe* numite *puiți*.

În vechime, bărbații au umblat în zilele de lucru încălțați cu opinci din piele sau din cauciuc, legate pe picior cu curele, peste obiele din pânză sau lână, iar la sărbători cu bocanci și cizme. Feciorii din Chereluș aveau cizme cu tureac tare iar bătrânii cizme cu tureac moale. Vara oamenii umblau desculți iar mai târziu cu șlarfe și sandale.

Subzona Chișineu-Criș

Cuprinsă între Crișul Negru și Crișul Alb, incluzând și cursul inferior al Văii Teuzului, la vest de Cermei, Gurba, Șicula, Moroda până la graniță, subzona Chișineu-Criș înglobează în componența sa mai multe sate (Mișca, Zărand, Cintei, Sinteia Mare, Sinteia Mică, Caporal Alexa, Șiclău, Socodor, Simand, Pil, Grăniceri, Șepreuş, Comlăuş etc), unele cu elemente de port specifice evidente, altele, aflate la punctul de interferență cu alte subzone, prezentând elemente de interferență.

Românii din aceste sate au renunțat mai repede la vechiul port, confecționat din pânză țesută în război în favoarea materialelor industriale.

Referitor la modul de pieptănare din zonă, în trecut fetițele mici au purtat părul retezat (tăiat) și pieptănat pe o parte (Socodor).

Fetele mai mărișoare au umblat cu părul împletit în două cozi lăsate pe spate, împodobite cu panglici colorate (Cintei, Mișca).

Față de aceste frizuri, părul fetelor de măritat, mai ales la sărbători, era împletit în cozi strânse pe vârful capului ca o coroniță. În față, pe frunte, aveau făcuți colțișori.

Au existat însă și localități cu pieptănături specifice. În Mișca, de prin anii 1940, fetele mari obișnuiau să-și treacă cele două cozi în cruciș de două ori și să le prindă într-un fel de concii la ceafă, atârnat foarte decorativ. În Caporal Alexa și în Socodor fetele de măritat își făceau, de o parte și de alta a capului, 7-8 plete, cuprinse la capăt într-o singură coadă, ridicată

pe cap, de care se monta cununa din jurul capului cu ajutorul unor panglici colorate. Din panglicile colorate, pe ambele urechi se fixa câte o *părușană*. Această pieptănătură se numea „*cu chicile pe cap*” sau *puse pe cap*. În Comlăuș pieptănătura era tot cu *chicile pe cap* iar părul de pe frunte era ondulat cu *curmezăul*.

Femeile din aceste sate și-au pieptănat părul în *conci din două chiciuri*, montate pe un pieptăn de tablă, legat cu ceapsă, sau în *conci cu pupi*, rotund, bombat.

Astfel, în Caporal Alexa, femeile măritate au purtat în trecut concii montate pe un pieptăn de os sau de lemn, ulterior de tablă. Pieptănul de tablă, de formă semicirculară, numit și *cârn*, avea șase dinți, câte doi în laturi și tot atâția în mijloc. Părul, împletit în cele două cozi, era învârtit în jurul pieptănelui. În anul 1975 doar bătrânele își mai făceau concii. Femeile mai tinere au început să-și pieptene părul fără cărare și să își facă în vârful capului un coc bombat numit *pup*. Părul era ridicat deasupra capului, strâns într-o coadă, legată cu un *golond* prin care se introducea un „*băț*” sucind coada în jurul lui. În Cinteii părul era prins mai simplu într-un pieptene.

Duminica și la sărbători fetele din Mișca, Chișineu Criș, Socodor, Șepreuș și-au împodobit capul cu un *barșon*, ornamentat cu fir și mărgelile (Mișca, Socodor).

Barșonul se făcea dintr-o panglică de catifea, lată de 4-5 cm, peste care se aplica *gălan*, o altă primă de satin, în 3 rânduri, încrețite, având niște umflături (pliuri) numite *bulbuci*. Cu timpul gălanul a fost înlocuit cu mărgelile împletite, prin care ieșeau bulbucii de panglici colorate. Pe lângă frunte mărgelile erau înșirate în colțișori.

În plus, în Mișca, peste cocul de la ceafă se puneau un fel de ceapsă, dintr-un material croșetat, roz sau negru, numită *obligație*. Deasupra se puneau barșonul. Fetele scoteau 2-3 șuvițe de păr în față, aranjând câte 4 cârlionți sub *cerc*-ul care decora capul. La fel, în Comlăuș, peste pieptănătură, fetele purtau o ceapță, legată la spate cu panglici de mătase colorată, împodobită cu mărgelile, fir alb sau galben, lucrate în casă.

În Șimand ceapsa era confecționată dintr-un material de culoare închisă ce avea pe margini o *panglică încrețită*.⁹²

Conform datinii din sat, mireasa din Mișca primea de la soț un batic din pliș numit *batic pișcănesc*, pe care îl purta duminica și în zile de sărbătoare.

Toate femeile măritate din aceste sate aveau capul acoperit cu cârpă legată sub bărbie, culoarea acesteia fiind în funcție de vârstă. La sărbători aceste cârpe erau din *pliș barșon*, *cârpă cu pană peșcănească*, *cârpă de păr*. Bătrânele umblau numai cu cârpe negre (Șimand, Cinteii).

⁹² Doru Sinci, Rodica Colta, Dimitrie Otavă, *Monografia comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad, 2012, p. 167

Iarna, peste batic, se mai punea un cot după cap din lână cu ciucuri, legat peste piept.

Ca podoabe de gât, în unele sate, banii de argint, dispuși pe un rând sau pe două rânduri, după cât de bogată era fata, erau prinși pe *prime* late albe, roz, albastre, plisate, numite *guși* (Mișca, Șepreuș, Șimand, Comlăuș) sau *bulbuci* (Chișineu-Criș), în alte localități pe șiret.

Vechea cămașă femeiască din zonă a fost confecționată din pânză țesută în casă, în amestec sau bumbac cu bumac, în 2 ițe. Încrețită la gât cu o bentiță, cămașa era tăiată în față și avea mâneci largi terminate cu cipcă. Spătoiul se închidea cu nasturi metalici. Ca particularitate locală, în această subzonă, la umeri se aplica de asemenea o fodriță. Mâneca vechii cămăși, confecționată din pânză cu chinari, era ornamentată prin alesătură. Motivele specifice, *cârligul* și *șirele costișe*, plasate de-a lungul mânecii, erau alese cu ghemuțul sau cu speteaza în culorile roșu și negru sau roșu și albastru. Ulterior, alături de aceste ornamente geometrice au apărut și florale stilizate, fluturașii, realizate prin broderie plină peste fire. Manșetele erau ornamentate cu cruciulițe, iar bentița de la gât cu un motiv în zig-zag. În Mișca, la deschizătura de la piept se cosea *șirul cu pene* și un ajur. Dantelele de la manșete și de la gât erau croșetate în casă. În Chișineu-Criș, la începutul secolului XX, mâneca era ornamentată cu *șirul cu julufi* (vârguțe în zig-zag) și cu *trăsură cu brânele* (vârguță oblică, neagră).⁹³

Al doilea tip de spătoi purtat în zonă a fost croit pe lățime și încheiat cu acul și mașina de cusut. Spătoiul era încrețit la gât cu o bentiță, tăiat în față, încheiat cu nasturi metalici. În schimb, mânecile prinse din umeri, aveau umerițe, manșete și se terminau cu volănaș. Prin mijlocul mânecilor-apărea o cheie albă, lată, făcută cu acul. De o parte și de alta, se aplica un ornament geometric, în alb, fie din broderie plină fie din broderie spartă, „*ciur*”. Același decor apărea și la manșete și umerițe. În plus, la Mișca, pe manșete se aplicau mărgelile colorate.

Tot portului local vechi i-a aparținut și *cămașa cu platcă*, lucrată din pânză de casă, ornamentată cu tazle și zimți, cu sălbănași sau cu aplicații de dantelă în față.

De la aceste modele generale, în sate a existat o mare varietate de modele locale.

Spătoiul din Berechiu, croit și încheiat cu mașina de cusut, este încrețit la gât și cu volănaș, tăiat în față și încheiat cu nasturi colorați. Mânecile prinse din umeri, cu umerii dublați, se termină cu pumnată și volănaș. Ornamentica, plasată la piept, de-a lungul mânecilor și la pumnari este executată cu broderie plină, cusută cu ață neagră și cu broderie spartă.

În Comlăuș, spătoiul mai nou era cu platcă în față, fără guler, cu un decolteu rotund sau pătrat la baza gâtului și cu mânecă până la cot. Pe piept, până la platcă, se aplicau broderii

⁹³ Dimitrie Comșa, *op.cit.*, Planșe, p. 25

sparte și cusături pe scris. Și aici, la fel ca în Șimand, mânecile, se terminau cu o bordură brodată și cu broderie spartă.

Peste spătoi se îmbrăca *zobonul*, din catifea neagră, din „*Otomani*”⁹⁴ și din puplin. Zobonul era scurt, cu clini, ornamentat *cu fufe* (broderie plină), cusături la mașină și aplicație de dantelă.

În Șimand și Comlăuș fetele umblau cu zobon negru de mătase iar femeile cu zobon tricotat din lână, numit *zobon cu biți*.

Poale din subzona Chișineu-Criș, croite din 7 lați sau din 7-8 coți, când pânză e luată pe lățime, au fost ornamentate doar „*pe din jos*”, pe scris. În Șimand dar și în Comlăuș, în jurul taliei poalele erau îndoite sub forma unui sul (*cu feidăr sau cu boc*), pentru a da impresia de șolduri mari.

Când s-a trecut la sumne, femeile din zonă au îmbrăcat pe dedesubt câte 7 poale rișelite.

Peste poale se lega o zadie din mătase sau din tern, brodată roata cu colți sau ornamentată cu volănaș plisat sau cu *țintoc* (dantelă industrială). În Mișca s-a purtat zadie *peșcănească*.

Intervențiile la vechiul costum apar încă de la începutul secolului XX, când la confecționarea cămășilor și a poalelor din aceste sate, pânza lucrată în casă a fost înlocuită cu o pânză albă subțire, cumpărată de la tocacii tăuți (țesătorii slovaci), iar mai târziu cu joljul industrial. Cămășile de jolj au fost ornamentate cu *sălbănași*, cu *fileu* și cu *tazle* lucrate pe *veșcă* (gherghef).

În timpul Primului Război Mondial, la costumul din zonă a fost introdusă și cârpa mare de mătase, cu ciucuri lungi.

Tot de la începutul secolului XX, a apărut *rocia* (bogat plisată, în partea de jos și cu aplicații de mărgel) și viziclul, din același material cu rocia, care se îmbrăca peste spătoi. În Comlăuș, când se purta viziclul, zobonul se lua peste acesta.

În Cinteii femeile îmbrăcau mai multe poale (cu brodeală în partea de jos și poale din in și cânepă cu cipcă colorată) și mai multe rochii.

Din vechea îmbrăcăminte de iarnă a făcut parte cojocul sau pieptarul și sumanul.

Cojoacele, lucrate la Mișca și Șepreuș, erau din blană albă de oaie, cu bumbi metalici. La Mișca broderia se cosea cu lână. Motivele ornamentale specifice au fost *rozeta*, *pana de păun* și *vrejul de frunze* sau *arborele vieții*, toate viu colorate. Cojoacele șimândane erau albe,

⁹⁴ Un fel de rips

cu bordură de blană albă de miel, cusute cu lână colorată pe piept și pe spate, cu motive florale, dispuse în vrejuri.

În perioada interbelică, odată cu apariția centrului de cojocari de la Șiclău, în portul satelor din jur au început să se poarte și cojoace mai lungi, de culoare maro, împrejmuite cu blană de culoare închisă. Ornamentația acestora se reducea la o bordură din vrejuri și flori (*loază*), lucrată în broderie plină. Alături de produsele cojocarilor din Șiclău, s-au purtat și pieptarele din Caporal Alexa, lucrate din piele vopsită în galben-cald. Ele se recunoșteau după buchetul de flori așezat pe spate, central, sub grumaz, după buzunarul din piele roșie, plasat asimetric, și după tivurile simple, lucrate dinaintea acului.⁹⁵

Sumanele, purtate în satele din subzona Chișineu-Criș, au avut lungimi diferite și au prezentat ornamente din postav în culori diferite. În zona Șepreșului, sumanele, lungi până la genunchi, erau ornamentate cu postav roșu și negru pe când în Cinteș s-a folosit la ornamentare postavul roșu și albastru.

Mai târziu, femeile au început să se îmbrace cu căbat de *plișbarșon* iar cele mai bogate cu *mintie*, un fel de palton de stofă îmblănit, cu guler de blană, care la gât se încheia cu o chiotoare.

Până în urmă cu șase decenii, femeile au purtat în picioare păpuci cu tureac (gete din piele cu căputa înaltă) cumpărați din târg, papuci cu zug (elastic), *strafe* (Socodor, Caporal Alexa) sau *glafe* din piele. Femeile în vârstă umblau cu *strafe* negre din barșon cu călcâiul jos.

În Socodor, pe lângă *strafe* din piele, deschise în spate, femeile purtau și papuci negri de barșon *închiotorați* în față, cu *struț*⁹⁶. Struțul era un fel de ciucur pus ca să nu se murdărească rochia de la ghețe. Ghețele erau luate peste ciorapi împlețiți din lână în 4 ace.

Bărbații tineri aveau părul tuns scurt de jur împrejur, doar pe creștet fiind lăsat un moț ce cobora pe frunte (Șimand). Țăranii în vârstă purtau plete până la baza urechii, și erau pieptănați cu cărare pe mijloc.

Vara feciorii și bărbații și-au acoperit capul cu cloape din postav sau paie, cu borul ridicat.

În zilele de sărbătoare, feciorii din Comlăuș umblau cu cloape negre cu fir de mătase, oglindă și pană de păun în partea stângă iar cei din Șimand cu cloape negre cu boruri înguste. Iarna pretutindeni s-a purtat cușma neagră din blană de miel.

Până la 4-5 ani copiii erau îmbrăcați, vara, cu o cămașă până la genunchi. Din perioada interbelică, iarna, cei mai mari au început să fie îmbrăcați cu roc și cu nădragi.

⁹⁵ Tereza Mozeș, *op.cit.*, p. 105

⁹⁶ Un fel de ciucur pus, ca să nu se murdărească rochia de la ghețe.

Cămășile bărbățești din părțile Chișineului-Criș, scurte, trecute peste izmene sau pantaloni, cu despicătură în față, erau lucrate odinioară din cânepă în amestec cu bumbac. În general, ornamentica a constat din broderie lucrată alb pe alb. În satul Cinteii, motivele geometrice erau plasate pe pieptul cămășii.

În vechime, în Șimand, despicătură cămășii, care se trăgea peste cap, era tivită cu negru și legată cu un *golumb*.⁹⁷ Cămașa de sărbătoare, din bumbac, era brodată la poale cu ață colorată și se încheia cu nasturi mici colorați, albaștri sau roșii. În Comlăuș cămașa era lucrată alb pe alb și avea gulerul închis până sus cu bumbi.

Peste cămașă se purta zobon din postav sau un laibăr negru din barșon, satin sau stofă.

Izmenele purtate vara în această subzonă erau mai largi ca în alte părți, croite din mai mulți lați și mai scurte. Cele de lucru erau de tort (cânepă) cu încrețituri la talie de la lărgime. Izmenele de sărbătoare, erau făcute din pânză țesută în amestec de cânepă cu bumbac.

La munci, bărbații purtau în față șorț, după model nemțesc, iar la sărbători zadie albă din pânză țesută în război. În anotimpul rece îmbrăcau cojoc sau pieptar, lucrat în zonă, cioareci din dimie albă, cu găitane sau nădragi priceși, din stofă de lână, închisă la culoare, sau din catifea și suman sau căbat din postav negru.

Sumanele în Șepreuș a fost lungi până deasupra genunchiului pe când cele din Vărșand, Pil, Grăniceri, Socodor, Curtici erau croite până la mijlocul coapsei, ornamentate cu o fâșie de postav negru.

În Mișca, ornamentul obișnuit, în afară de postavul negru care împrejmua sumanul, a fost tot o fâșie de postav, negru pentru bătrâni și roșu pentru tineri, aplicată la blana de la piept a șubei. În localitate, s-au purtat însă și sumane ornamentate cu o combinație de postav roșu și negru (postavul roșu se aplica peste cel negru, decupat sub formă de colți) și cu decupaje de piele roșie.

Cu vremea, sumanul a fost înlocuit cu un roc din postav cu căptușală groasă, lung până la mijlocul coapselor.

În trecut, bărbații din partea vestică a județului s-au încălțat cu opinci. Prin anii 1950-60, le mai găsim, ca încălțăminte de lucru, în unele sate precum Șepreușul. Cei mai înstăriți au purtat însă, încă de la începutul secolului XX, cizme de box cu tureac tare numite și *cisme cu foi*, bocanci, pantofi și „*păpuci lătrători*” (șlarfi)⁹⁸.

⁹⁷ Doru Sinaci, Rodica Colta, Dimitrie Otavă, *Monografia comunei Șimand*, Arad, Editura Mirador, 2012, p. 166

⁹⁸ Doru Sinaci, Rodica Colta, Dimitrie Otavă, *op.cit.* p. 166

Podgoria Aradului

Strict geografic, Podgoria Aradului se întinde pe fâșia îngustă dintre Câmpia Aradului și Dealurile Măderat – Radna, localitățile din această zonă etnografică (Covăsânț, Cuvin, Miniș, Păuliș, Cladova, Măsca, Măderat, Galșa, Pâncota) fiind foste comune promontoriale iar locuitorii lor fiind fie proprietari fie simpli lucrători la vii.

Ca și în celelalte zonele etnografice ale județului Arad și în satele din Podgoria Aradului portul tradițional a cunoscut în timp anumite schimbări.

Pieptănătura capului la fete a fost în funcție de vârstă și de ocazie. Fetele își împleteau părul în codițe cu cărare pe mijloc sau într-o parte. Pieptănătura de sărbătoare era executată de femei specializate.

Odinioară, fetele de măritat din Măsca adunau părul în vârful capului și îl împleteau în 4-6 cozi, fiecare împletite în alte 15-20, care erau adunate într-un concî. În acest concî se prindeau pene, cipci, cumpărate de la târg.

În Șiria cozile erau prinse în jurul capului iar peste ele se aplica o agrafă mare de os, de culoare castanie, traforată, având sub ea staniol ca să se vadă modelul. În față, din păr se făceau colțișori (întăriți cu zahăr) și între aceștia și părul din spate se punea *cipca*, formată din panglici colorate, sau *coroane* de flori artificiale, cumpărate de la șetrari. Miresele au purtat cununi din flori artificiale, albe.

Femeile măritate în trecut au avut părul pieptănat cu cărare și prins în concî, susținut într-o ceapsă, peste care se punea cărpa. Ulterior au renunțat la cărare, părul începând să fie pieptănat pe spate, strâns în vârful capului, apoi împletit în 1-2 cozi, din care fac un *pup* (un concî rotund și bombat), asemeni celor purtate de șvăboaice sau de unguroaice. Capul era acoperit cu cărpe din materiale industriale.

Ca podoabe de gât, atât fetele cât și femeile își puneau la sărbători mai multe șiruri de mărgelile de sticlă, de mărimi diferite, și bani din aur sau argint.

Vechiul port de vară a fost și aici alcătuit din spătoi, poale și cărpă dinainte.

Spătoiul bătrânesc din Podgoria Aradului, lucrat din pânză țesută în război, a avut mânecile prinse pe umeri, tăiate sub braț, cu un clin numit *pui*. Cele mai vechi erau foarte largi și aveau pânza luată fie în lungime fie în lățime. Când erau croite pe lățimea pânzei, fiind foarte scurte, spătoaiele erau *adăugite*. Un element ce diferențiază Podgoria de Valea Crișului Alb apare la umerița spătoiului, care aici era oramentată doar cu o cusătură simplă numită *ochiți*.

Încrețitura de la gât era prinsă într-o bentiță îngustă, pe care se cosea fodra, care era fie din cipcă fie din pânză ornamentată cu motive vegetale. Spătoiul era tăiat în față și avea de o parte și de alta aplicate tighele numite *forment*. Mâneca, de un lat și jumătate, se strângea la cot și se termina într-un volănaș, larg, de cipcă sau pânză simplă. Ornamentația pe mânecă era dispusă fie în lungime fie orizontal și ea consta din motive florale (*părușene*), unele alese, altele cusute cu ață albă sau colorată, altele cu broderie spartă (*hinzuite*).

După 1944, acest tip de spătoi a fost înlocuit cu spătoiul cu platcă, care se închidea pe umăr. Acest model mai nou era fără guler, cu mâneci drepte, strâmte, până la cot.

Peste spătoi se îmbrăca un zobon din barșon negru, brodat cu fir auriu, argintiu sau mătase, închise cu catarama mari de metal.

De asemenea, la începutul secolului XX, fetele și femeile purtau în zilele de sărbătoare coturi după cap, din mătase, cu ciucuri.

Mai târziu, spătoaiele s-au purtat pe sub vizicluri, care erau confecționate din același material ca *rocia*.

La fel, vechile poale, odinioară încinse cu un brâu de lână, au fost înlocuite cu cinci, șase sau șapte poale, purtate pe sub rocie. Ele erau croite largi, din 6-7 lați de pânză, erau lungi până la gleznă și aveau în partea de sus o pumnată. Inițial au fost făcute din pânză de cânepă cu bumbac, din bumbac *creț în creț*, iar mai târziu din jolj. Ornamentele erau plasate doar în partea de jos a poalelor, ca să se vadă de sub rocie. Puteau să fie *tăzluite, cu colți bătuciți* cu ață colorată sau cu cipcă. Cele din jolj, purtate unele peste altele, în număr de 5-6-7 perechi, erau un fel de jupoane, *brodate cu hude sparte și colți rotunjiți*.

Rocia era făcută din material industrial: carton, lână, mătase, catifea, stofă, cârțiță, barșon. Modelul mai vechi sau *rocia cu poală* era tăiată la jumătate, continuându-se cu un voal mare.

Fetele din Cuvin umblau cu haine de mătase, de culoare deschisă, în cămăși cu căptușeli, încrețite pe gât, cu sălbănași sau dantelă la mâneci, peste care îmbrăcau pieptarul de mătase, decorat cu fire aurite și cu copcii mari din argint.

O altă componentă nelipsită a costumului, a fost cârpa dinainte, făcută din cașmir sau mătase, din 2 lați. Jur împrejur sau numai în partea de jos aceasta avea fodră.

Din vechea vestimentație de iarnă a zonei a făcut parte șuba, cojocul și cotul după cap din lână albă, verde, cafeniu.

Până în preajma Primului Război Mondial, iarna, femeile au purtat șubă albă, scurteici sau mintii din piele de oaie, iar, când era foarte frig, bundă lungă tip manta, fără mâneci, ornamentată cu flori.

Șuba era lucrată din lână țesută în casă și dubită la Almaș sau la Dud. Mai puțin ornamentată decât șubele de pe Valea Crișului Alb, ea avea la mâneci, piept și buzunare, ornamentate din aplicații de postav negru și roșu, peste care se broda cu bârcă colorată.

În perioada interbelică șuba a fost înlocuită cu jacheta de croială orășenească, făcută din pluș sau postav. Femeile bogate, sub influența portului german, purtau căbate din pliș.

Cojoacele din Podgorie erau atât lungi cât și scurte. Cele lungi erau frumos ornamentate pe piept și la buzunare, cu motive florale brodate cu bârcă colorată și cu fâșii de piele. Cojoacele scurte se încheiau fie pe piept cu bumbi din piele de oaie, fie pe umăr și sub braț (pieptarele).

Cât privește încălțăminte, femeile se încălțau, vara, cu șlarfe și iarna cu păpuci din piele, *cu țug*, cu păpuci din barșon sau piele, cu ghete cu tureac înalt, cu nasturi, sau cu ghete cu gălan, produse în Austria. Pe picior purtau ciorapi din comerț sau ștrimfi de lână, lucrați în casă.

Bărbații din Podgoria Aradului au purtat până la începutul secolului XX plete împletite într-o coadă lăsată pe spate. Azi părul este purtat scurt.

Vara, își acopereau capul, la lucru, cu cloape de paie. La sărbători umblau cu pălărie neagră *de pănură de pâslă* sau *din păr* (lână), lucrate de pălărierii din Pâncota. În trecut borurile erau scurte (ridicate în sus, la cei mai în vârstă, și cu o țintă în față), ca mai târziu să se treacă la pălăriile cu bor lat. Iarna purtau căciuli negre de astrahan pe o ureche.

Recruții își puneau la pălării și căciuli tricolorul iar feciorii mai înstăriți purtau la sărbători pălării împodobite cu flori și fire de beteală.

Costumul bărbătesc din Podgorie a fost și el cu vremea influențat de portul urban. Totuși, până în anii din urmă, au mai putut fi văzuți bărbați îmbrăcați în cămașă lungă, izmene și zobon.

Cămașa de lucru era confecționată din pânză de cânepă sau din cânepă amestecată cu bumbac. Față de aceasta, cea de sărbătoare era cusută din pânză subțire de bumbac, din pânză creată și din pânză cu cinari. Lungă până către genunchi, se purta slobozită peste izmene sau pantaloni. Fiind largă, materialul din spate era încrețit sub guler iar în față, de o parte și de alta a tăieturii, prezenta mai multe tivituri paralele. Mâneca, foarte largă, prinsă la umăr, avea aplicate niște umerițe și se termina cu pumnari lați de 4-5 cm. Tipul mai nou de cămașă, tot lungă, are pumnarii foarte strâmți și cu mulți nasturi. La fel, mulți nasturi erau și la gât.

Ornamentica a constat din sălbănași și tazle (colți), dar mai existau cămași în Țiria care aveau în partea de jos broderia plină, lucrată cu mătase albă, cu motivul *pana*. În alte sate precum Mâsca, broderia albă era aplicată și pe piept, de o parte și de alta a tighelilor.

Izmenele, lungi până la gleznă și largi, erau legate sub genunchi dar unii le purtau și nelegate. Lații erau îmbinați cu cheițe foarte înguste. Izmenele din Galșa și din Mișca erau tăzluite pe din jos, cele din Șiria doar tivite. Cu vremea, ele au fost înlocuite cu pantaloni priceși, din postav sau stofă, care se băgau în cizme.

În trecut, cămașa era strânsă la mijloc cu un șerpar sau cu o curea lată de 3 degete.

Deasupra cămășii se purta un zobon negru, scurt până la talie, din barșon sau din stofă închisă. Zobonul era încheiat în față cu mai mulți nasturi sau prins la mijloc cu o cheutoare roșie, de unul din nasturi. Feciorii mai înstăriți din Cuvin îmbrăcau laibere de mătase cu borduri late de fir.

Portul de iarna din zonă a fost compus din cioareci, pieptar nemțesc mai scurt, din postav negru, ornamentat cu șinioare vânăte sau negre, pieptar din piele, ornamentat în față pe toată suprafața cu cusături (Covăsânt), sau cojoc mai lung, brodat cu flori.

În trecut, atât vara cât și iarna, podgoreniii îmbrăcau sumane până la genunchi sau până la jumătatea gleznei (Șiria), țesute din lână de oaie. La guler, la mâneci, pe piept, la buzunare, la colțurile din față și pe margini, sumanul era ornamentat cu forme de postav negru și albastru sau negru și roșu (steluțe, flori stilizate), cu găitane negre și cu cusături de ață galbenă. Un ornament specific sumanului purtat în Șiria a fost *crinul florentin*, aplicat pe piept.

Iarna, la pădure, se purta *bitușă* (bundă) fără mâneci purtată cu blana înăuntru sau afară.

Ca încălțăminte, în secolul XX, în unele sate, încă s-au mai purtat la lucru opincile din piele dubită dar în general bărbații s-au încălțat cu bocanci și cu șlarfe făcute de cizmarii locali. La sărbători se purtau cizme cu tureac tare, pe picior.

Podișul Lipovei și Valea Mureșului

Valea Mureșului reprezintă, din punct de vedere antropic, o zonă aparte ce se întinde de la Radna-Lipova până la marginea județului, spre Hunedoara. Culoarul Mureșului desparte localitățile, construite de-a lungul apei și pe văile unor afluenți, în așezări plasate la nord, înspre Depresiunea Zărandului, și în așezări plasate la sud, în Banatul istoric.

Această împărțire a oamenilor și a satelor se regăsește și în costumele populare tradiționale, care, de o parte și de alta a Mureșului, prezintă anumite particularități. De pildă în satele de la capătul văilor, ce urcă spre ținutul moșilor, precum Slatina de Mureș, care se învecinează peste deal cu Gurahonțul, portul este influențat de cel crișan.

Totuși există și numeroase elemente comune întregii Văi a Mureșului, care diferențiază portul din această zonă de cel din Bazinul Crișurilor, Câmpia Aradului și a Vingăi, Podgorie și Țara Hălmagiului. De pildă, dacă ne referim la croi, și de o parte și de alta a Mureșului cămașa bărbătească este lungă aproape până la genunchi iar șubele albe sunt croite drepte, fără clini, și sunt ornamentate, în majoritatea așezărilor, numai cu șinor și ață neagră. Ca piese vestimentare generale, specifice acestui teritoriu amintim laiberele din pănură, uneori de culoare *albastru gheneral*, ornamentate cu șinor negru și cu cusătură de lână neagră, brâiele și chimirele.

Specifice sunt culorile sobre, îmbrăcămintea tradițională în vechime fiind lucrată fie alb pe alb fie cu ornamente în care predomină negru.

Satele de la nord de Mureș

În aceste sate, fetele mai măricele, intrate în joc, purtau în trecut părul împletit în două cozi, ridicate deasupra capului (Bârzava).

La cele de măritat, părul era încrețit cu andreele încălzite la lumânare, în față se formau colțișori de păr (*cocori*) iar în spate se împletea într-o coadă (Julița) în 4-5 cozi sau, în alte sate, în 12, 14, 24 cozi, care se adunau în coc. În mijlocul cocului se prindea o *pană* (floare artificială), cumpărată la târg.

Ca podoabă de cap, în Bârzava, Vărădia, Julița, Săvârșin și Petriș, fetele au purtat un *barșon*, din panglici (roz, albastru deschis, albe) încrețite, cu aplicații de mărgel.

Femeile măritate umblau cu părul făcut concii pe ceafă și învălit. Conform datinii, odinioară, mirele îi dăruia miresei un *balț* din cașmir sau mătase, cumpărat de la târgurile din zonă, care i se pune pe cap în noaptea nunții (Bârzava, Petriș, Săvârșin)⁹⁹. Ulterior și în aceste localități a pătruns *cârpa cu pană de pliș*, legată în față. În Petriș, la estul județului, la frontiera cu Hunedoara, nevestele erau învelite cu un *balț* de culoare neagră.

Ca podoabe de gât, în Bârzava, Julița, Vărădia se purtau zgărduțe, mărgel de sticlă și câte 2-3 salbe. La Săvârșin, Troaș, Temeșești, salbele erau pe trei rânduri, două rânduri cu banii înșirați pe șiret, intercalați cu panglici încrețite și mărgel, și ultimul rând pe ață.

Portul de vară din zonă a fost compus din spăcel, laibăr, poale, sumnă și cătrință sau *cârpă gi înaince* (Nicolae Bălcescu, Căpruța, Bătuța). Femeile în vârstă umblau cu haine cusute doar cu alb și negru.

Spăcelul vechi, croit din pânză de misir și bumbac, lucrată în casă, a avut mânecile prinse din gât și a fost tăiat în față. Mânecile, brodate cu *fusul* și *zubăraț* și cu *ciur*, se terminau

⁹⁹ Lidia Gaga, *Preliminarii la studiul portului popular din culuarul Mureșului*, în Ziridava, XII, Arad, 1980, p. 681

în pumnari cu fiodori. În unele sate se aplica broderia lucrată cu fusul și pe piept, de o parte și de alta a deschizăturii (Ilteu). În jurul Săvârșinului, broderia de la umeriță, piept, pumnari și mâneci, reprezentând motive florale (*5 loze*), era cusută cu ață neagră și roșie. La gât se aplica cipcă albă, neagră și roșie.

După 1918, în această localitate¹⁰⁰, în ornamentica mâneșilor a apărut alțița muntenească.

În Roșia Nouă ornamentele de pe mâneci și la pumnari, constând din motive geometrice, compacte, erau realizate cu ață în mai multe culori.

Tipurile mai noi de spăcel, purtate în Bârzava și în satele din jur, fie se încheiau în mijlocul spatelui, la ceafă sau pe umăr, fie erau despicate în față dar aveau umeriță. Mâneșile trei sferturi sau lungi, se terminau cu pumnar îngust și fiodor. La acest tip de spăcel, ornamentica, plasată pe piept, reprezentând forme geometrice sau flori stilizate, era lucrată cu arămizi sau cu ață roșie, verde, neagră, albastră, galbenă.

Peste spăcel, în unele sate, se îmbrăca un laibăr din mătase neagră, bordo sau maro, cu decolteu adânc, cusut cu fir și tivit cu panglică neagră sau roz, plisată (Bârzava), în altele, se purta vesta din catifea, cusută cu mătase galbenă sau cu fir auriu.

Poalele, croite din pânză de misir și bumbac, foarte lungi și largi, erau ornamentate în partea de jos, cu aceleași motive ca și spăcelul, și terminate cu o *jirătură* brodată (Bârzava) sau cu colți făcuți cu fusul, care reprezintă loază de viță (Ilteu). În prezent, în toate satele, femeile îmbracă, peste poale, sumnă din diverse materiale.

În jurul Bârzavei și Vărădiei, în față, peste sumnă, se punea o *cătrânță*, brodată sau cusută, din aceeași mătase sau stofă ca și *cârpa gi pă cap*. În Roșia Nouă, Obârșia, în față și în spate, se legau doi lați, numiți local *opregi*, din postav cu franjuri, sau o cârpă de încins cu flori, lucrată în broderie plină.

În perioada interbelică, în port a apărut și baticul mare cu ciucuri de mătase, trecut în cruce peste piept și legat la spate (Bârzava, Săvârșin, etc.), care se purta pe sub coșocel.

Iarna, femeile din zonă îmbrăcau coșocelul scurte, deschise în față, lucrate de coșocari locali unele în Bârzava altele în Săvârșin. Coșocarii din Săvârșin, care au învățat meșteșugul coșocăritului la Făget, au preluat și modelele din acest centru de coșocărit. Pielea acestor coșoace a fost, datorită vopsirii cu anilină și lemnuș, cafenie. Coșocarii desenau pe această piele motivele ornamentale, cu un băț de brad muiat în cerneală, după care le broseau cu bărcă roșie și verde, pe toată suprafața. Marginile erau ornamentate cu decupaje de piele colorată.

¹⁰⁰ Localitate unde, după Unire, regii României au cumpărat un castel și l-au transformat în reședință regală

Ca ornamentală, pe cojoacele lucrate în Bârzava, pe lângă broderia plină, executată cu fir de mătase, se aplicau șiruri de bani sau fire argintii, aurii.

Alături de cojoacele locale și de pieptarele „de Dobra”, în Bârzava s-au purtat și cojoace acoperite cu catifea neagră, cu motive florale brodate cu bumbac mercerizat, lucrate la Lipova.

Cât privește șubele din satele de la nord de Mureș, ele au fost mai sărac ornamentate ca în alte părți ale județului, prezentând, cele mai multe, doar aplicații de șinior negru sau șinior și cusături.

Și în această zonă etnografică vechea încălțăminte a fost opinca de la care s-a trecut la sandale și ghete (Bârzava).

Bărbații din satele de la nord de Mureș au purtat vara pălării negre de catifea sau păr, cumpărate din târg, iar iarna căciuli de miel, de culoare neagră și gri, cu vârful îndesat înăuntru. Tinerii recruți își puneau, ca semn distinctiv, la pălărie, o pană de gâscă crestată în formă de floare (*piscoi*), panglică tricolor și rozeta cu tricolor.

Îmbrăcămintea de vară a constat din cămașă și izmene largi. Cămașa făcută din patru lați din pânză de tramă, cinari sau bumbac, a fost în unele sate până pe pulpe, în altele până la genunchi.

Mânecele croite din doi lați, erau încrețite la umeri iar la pumnari în „*pătutele*”. Pumnarii se încheiau cu doi nasturi albi sau colorați. La grumaz, cămașa era încrețită și se termina într-un guler lat. Acesta se încheia cu doi nasturi, al treilea nasture încheind cămașa. La Bătuța, mâneca cămășii era ornamentată, la pumnari, cu negru, în Bârzava, cu negru, roșu, albastru, galben. Motivele geometrice erau executate mărunț.

În zona Săvârșinului, ornamentica cămășilor, plasată la pumnari, pe piept și la guler, a constat din motive florale, lucrate cu arămizi sau cu ață colorată, în formă de cruciulițe. Poalele cămășilor se terminau cu cipcuță, cu tăietură *cu îngrăditură* sau cu colți brodați, cu motive cruciforme.

În alte sate cămășile erau ornamentate, la piept și la guler, cu motive florale executate prin broderie plină iar pumnarii erau cusuți în tehnica gobelinului, cu motive florale pe fond negru. Poalele acestor cămăși se terminau cu colți și broderie spartă.

Izmenele, croite din 4 - 6 lați, aveau în partea din jos fie o „*chivitură*”, ca la cămașă, fie cusături cu arămizi și dantelă.

În jurul Bârzavei, cămașă este lăsată liberă peste izmene. Spre Săvârșin și în zona Petrișului mijlocul este încins fie cu o curea lată din piele, cu ținte de aramă dispuse pe trei

rânduri și cu cataramă (Săvârșin), fie cu o curea din piele, ornamentată prin încrustare sau prin aplicare de mărgele (Roșia Nouă).

În paralel, în zonă s-au purtat și brăuri de lână, lucrate în vergi în culori (roșu, verde, galben, mov, albastru), la capăt cu ciucuri împlețiți.

La sărbători, peste cămașă se îmbraca un laibăr din mătase *peșcănească*, căptușit, uneori vopsit, cu motive florale și cusut cu fir auriu pe margini, pe spate, și în jurul buzunarelor. Pe piept, laiberele aveau mai multe rânduri de nasturi colorați, care alternau și care nu se închideau, având o valoare pur decorativă (Bârzava).

În alte localități precum Săvârșinul, laibărul era făcut din stofă de barșon (catifea neagră), cu nasturi negri. Uneori, în loc de barșon se folosea atlasul sau satenul negru. Laiberele tinerilor erau și aici ornamentate cu fir galben iar nasturii, aplicați pe piept, erau din metal, cu pietricele colorate.

Alături de aceste laibere negre, în zonă, s-au purtat și laibere de postav alb, ornamentate cu șnur negru, roșu și galben, pe piept, cu nasturi metalici sau laibere din postav albastru-verzui, cu șinior negru, făcute la Lipova.

Iarna, peste izmene bărbații au îmbrăcat cioareci de lână albă, croiți în partea de jos mai strâmți, pentru a se putea înfășura obielele. Ulterior au început să se poarte cioarecii priceși, ce se băgau în cizme. Cioarecii cumpărați din Lipova prezentau în zona buzunarelor cusături ornamentale executate cu ață colorată (galben, portocaliu). În alte sate buzunarele acestor pantaloni de postav alb erau drepte și tivite cu postav negru iar deasupra aveau ornamente realizate din ață neagră.

Tot peste cămașă se îmbraca, în perioadele reci, un cojoc sau un pieptar, închis pe lateral, pe la subțiori, cu nasturi din piele, ambele confecționate în Bârzava, Săvârșin sau Făget.

Cojocul lucrat de cojocarii din Săvârșin se închidea pe mijlocul pieptului și era ornamentat cu cusături din bârcă și cu piele vopsită, cu modele preluate, ca și în cazul celor femeiești, de la cojocarii din Făget. În zilele de sărbătoare se purtau și *cojoace lugojenești cu zbici*.

Și azi, la Crăciun, feciorii cu „duba” umblă la colindat îmbrăcați cu cioarecii priceși și „*coțobaică*” (roc) din lână dubită, cu căciulă neagră de miel, împănată cu panglică, pană de găscă sau de fazan, flori de hârtie și rozetă tricolor.

Piesa nelipsită din portul de iarnă, până aproape în zilele noastre, a fost șuba. Șuba bărbătească a avut un croi mai simplu și a fost mai puțin ornamentată decât cea femeiască. În Ilteu (com.Petriș) ca ornamentică se folosea șnurul negru aplicat peste postav albastru.

În vechime, bărbații au purtat în picioare opinci cu gurgoi, pe care le-au înlocuit cu bocanci și cu cizme.

Satele de la sud de Mureș

Localitățile de la sud de Mureș se împart, din punct de vedere etnografic, în două subzone, a Lipovei și a Făgetului, în care intră localitățile din jurul comunei Birchiș.

Costumul popular din ambele subzone, se încadrează în tipul de costum bănățean.

Subzona etnografică Lipova¹⁰¹

Capul femeilor, în unele din satele din Podișul Lipovei, a fost acoperit cu cealmă¹⁰² (Lipova, Zăbalț). Aceasta era confecționată dintr-un suport de carton, îmbrăcat pe față cu o țesătură de fir metalic auriu sau argintiu. În câmpul ornamental țesătura era punctată cu mătase colorată, pe urzeală de bumbac. Fundul cealmei, de formă dreptunghiulară, era mărginit cu o obadă, care acoperea creștetul, tâmplele și urechile. În partea de jos se termina cu un volan încrețit. Tehnica folosită la ornamentare a fost țesătura în alesătură, lucrată uneori pe dos, în oglindă. Motivele ornamentale, în general geometrice, reprezentau combinații de *cărice* (romburi mari), având în interior *căricuțe* (romburi mici), marcate de benzi de *stăluțe*, de *scămușe*, *țape și cârlogi* (cârlige)¹⁰³. În Zăbalț cealma era aleasă cu fir, cu pene de pliș, „*cu sclipuri, cu muruță(ace) și zăluță în loc de galbeni.*”¹⁰⁴

În alte sate femeile purtau o *cârpă de cap*. La sărbători, ca podoabă, pe frunte se punea o *partă* din mărgele de sticlă¹⁰⁵.

Iarna umblau, în funcție de vârstă, cu *cârpă din pliș* de culoare deschisă sau închisă.

În trecut, femeile îmbrăcau vara spăcel și poale, lucrate din pânză albă de bumbac, țesute în două ițe, cu firul din beteală mai gros decât cel din urzeală, aspectul pânzei fiind unul de încrețit (pânza cu cinar).

Spăcelul din aceste localități aparține vechiul tip *carpatic*, cu mânecile prinse de bentița de la gât, încrețite în partea de sus și terminate, în partea de jos, în pumnari cu fodori. Tehnica de ornamentare specifică a fost broderia pe fir, cu motive geometrice mărunte, dispuse în tablă, cu o cromatică sobră, predominând roșul la femeile tinere și negrul la cele în vârstă. Fodorii de

¹⁰¹ Această subzonă, plasată în Banatul istoric, cuprinde și sate care fac parte din județul Timiș (Buzad, Comeat, Secaș etc.).

¹⁰² Cealma este cuvânt de origine turcă și înseamnă turban

¹⁰³ Eutimiu Lăpăduș, *Ceapsa și conciul cu variantele lor în Banat*, în Tibiscus Etnografie, Timișoara, 1978, p. 101

¹⁰⁴ Secția de etnografie a Complexului Muzeal Arad, nr.inv. 1836

¹⁰⁵ Aristida Turcuș, *op.cit.*, p. 66.

la mânecă erau prinși printr-un pumnaș, realizat în tehnica crețului. Aceeași dantelă croșetată o găsim și la gura cămașii, care se închidea cu nasturi colorați de sticlă.

Totuși, de la o localitate la alta, detaliile de ornamentică au fost ușor diferite. De pildă, o variantă de spăcelul din Bruznic se termina la gât cu o margine de culoare neagră, mânecile largi, erau ornamentate cu motive geometrice de culoare albă, violet și verde, lucrate în tehnica peste fire, iar, în partea de jos, *pumnărașii* erau ornamentați cu motive geometrice și cipcă.

La Dorgoș, materialul folosit la spăcele a fost pânza de bumbac și cânepă iar spăcelul este lucrat cu mâna, cu *sălbănași*. Mânecile, foarte largi, terminate în partea de jos cu cipcă lată, erau prinse din gât. Ornamentica, în acest sat, a îmbinat broderia spartă cu cea plină, lucrată alb pe alb, cu motive geometrice și florale stilizate.

Spăcelul din Chelmac, confecționat din pânză creață de bumbac, a fost ornamentat, pe mâneci și la umerițe, cu motive florale, realizate cu mătase și bumbac alb în tehnica înodat, și cu mărele albastre mici.

Peste spăcel, în zonă, se îmbraca un laibărul din pliș negru sau brun, decorat cu fir auriu, care în general este mai puțin ornamentat ca cel bărbătesc. Totuși întâlnim și excepții. De pildă, în Zăbalț, s-a purtat și o variantă de laibăr din șomot (catifea) negru, ornamentat cu mărele colorate cusute sub formă de *pene* (flori) la piept și la jură.

Mijlocul femeilor era încins cu brâu din lână, țesut în război, în două sau mai multe culori sau cu brâu din mărele mărunte de sticlă – tot în două sau mai multe culori (alb, portocaliu, verde, albastru, bordo) – cusute în forme geometrice sau florale, pe toată suprafața.

În partea de jos a corpului s-au purtat poale. Poalele vechi, confecționate din același material cu spăcelul, au fost ornamentate cu șiruri verticale de broderie, la care s-a adăugat broderia plină din partea de jos și cipca. Aceste ornamente erau lucrate fie cu crucițe fie cu broderie pe scris.

Deasupra poalelor, în unele sate se legau, în față și în spate, *două cătrînțe*, purtate în pereche, în altele doar o *cătrânță* numită și *zaveică* (Zăbalț), mai lată, sau *cătrînță* cu *opreg*.

Cătrânțele din această subzonă, au fost lucrate în tehnica alesăturii în război, asemănătoare cu cea a ponievilor, organizarea compoziției ornamentale fiind liniară, pe orizontală sau pe verticală.

În Zăbalț vechile cătrânțe erau alese cu fir auriu și mătase albă iar pe margini aveau colțișori de pânză, pe care erau lipite pietricele. Cătrînța actuală este din catifea neagră, cu ciucuri din fir și cu ornamente florale mari, cusute tot cu fir auriu sau galben și cu paiete.

Opregul purtat în trecut în ținutul Lipovei, confecționat în Lugoj, era compus dintr-un petec din brocart, lucrat în alesătură cu fir metalic sau cu mătase colorată sau albă, de care erau prinși ciucurii lungi din fire de mătase sau lână colorate în roșu, galben, verde, albastru.

Ulterior în toate satele au început să se poarte și haine confecționate din mătase.

Iarna, femeile îmbracau cojoc (pieptar) din piele de miel, bogat ornamentat și în față și în spate, lucrat la Lugoj sau Făget, *doloama* (șuba albă, mai scurtă ca la bărbați, cu modele din șnur cusute la buzunare, mâneci și guler) sau *iancălul*. Piesele din pănură de lână sau aba erau executate de șnăidării¹⁰⁶ sau *căbănicerii* din Lipova¹⁰⁷ și Guveșdia și erau ornamentate cu diverse cusături realizate cu ață neagră la mașina de cusut și cu aplicații de șinioare tot de culoare neagră. Șinioarele folosite erau subțiri (*suitaș*), împletite (*boritaș*) sau late (*foniaș*), acesta din urmă fiind aplicate la buzunare și la clinuri. De prin anii 1925-1928, pe șubele confecționate la Lipova au apărut ornamentele combinate de șinior și ață, executate cu mașina de cusut. În jurul motivului decorativ realizat din șinioare, plasat de obicei la mijlocul spatelui, se cosea un contur de arabescuri cu ață, neagră la cei vârsnici și roșie, verde, albastră, portocalie, la tineri.¹⁰⁸

Motivele ornamentale folosite au fost *pana mare*, *pana cătănească*, *brăduțul*, *vrejul* și *urzarul*, realizat din linii frânte și *optași*.¹⁰⁹

Femeile din această zonă au purtat în trecut, mai ales la lucru, opinca, dar umblau și cu pantofi, ghete cu tureac, cizmulițe, cizme.

Bărbații din părțile Lipovei aveau, vara, capul acoperit cu pălărie din postav tăbăcit tare, cu boruri, iar iarna cu căciulă din blăniță de miel.

Vechea îmbrăcăminte de vară a fost cămașa, izmana și laibărul. Cămașa din pânză albă, cu guler drept, a fost lungă până sub genunchi, în față cu pliuri și cu broderie la pumnari, guler și piept.

Laibărul din zonă, era din pănură, abă de manufactură sau catifea. Cele din pănură și aba erau ornamentate cu broderii din ață neagră și colorată, și cu șinioare, și prezentau 4 buzunare și clini, în partea de jos a spatelui. Pe spate se aplica motivul, care era apoi *împuiat* cu arămizi colorate, înconjurată de arabescuri cusute la mașină¹¹⁰. Pieptul acestor laibere vechi a fost decorat cu urzari mai lat, cu 1-2-3 șiruri de nasturi din piele sau metalici. Laiberele din catifea aveau aplicate fire aurii sau argintii.

¹⁰⁶ Termenul este de origine germană de la Schneider și înseamnă croitor

¹⁰⁷ În perioada interbelică în Lipova a funcționat o corporație meșteșugărească

¹⁰⁸ Stela C. Clepea, *Contribuții la studierea portului popular din Podișul Lipovei*, în Ziridava, Arad, 1980, p. 700

¹⁰⁹ Ibidem

¹¹⁰ Ibidem

Mijlocul era încins cu brâu din lână țesut sau cu chimir lat, cu broderii și aplicații metalice.

Dintre hainele de iarnă purtate de bărbați, șubă albă, lungă de 117-120 cm, și iancălul erau nelipsite.

Șuba lipovenească, confecționată din 6 m de pânură de lână învâieată, cu lățime de 40 cm, era dreaptă, despicată în față, fără clini, cu guler îngust, răsucit în jurul gâtului, și cu două buzunare tăiate drept. Cele mai multe șube erau *împuiate* cu șinioare, cusături de ață neagră și decupaje de postav negru, la fel ca și dolama femeiască. Motivul ornamental cel mai frecvent utilizat a fost *pana mare* sau *cătănească* – aplicat în partea de sus și de jos a spatelui, la mâneci, pe piept. La buzunare și guler ornamentarea s-a făcut cu urzare cusute la mașină.

Iancălul a fost tot un fel de șubă dar mai scurtă, de 60-70 cm, la care se folosea cam 3,5 m de pânză de lână, de bună calitate. Croiul era drept, fără clini iar mânecile se lucrau dintr-o singură bucată de pânză. Pe față, iancălul avea 6 buzunare, două false în partea de sus, două tăiate oblic la nivelul coatelor și două, mari, aplicate în partea inferioară. Ca și șuba lungă, a fost bogat ornamentată cu șinioare și cu cusături cu mașina.

Alături de hainele de postav, bărbații au mai purtat iarna cojoace din piele de oaie (cu motive florale negre și maro), desfăcute în față, pieptare închise pe o parte (din pânură sau piele de oaie) și cioareci din pânură albă, ornamentați cu aplicații de șinor de culoare neagră.

Încălțăminte folosită în zonă, în funcție de anotimp, a constat din opinci (toampe sau cu gurgoi) bocanci, șlafi, pantofi.

Subzona Făget (microzona Bata-Căprioara)

Ultimele sate de la sud de Mureș, la capătul estic al județului, se înscriu în zona de influență a Făgetului.

Pentru porțiunea arădeană a subzonei Făget, este caracteristic costumul popular din comuna Birchiș și satele aparținătoare.

În aceste sate, părul fetei era împletit într-o *cică*, lăsată liberă pe spate, iar nevestele tinere umblau, un an de la nuntă, cu balțul din mătase sau cașmir primit de la mire. Sub balț, părul era legat și acoperit de o ceapță.

La sărbători, fetele de măritat și femeile tinere își puneau pe cap o partă cu bani (*bani pe cap*), confecționată dintr-o pânză, pe care se cosea patru rânduri de monede de argint, iar printre ele mărgelile de sticlă și *pene* (flori) din târg. În față aveau zuluți (cocori din păr), prinși cu agrafe de os. Salba se lega la spate cu panglici. La fete, alți bani, cusuți tot așa pe o pânză,

erau prinși de coada de la spate. Femeile măritate își puneau banii de pe cap, care erau mai lași, peste baț. (Bata, Ostrov, Birchiș, Căpâlnaș). În Țela s-a purtat pe cap și *căpița cu bani*.

Ca podoabe de gât, se purtau bani de aur sau argint prinși pe șiret de mătase.

Vechiul costumul femeiesc de vară era format din spăcel și poale din pânză țesută în casă. Spăcelul bătrân, despicat în față, a avut mânecile prinse de gât, terminate cu fodori, și gulerul îngust. Ornamentarea pe mâneci a fost lucrată cu negru, modelul fiind cu *pui tablă* (motive ornamentale mărunte dispuse compact, în formă de dreptunghi) dar s-au purtat și spăcele pe mâneci cu broderie spartă, cusută cu arămizi cu alb.

Ulterior, în această microzonă s-a trecut la spăcelele din pânză albă, foarte subțire, ornamentate pe piept și pe mâneci cu broderii colorate (albastru, roșu, bordo) și, uneori, cu paiete. La noul tip, adeseori, mânecile prezentau dantelă lată, lucrată cu motive florale.

Peste spăcel se lua un laibăr, cu decolteu adânc, din șomot (catifea neagră, maro), cusut cu arămizi galbene sau cu fir metalic, și cu panglică roz.

Poalele, tot din pânză albă de casă, au fost ornamentate în partea de jos cu motive geometrice (cusute cu ață neagră la persoanele în vârstă și colorată la cele tinere), cu motivul cheii și cu cipcă.

Peste poale s-a purtat fie cătrânță și opreg, fie două cătrânțe (doi lași) fie șorțul din material industrial, de culoare neagră, ornamentat cu motive florale realizate din mărgelile, pe margini cu ciucuri metalici.

Cătrânța a fost inițial din pânză de lână, ornamentată cu alesături și cu ciucuri din fir auriu, apoi din șomot, cusută cu motive florale, cu fir și mărgelile.

Opregul a avut petecul lucrat cu mult fir auriu, de la care atârnav în jos ciucurii roșii.

Iarna femeile purtau cojoc sau pieptar scurt (*becheș*), lucrat la Făget. Cojoacele erau brodate, pe piept și pe spate, cu bârcă roșie, cu motive fitomorfe (*pene, rijite, merișoare, brăduleți* etc.) și *ochi de păun*, dispuse în registre verticale iar la bordură erau tivite cu târșet verde.

Peste cojoc se îmbrăca fie *coțobaica*, mai scurtă, ornamentată cu mult șinior și *cu mâță* (o încrețitură din lână neagră) *la gât*, fie șubă albă, croită în clini și *șiniorită*.

Ca încălțăminte, în vechime, s-au folosit opincile cu obiele de lână. Ele au fost înlocuite, ulterior, cu ghete cu ciorapi de lână, făcuți în casă, cu păpuși și cu sandale.

Bărbații din zonă și-au acoperit capul cu pălării de postav, negre, cu boruri largi și cu căciuli negre de miel.

Cămașa din zonă, despicală în față, se închidea cu bumbi mici și deși. Ornamentele, constând adeseori din broderie spartă, erau plasate la guler, pe piept și mâneci. La unele

cămăși, pe gulerul îngust, era aplicată o cusătură specială, în formă de potcoavă, care coboară și pe piept. În Țela cămașa era încrețită în față, cu pliuri, mânecile erau lucrate cu sălbănași iar pomnarii cu motive florale colorate.

Izmenele, lungi până la gleznă, erau confecționate din aceeași pânză cu cămășile. Croite din mai mulți lați, îmbinați cu cheie cu sălbănași, ele se purtau călcate plisat (Bata, Țela). În partea de jos erau terminate cu *cărici* din bumbac, cipcă, broderie spartă. Cele croite din 4 lați erau drepte.

Cămașa este strânsă la mijloc cu un brâu de lână sau cu o curea lată cu ținte.

Peste cămașă se purta laibăr de habă (lână) albă sau vânătă (denumită și *gheneral*), ornamentată cu diferite modele din șnur negru și cu cusături din ață neagră și colorată. Pe piept aceste laibere aveau nasturi din piele sau metalici, dispuși pe unu-două-trei rânduri.

Iarna peste izmenele bărbații îmbrăcau *cioareci*. Aceștia aveau, ca ornament, aplicat vertical, un șnur negru. Peste cămașă se lua cojocul de tip *lugojenesc cu zbici*, lung până la șolduri.

Portul de iarnă mai cuprindea *coțobaica* și *șuba*. Șuba locală era croită strâmt și era ornamentată cu șinioare negre sau albastre. În Birchiș, la drum și pe vreme de ploaie, bărbații au umblat, în trecut, cu o *burcă verde cu glugă*, numită *căbăniță*. Croiul acestei piese a fost preluat de la vechile mantalele grănicerești¹¹¹.

În picioare bărbații au purtat în vechime opinci cu obiele de lână iar mai târziu cizme negre de box și ghete.

Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi

Câmpia Aradului cuprinde satele dintre Valea Crișului Alb, Valea Mureșului și comunele suburbane ale Aradului. La acestea se adaugă satele din cealaltă parte a Mureșului, aflate în Câmpia Vingăi. Localitățile înglobate în acest teritoriu de interferență cu Podgoria, Câmpia Crișurilor și parțial Banatul timișan, sunt extrem de diverse în ceea ce privește portul popular. Mândrulocul, Sâmbăteniul, Cicirul, Vladimirescu, Micălaca prezintă elemente din portul din Podgorie. În Macea apar elemente din portul subzonei Chișineu-Criș, în Pecica, Nădlac, elemente din portul microzonei Secusigiu.

¹¹¹ În anul 1701, împăratul Leopold I a înființat pe Valea Mureșului Confiniul militar Tisa-Mureș, pentru a apăra granița imperiului

Astfel, în Macea, fetele purtau pe cap, ca podoabă, o *ceapță* din panglici încrețite pe când fetele din Nădlac, Șetin, au umblat în trecut cu chica pe spate, ca mai târziu să-și încrețească părul și să-și facă o mulțime de chici, ca să stea creț, sau să-și facă un pup (coc) la care îi ziceau *crumpă*. Mireasa avea pe cap cunună de flori artificiale, în culori vii.

Femeile măritate purtau părul prins în concii, acoperit în zilele de lucru cu cârpe din pânză vânăată cu pupi iar duminica și la sărbători cu baticuri de mătase, legate sub bărbie.

Ca podoabe la gât s-au purtat fie mai multe rânduri de bani la grumaz fie un șirag mai lung de husoși de argint (sulferini).

Vechiul costum a fost format din spătoi sau spăcel, poale, zobon și zadie.

Spătoiul din aceste sate, lucrat inițial din pânză de cânepă, a fost înlocuit după 1920 cu cel din pânză cu cinari iar mai târziu cu cel din pânză de bumbac. Croit dintr-o singură foaie, era tăiat la gât cu un decolteu pătrat, care avea aplicat, de jur împrejur, o bentiță îngustă. Mâneca, când era lungă, era încrețită și sus pe umăr și la pomnari. Pomnarii, lați, se terminau cu colți și se încheiau cu nasturi de sticlă. La spătoiul cu mânecă scurtă, aceasta se termina la cot, cu o bandă de ornamente, lucrate în crucițe și cu o cipcă lată, de casă sau cumpărată.

Ornamentica a fost fie cusută cu ață colorată, cu crucițe, „*cu loaze*”, fie executată în tehnica rișel (*rișelite*), cu cipcă.

În Nădlac, Șetin, Pecica, această cămașă femeiască, sau spăcel, se mai numea și „*dușancă*”.

Conform mărturiilor rămase în albumele de ornamentică ale vremii, la începutul secolului XX, spăcelul din Pecica¹¹² era ornamentat cu *sălbănaș ochiat* sau *sălbănaș cu rosmaring* iar mâneca, cu broderie plină, prezenta motivele *pancova cu coțcă*, *șarpe încovoiat* și *loza șarpelui*.¹¹³ La fel, poalele erau lucrate cu cheie cu 8 și cu 9 *gropi*.¹¹⁴

În trecut, fetele din aceste sate plasate în vecinătatea Mureșului (Pecica, Nădlac, Șetin) au purtat la intrarea în joc două oprege roșii, și în față și în spate.¹¹⁵

În Macea, peste spătoi se lua un zobon din lână vopsită sau cu *biți* și o cârpă după cap din mătase cu ciucuri, legată la spate.

În partea de jos a corpului în această localitate s-au purtat mai multe rânduri de poale, cele de deasupra fiind ornamentate la pomnată și în partea de jos, cu *jură* sau cu *loază colorată*.

¹¹² În Pecica, portul popular a dispărut foarte devreme. Azi în localitate nu mai există nici un costum tradițional complet

¹¹³ Dimitrie Comșa, *op.cit.*, Album, p. 23

¹¹⁴ Ibidem

¹¹⁵ Ibidem, p.113

În față, deasupra poalelor, în Macea se lega o zadie, ornamentată în partea de jos cu motive geometrice, lucrate cu roșu, negru și albastru, care se termina cu fodră sau cipcă. Mai târziu, în această localitate, s-a trecut la sumna de mătase, la *bughioș* (bluză), viziclu și la șorț din același material cu sumna. În ocazii festive, din mâna fetelor și femeilor nu lipsea cârpuța (batista).

Iarna, în Nădlac și Șetin, femeile îmbrăcau un pieptar sau cojoc scurt de miel, de culoare galbenă. La sărbători, cele înstărite purtau bundițe scurte cu nasturi sclipicioși și palton sau blană, după moda orășenească.

Măcenele erau încălțate, în zile de sărbătoare, cu păpuci cu tureac și cu ghete înalte iar iarna cu cizme. Nădlăcanele și șetinencele umblau cu țipele, păpuci și cizme simple sau roșii, cu crețuri și călcâi înalt.

Bătrânii din Câmpia Aradului au umblat în trecut cu părul lung, lăsat liber sau legat, și cu mustață, pe când tinerii au preferat părul scurt, pieptănat cu cărare pe mijloc sau pe o parte.

Capul era acoperit vara cu clop iar iarna cu căciulă de miel, rotundă, cu vârful băgat înăuntru. Feciorii din Macea obișnuiau să umble cu clopul pe o ureche. În perioada interbelică, nădlăcanii mai înstăriți au început să poarte, la sărbători, pălăria neagră.

Cămășile din această zonă erau scurte și se purtau libere, peste izmene. Mânecele se terminau cu pumnari iar ornamentica era lucrată alb pe alb, cu arămizi.

În Nădlac și Șetin, mâneci cămășilor erau largi, gulerul și pumnari înguști, iar la gât, în loc de nasturi, se legau cu un *golund* colorat, care atârna în jos pe cămașă. Ornamentica în aceste localități a constat din broderie spartă, aplicată pe piept și la guler.

Peste cămăși se luau laibere negre, unele de mătase, cu bumbi de metal (Macea) sau zoboane (Nădlac, Șetin).

Față de alte zone, izmenele din Câmpia Aradului erau croite din 2 lați. În Macea, peste izmene, se lega în față o zadie, lucrată tot din pânză de casă. În schimb, în Nădlac doar în zilele de lucru se purta zadie, făcută însă din pânză industrială albastră.

Iarna peste izmene se luau cioareci sau nădragi priceși, băgați în cizme. Portul local era completat de cheptar (pieptarul) de lână și de suman, care în Macea era scurt, până la jumătatea pulpei. Ornamentele din postav în această localitate erau puține. Ulterior măcenii au înlocuit suba cu rocul și cu căbatul.

În Nădlac doar cei mai săraci au purtat suman, care era până deasupra genunchilor, și cioareci, ambele confecționate din postav alb, gros, de lână. Sumanul era ornamentat în zona buzunarelor, care de fapt lipseau, cu postav negru. Alături de acestea în localitate s-au mai purtat nădragii nemțești, rocul, *schența* neagră cu blană, coțobaica și căbatul. În trăsură se lua

bitușa largă de oaie, lungă până la picioare. Fără mâneci și fără nasturi, aceasta avea în interior două buzunare.

Păstorii din Nădlac și Șetin se îmbrăcau cu un *buhai* din postav de șubă, cu guler lat pe spate, împodobit cu găitane negre și la ambele colțuri ale gulerului cu două rotocele din postav negru sau albastru.

Cei înstăriți umblau cu bundițe (cojoace) din piele de oaie, croite mai larg, împodobite cu flori din piele, roșii, galbene și albastre, și cu nasturi sclipicioși, ca la militari.

Vechea încălțăminte a fost opinca, folosită la lucru, până după Al Doilea Război Mondial. La sărbători, în zonă s-au purtat cizme cu tureac tare, unele cu pinteni.

În satele din Câmpia Vingăi (Fiscut, Firiteaz) portul prezintă elemente proprii Banatului de Câmpie, caracteristice fiind cătrânța și zoboanele ornamentate cu fir metalic. Și în această subzonă, în perioada interbelică, au apărut, sub influență germană, sucna și viziclu din mătase.

Subzona Sânnicolaul Mare (microzona Saravale-Igriș-Secusigiu)

Situată la extremitatea vestică a județului, localitatea Secusigiu, vine cu un port popular aparte, care o înscrie, din punct de vedere etnografic, alături de Igriș și Saravale, într-o microzonă plasată în subzona Sânnicolaul Mare.

În Secusigiu, pieptănătura de față s-a făcut în două moduri. Fetele care purtau *sucnă* (o fustă creată, lungă, confecționată din brocart sau șomot) și viziclu își împleteau părul, după model nemțesc, în două cozi încrucișate la ceafă și prinse în dreptul urechilor cu „*arondiță*” (ace din sârmă pentru prins părul) iar mai târziu într-o singură coadă, în jurul capului (*colac*), prin adăugarea consecutivă de șuvițe. La sărbători, ca accesorii, în păr se mai puneau ace de os și „*cărici*”. Căriciile purtați de fete au fost confecționați dintr-un rând de taleri. De asemenea, printre chici, acestea își puneau flori naturale sau artificiale iar pe frunte o coroaniță de flori și frunze artificiale.¹¹⁶

Fetele, care se îmbrăcau cu poale cu *cotrânță*, își pieptăneau părul într-o „*chică cu moț*”, vechea pieptănătură a locului. La aceasta, se făcea cărare pe mijlocul capului după care se împletea o *chică* cu părul din creștet. Părul din spate se împletea într-o altă *chică* care se prindea de cea dintâi cu „*arondiță*” (ace din sârmă pentru prins părul). Între chicile astfel împletite se prindeau taleri. Mireasa a avut în trecut și ea părul împletit în *chică* cu moț.

Iarna fetele își înveleau capul cu cârpe de mătase de culoare vânăată cu „*pene mulărite*”.

¹¹⁶ Aristida Turcuș, *Evoluția și elemente caracteristice ale portului popular din satele Saravale, Igriș, Secusigiu*, în Tibiscus Etnografie, Timișoara, 1978, p. 14

Femeile măritate își coseau, cu un fir de lână și cu ajutorul unui ac special numit andrea, cele două chici în vârful capului, într-un conci rotund. Peste conci se punea *ceapsa de conci*, care avea în dreptul frunții o bentiță lată de 5 cm, cusută cu fir de aur sau de argint. Peste această ceapsă de conci, în zilele de lucru, se punea o cârpă din pânză industrială iar în zilele de sărbătoare o cârpă din cașmir, brocart, mătase cu ciucuri sau o *ceapsă* numită și *tablă*, confecționată din șomot și compusă dintr-o bonetă și din trei aripi, prinse pe suport de carton.

În plus, la sărbători se mai punea pe frunte o cunună, formată din două-trei rânduri de taleri, prinși pe o bucată de piele sau carton, după care urma o coroană cu flori de trandafir, din hârtie creponată, catifea sau mătase. Odinioară, în spatele acesteia, femeile bogate își puneau alte rânduri de bani de argint ce coborau în jos până la nivelul gâtului. Sub nivelul gâtului se vedeau cele 3 aripi din catifea neagră, de la tablă, cu motive florale, cusute cu fir auriu, având aplicații de isclogi iar pe margine cipcă sau ciucuri din fir auriu. Aripile de pe margini ajungeau până pe omoplați, cea din mijloc era mai scurtă. Această *tablă* a apărut în localitate sub influența *ciulei sârbești*.¹¹⁷

Pe la începutul secolului XX, la nivelul urechilor, se mai puneau, ca podoabe, și *fufe*, un fel de înflorituri din panglică.

La gât se purtau salbe din taleri de argint sau galbeni austrieci¹¹⁸, trecuți prin panglică. O fată trebuia să aibă cel puțin 3 galbeni însă fetele înstărite aveau mai multe rânduri de galbeni.

Costumul tradițional a fost compus inițial din *spăcel*, *poale*, *opreg/ oprege*, *cotrânță*, brâu, brăciră, *pruslic sau burdic*, cojoc de blană sau șubă.

În Secusigiu au existat două croiuri la *spăcel*. Primul tip de *spăcelul*, *carpatic*, era croit dintr-o lățime de pânză în față și din două lățimi în spate. Lateral erau introduși doi clini de margine. Mânecele, prinse din gât, erau confecționate din două lățimi fiecare, ceea ce le conferea bogăție și eleganță. La încheietura mâinii, mânecele se terminau cu fodori prinși de o bentiță. Când avea pumnari, fodorii se prindeau de aceștia.

Spăcelul era despicat în față până la nivelul sânilor iar la gât era prevăzut cu o bentiță îngustă sau un guler. La *spăcelele* de sărbătoare gulerul era brodat cu fir metalic auriu sau argintiu. Când ornamentarea *spăcelului* era realizată prin alesătură în război, mânecele cu decor ales se țeseau separat, din același fir de bumbac subțire dar fără dungii. Ornamentele, reprezentând motive fitomorfe geometrizate, erau dispuse în 2, 3, 4 vrăste, pe verticală.¹¹⁹ La

¹¹⁷ Aristida Turcuș, *Pieptănătura și găteala capului la femeile din Banat*, în *Analele Banatului. Etnografie*. vol. I, Timișoara, 1981, p. 141

¹¹⁸ Un galben mare austriac costa la bursa neagră, în 1934, 3000 de lei

¹¹⁹ Aristida Turcuș, *Evoluția și elemente caracteristice ale portului popular din satele Saravale, Igrış, Secusigiu*, în *Tibiscus Etnografie*, Timișoara, 1978, p. 19

celălalt mod de ornamentare, cu broderie pe scris, motivele fitomorfe erau cusute pe deasupra cu fir auriu sau argintiu.

Al doilea tip de spăcel purtat în Secusigiu a fost spăcelul cu placă „*chitărită*”,¹²⁰ care se încheia cu copcii pe ambii umeri. De această placă este prins stanul, constând dintr-o lățime de pânză și în față și în spate. Cu timpul acest spăcel s-a simplificat, mânecile au devenit mai strâmte și s-au terminat la cot cu dantelă, după moda orășenească.

Peste spăcel secusigencele luau un „*prusliuc*” (laibăr) din mătase, ornamentat cu fir și încheiat cu cataramă sau un „*burdic*”, cojoc din piele de miel, lucrat de cojocarii din Sânnicolaul Mare. Acesta era despicat în față, scurt până la talie sau lung până la coapse și dublat pe față cu piele roșu „*cărmăjin*”. Suprafața burdicului era bogat ornamentată cu „*hiră*”¹²¹ neagră și portocalie, în formă de cercuri perforate, „*târșuri*” de culoare verde, bumbi și oglinzi.¹²² Motivele ornamentale ale broderiei, aplicată pe suprafața cojocului, erau fitomorfe.

Poalele, ce îmbrăcau partea de jos a corpului, erau confecționate din 6 sau 7 lați, din aceeași pânză cu spăcelul, având o lățime de 270-310 cm. Femeile purtau câte 5 - 6 poale, una peste alta, iar la șolduri își legau și o *burcă* (cârpe), ca șoldurile să pară mai mari.

În zona de îmbinare a laților, poalele erau ornamentate cu bastonașe încrucișate cu liniuțe, cusute cu roșu și negru. La acestea, se adăugau, ornamentele din partea de jos, formate din mai multe registre ornamentale, lucrate în tehnica alesăturii sau prin broderie pe scris. La broderia pe scris motivele folosite au fost *loaza cu frunze și flori*, încadrată între linii șerpuite.¹²³

Peste poale, s-a purtat în față o cătrînță și în spate opreg, dar existau femei care aveau opreg și în față și în spate. Cătrînță bătrână a fost lucrată din lână sau canură, țesută în război. Cea mai veche formă de ornamentare a acesteia a fost cea țesută în *perți*, în care ornamentația a constat din vergi verticale, rezultate din folosirea în urzeală a firelor de lână colorate diferit (verde, vânăt, galben). Acestei tehnici i-a urmat o alta, în care la țesut s-au folosit fire de lână colorată și în urzeală și în beteală dar și tehnica „*în dubiu*”, la care ornamentul a constat din pătrate și dreptunghiuri mărunte. În sfârșit, foarte mult a fost folosită și tehnica alesăturii „*în toiège*” (se băteau mai multe fire de urzeală). În acest caz, peste țesătură se coseau motive vegetale stilizate, cu fir argintiu sau auriu.

¹²⁰ Decorată cu broderii perforate

¹²¹ Fire din piele

¹²² Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara, 1982, p. 39

¹²³ Aristida Turcuș, *Evoluția și elemente caracteristice ale portului popular din satele Saravale, Igrăș, Secusigiu*, în *Tibiscus Etnografie*, Timișoara, 1978, p. 21

Din secolul XX, catrința a început să aibă fondul monocrom (roșu, verde, albastru, negru), țesut în patru ițe, cu partea ornamentată, reprezentând flori, frunze, păsări, realizată cu acul persian, dispusă în partea inferioară. Motivul se repeta, ca un chenar, pe părțile laterale ale catrinței, iar decorul era încadrat în ciucuri mărunți din canură.

În partea din spate a poalelor femeile au purtat opreg. Opregul „bătrân” a fost ornamentat cu motive florale stilizate, prin alesătură lucrată în tehnica „*karamani*”, ca la chilimuri. 3/4 din opreg era format din fire lungi de lână aspră numită „*păr*”. Opregele purtate la joc erau împuiate cu aur. Atât opregul cât și cătrânța erau legate de corp cu baiere, confecționate din lână împletită, în diferite culori.

Brâul, lat de 18-20 mm și lung de 2 m, executat din păr de lână, în aceeași tehnică *karamani*, se lega pe sub cătrânță și opreg. Lățimea și coloritul variau în funcție de vârstă. Fetele și femeile tinere purtau brăie înguste, femeile în vârstă mai late. La fel, coloritul era mai sobru la femeile în vârstă și mai viu la femeile tinere, la care șirele erau roșii, verzi, albastre, galbene. Peste cătrânță și opreg se lega *brăcira*, îngustă, confecționată din același material ca și brâul.

Iarna, se îmbrăca o șubă din postav, bundiță din blană de oaie, bogat ornamentată sau un cojoc treisferturi, cu mâneci, ușor evazat, cu bordură din blană de astrahan la mâneci, poale, piepți și la răscoiala gâtului, ornamentat cu ciucuri din piele colorată.

Schimbările în port au apărut după Primul Război Mondial, când peste poale femeile au îmbrăcat o *sucnă* (fustă). În zilele de lucru, aceasta a fost din pânză industrială, cumpărată la prăvălie, iar duminica și în zilele de sărbătoare, din mătase naturală, brocart, catifea sau cașmir, croită din 5 m de material. Croiul noilor haine a fost influențat de portul german. Cătrânța a fost înlocuită cu un șorț de mătase. În partea de sus, peste spăcel, se lua un viziclu din mătase iar cârpa din cap era din „*pliș cu pene de mătase*”. De asemenea, în Secusigiu, s-a purtat și baticul din mătase, cu ciucuri mari, așezat în cruce peste piept și legat la spate.

După ce au renunțat la opinci și obiele, secusigenele au purtat știmfi din lână subțire, lucrați cu 5 ace de tricostat și ornamentați cu diferite figuri. Când privește încălțăminte, în vechime, s-au încălțat cu opinci ca mai târziu să treacă la ghetete cu tureac înalt, papuci, *topanci*¹²⁴ și *șlapi*.

Bătrânii din Secusigiu mai purtau încă în perioada interbelică părul lung până la umeri, pieptănat cu cărare pe mijloc și mustață mare, cu vârfurile răsucite.

¹²⁴ Fața încălțăminteii era tricostată iar talpa era din piele sau cauciuc.

Indiferent de vârstă, capul era acoperit vara cu pălărie și iarna cu *clăbăț* (căciulă din blană de oaie). În vechime, pălăriile au avut borurile foarte largi însă cu vremea acestea s-au îngustat.

Cât privește îmbrăcămintea, bărbații umblau vara în chimeșe din pânză cu cinar, cu șire sau simplă, și izmene croite din 8 lați,¹²⁵ câte 4 lați pentru fiecare picior, strânse pe brâu cu un brăcinar.

Cămașa avea spatele și fața croite din 5 lați iar mâneca din 2 lați. Mâneca era încrețită la umeri și se termina cu pumnar. Deschizătura de la piept avea în partea de jos o bentiță, numită local *pârc*, pe care, la unele cămăși, se coseau nasturi, la fel cu cei cu care se încheia cămașa.¹²⁶ Sub bentiță se formau niște încrețituri numite pături. Gulerul vechi a fost sub formă de bentiță înaltă însă ulterior și în această microzonă s-a trecut la gulerul îndoit. Cămășile erau ornamentate pe guler, piept, pumnași și poale. La unele cămăși pumnașii prezentau motive geometrice, numite local *cărici*, cusute în tehnica *peste fire*, cu ață colorată. Poalele cămășii se terminau cu *cipcuță* și *colțoni*.

Cipca și colțonii decorau și partea de jos a izmenelor. Cămașa era încinsă cu un brâu lat de 20-40 cm din lână, în mai multe culori, sau o *prașchie* (curea) din piele cu ținte. Peste cămașă se purta *chintușul* din postav alb, fără mâneci, ornamentat la reverul de la gât cu aplicații de dimie neagră și șomot, iar pe suprafața hainei cu aplicații de stofă colorată și cu șinioare. În zilele de sărbătoare bărbații se mai îmbrăcau și cu un laibăr de brocart numit *prisluc*.

Iarna peste izmene se luau cioareci din postav negru sau alb, brâu și brăciră din lână, *burdic înfundat* (pieptar) din blană de oaie de culoare albă și *duruț* (șubă). Burdicul era ornamentat pe întreaga suprafață a pieptului și în partea de jos a spatelui cu cărmăjini, tâșuri, năsturei.

În picioare, secusigenii au purtat cizme, șlarfi sau *șlaiferi*¹²⁷. În locul obielelor, în perioada interbelică, au început să-și ia ciorapi de lână, care erau trași, peste cioarecii priceși, până la genunchi.

După Primul Război Mondial, în portul bărbătesc au apărut căciula de astrahan, *prislucul* (vesta de mătase în ape), cămașa de stofă (un fel de veston) lungă până la șolduri, cu guler înalt, numită *șpență*, haina de catifea și cizmele de lac, care însă erau purtate doar duminica și la sărbători.

¹²⁵ Aristida Turcuș, *op.cit.*, p. 48

¹²⁶ Aristida Turcuș, *Evoluția și elemente caracteristice ale portului popular din satele Saravale, Igrăș, Secusigiu*, în Tibiscus Etnografie, Timișoara, 1978, p. 33

¹²⁷ Un fel de opinci cu cataramă

Portul popular al minorităților din județul Arad

Multietnicitatea și multiculturalitatea județului Arad

Plasat la extremitatea estică a Europei Centrale, județul Arad a fost tot timpul și este și astăzi un spațiu multiethnic și multicultural, adică un spațiu locuit simultan de mai multe etnii (maghiari, sârbi, germani, slovaci, cehi, bulgari, ucraineni, evrei, romi) venite aici în timpuri diferite dar care, toate, se consideră acum „*acasă*” și care și-au construit în acest teritoriu, alături de români, propria identitate etnoculturală.

Încercând să definim aceste populații, ca „*etnicități*”, putem spune, dintr-o perspectivă foarte generală, că ele au, fiecare, un nume, o cultură și limbă proprie, care le țin coagulate. În actuala construcție a identității etnice, toate aceste minorități utilizează, alături de simbolurile naționale, prin care se simt reprezentate, cultura tradițională, ca *pattern*. În cadrul acestui *pattern*, costumul tradițional constituie, cu unele excepții,¹²⁸ un element important de recunoaștere etnică.

Maghiarii

Din perspectivă etnologică, cercetătorii maghiari îi consideră pe ungurii din județul Arad diferiți de cei din Transilvania, ei înscriindu-se, prin origine,¹²⁹ în grupul maghiarilor din sud-estul Ungariei (*alföldi magyarok*). Colonizarea acestor țărani unguri în județul Arad s-a făcut în trei mari valuri¹³⁰.

Primii coloniști maghiari au venit în secolul al XVIII-lea și s-au așezat în localități, în care trăiau deja alte etnii, precum Ghiorocul (1736), Sântana (1740), Șiria (1753), Pecica maghiară (1766), Peregul Mic (1774) și Pâncota (1787).

Al doilea val a sosit în prima jumătate a secolului al XIX-lea, migrația aceasta continuând până în 1867. Noii veniți s-au așezat în grupuri mai mari în localități și puste, care

¹²⁸ Excepție fac evreii, care se identifică ca minoritate religioasă și pentru care elementul de recunoaștere este kipa, pusă pe cap. Simbol de modestie și de supunere în fața lui Dumnezeu, kipa a devenit cu vremea un simbol evreiesc tradițional.

¹²⁹ Cei mai mulți provin din sate din comitatele Békés și Csanád.

¹³⁰ Somogyi Gyula, *Arad vármegye és Arad Szab. Kir. Város néprajzi leirása*, Arad, 1912.

vor deveni, în urma mutării, predominant maghiare: Iratoșul mic (1819), Maillat (1819), Zimand (1852), Zimandul Nou (1853), Sânleani (1854), Satu Mic (1866).

Ultimii, aduși spre finele secolului al XIX-lea, au completat colonizările anterioare, așezându-se în Satul Nou (1882), Ghioroc¹³¹, Cermei, Țipari (1890).

La venire, au adus cu ei cultura și portul tradițional maghiar din sud-estul Ungariei.

În trecut, fetele au umblat cu părul pieptănat peste cap, strâns la ceafă cu un șiret și împletit în două cozi terminate cu panglici de culori pastelate și cu capul descoperit.

Femeile măritate purtau concii pe ceafă sau mai sus, în spatele capului, acoperit cu o bonetă de culoare închisă, peste care se punea un batic legat în față. La sărbători acesta era de mătase.

Vechiul port maghiar a fost alcătuit din spătoi cu mânecile prinse de gât și terminat cu fodor, tăiat în față și fără guler¹³² și din poale de pânză țesută în casă, ornamentate de-a lungul laților și în partea de jos cu broderie lucrată cu ață colorată, roșie și neagră, cu motive maghiare.

Cât privește portul de sărbătoare, acesta a fost încă de la începutul secolului XX din mătase.

Pe dedesubt, fetele au purtat o cămașă lungă până la genunchi, fără mâneci, din pânză subțire, și jupon.

Bluzele albe, închise la spate, aveau mânecile bufante la umeri și terminate în partea de jos cu dantelă. Pe piept, prezentau aplicații de dantelă și volane. Fustele lungi până la glezne, albe dar și culori mai închise, aveau deasupra un șorț alb sau mai închis la culoare, care se termina cu volan sau dantelă. Mijlocul era încins cu o panglică lată a cărei capete atârnavă în jos. Laibărul, scurt, răscroit, era din mătase, pe margini cu aplicații de panglică imprimată cu flori, cumpărată din prăvălie. În unele sate, ungueroaicele purtau și batic mare de mătase.

Femeile măritate erau îmbrăcate cu haine de culori mai închise, compuse din aceleași piese, exceptând laibărul. Bluza era acoperită de viziclu, bufant la umeri și strâmt în partea de jos a mânecii. Acesta era bogat ornamentat pe piept, cu pliuri și dantele. Fusta era foarte lungă, acoperind piciorul până la vârful pantofului.

Fetele și femeile au umblat în trecut cu ciorapi și papuci, doar bătrânele, rar, s-au încălțat cu cizme.

Toți țărani unguri au purtat, la începutul secolului XX, mustață mare, uneori cu vârfurile ascuțite după moda austriacă. Bătrânii umblau cu părul lung până la urechi, tuns

¹³¹ La acea dată, în Ghioroc au fost colonizați ceangăi (secui din Bucovina)

¹³² Somogyi Gyula, *Arad vármegye és Arad Szab. Kir. Város néprajzi leirása*, Arad, 1912, p. 294

rotund, pe când tinerii preferau părul tuns cu un breton scurt în față. Capul era acoperit cu pălării cu boruri mici, împodobite la sărbători sau la evenimente cu flori și panglici. La fel, la recrutare, tinerii purtau la pălării panglică albă lungă.

Vechea îmbrăcăminte bărbătească a fost compusă din cămașă, izmene, laibăr și șorț în față. Inițial cămașa a fost confecționată din pânză de casă. Ea era lungă până la coapse, cu mânecile prinse de umăr și cu manșetă, și cu gulerul îndoit și închis cu nasturi mici de sticlă. Ornamentarea a constat din broderie lucrată alb pe alb. Laibărul, din postav sau pânză de culoare neagră, în unele sate cu guler, era închis în față cu nasturi de sidef albi sau cu un șnur. Șorțurile de săbătoare erau din pânză albă, țesută în casă, sau din pânză industrială de culoare închisă, cu aplicații ornamentale. Izmenele treceau peste cizme.

Ca toți țăranii din zonă, în secolul al XIX-lea, iarna, ungurii din județ au purtat și ei pantaloni de postav, ornamentați cu găitane, cojoace, pieptare și șube ornamentate cu postav colorat și cu cusături.

Aceste piese vestimentare au fost ulterior înlocuite cu pantaloni priceși din stofă și catifea, cu haine de stofă, lungi până la mijlocul pulpei, și cu jachete cu guler de blană.

Ca încălțăminte, la începutul secolului XX, au purtat cizme și bocanci.

După ce portul tradițional a fost înlocuit cu unul urban, maghiarii au recurs, pentru anumite evenimente, la un costum popular convențional.

În Secusigiu și în Sânpetru German, portul convențional maghiar de fată era compus din mai multe jupoane, fustă albă, până la genunchi, paspoalată în partea de jos cu două rânduri de panglică îngustă roșie, bluză albă cu mânecă bufantă, legată cu panglică roșie, la cot și la gât, laibăr decoltat, închis cu șireturi albe, și șorț roșu, „*fodroș*”, paspoalat cu alb. Capul era împodobit cu o partă, confecționată din atlas roșu, legată la spate cu panglică lungă roșie¹³³.

Feciorii din cele două sate se îmbracau și ei la hramul bisericii și la baluri cu pantaloni negri, priceși, băgați în cizmă sau pantaloni drepți, nemțești, cămașă cu mânecă largă, plisată, și laibăr negru. Pe cap aveau pălării negre, cu boruri nu prea largi. La pălărie își puneau *arvalanyhaj*.

Azi portul popular maghiar mai poate fi văzut pe scenă, la festivalurile folclorice, la parada portului sau la zilele satului. Costumele îmbrăcate sunt unele generice, cu elemente ce trimit la vechiul port.

¹³³ Rodica Colta, Doru Sinaci, *Secusigiu monografie*, Editura Tiparnița, Arad, 2013, p. 214

Germanii sau „șvabii dunăreni”¹³⁴

Colonizarea germanilor originari din Lotaringia, Sarland, Luxemburg, Pfalz, Eifel, Schwaben, Hassen, Tirol, Steiermark, Bayern Schwarzwald, la sud și la nord de Mureș, s-a desfășurat în secolul al XVIII-lea și a fost făcută de Curtea de la Viena, în trei etape.

Etapa întâia a început imediat după eliberarea zonei de sub ocupația turcească. Oficial ea s-a desfășurat între anii 1719-1724, însă, în realitate, în unele localități germanii au venit în spatele armatei austriece, mult mai devreme. După cum au sosit, primii coloniști (veterani ai armatei austriece, meșteșugari germani, preoți, funcționari) au fost așezați în Arad (1701), Sântana (1701), Guttenbrunn (1718), Panatul Nou (1722), Glogovăț (1723), Aradul Nou (1724), Elek (1724), Gyula (1724), Zădăreni (1725) și în Lipova (1726).

Fluxul de coloniști a continuat și după 1726, noii veniți stabilindu-se atât în localități, în care existau deja germani, precum Guttembrunn (1728), Aradul Nou (1725-1735), Sântana (1736,1742), Panatul Nou - Horia și Elek (1744) cât și în două localități noi, ca Sânmartin (1744) și Aluniș (1748).

Etapa a doua, cunoscută în istoria grupului ca „*Der grosse Schwabenzug*”, a avut loc între anii 1754-1766, în timpul domniei Mariei Theresia. În acest interval, în zona care ne interesează, germanii au fost așezați la Zădăreni (1754), Glogovăț (1756), Aradul Nou (1762-1764), Frumușeni (1766), Neudorf (1765), Guttembrunn (1762), Fântânele (1766).

În a treia etapă, cea josefinică, au avut loc colonizări la Șag (1770, 1805), Sântana Veche (1772), Glogovăț (1765-1772), Panatul Nou - Horia (1780), Păuliș (1785), Aluniș (1786), Pâncota (1786).

În sfârșit, dacă până la emiterea patentei de toleranță a lui Iosif al II-lea, din 13 octombrie 1781, li s-au permis doar catolicilor să se așeze în aceste teritorii, după această dată au început să sosească și germani protestanți. Primii se stabilesc la Semlac (1782).

Cam în această vreme au început, în zonă, și migrațiile secundare, precum au fost acelea dinspre Sântana spre Șimand, Zimand, Udvișiș (jud.Arad).

Colonizările germane s-au încheiat, în județul Arad, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ultimele comunități constituite fiind cele de la Livada (Baumgarten) din 1853 și de la Peregul Mare din 1863. Germanii din Pereg au fost aduși de tezurariatul regal maghiar din Austria de Jos.

¹³⁴ Pentru maghiari și pentru slavi, toți germanii colonizați, inclusiv austrieccii, au fost „șvabi”

Costumul popular șvăbesc

Vechiul port popular al șvabilor din județul Arad a fost ușor diferit de la o localitate la alta, chiar dacă piesele componente au fost aceleași: jupoane, fustă, bluză, viziclu, sorț, batic la femei și pantaloni, cămașă, laibăr, haină, pălărie la bărbați.

Diferențe au existat și în funcție de vârsta celui care purta costumul și de ocaziile în care era îmbrăcată o anumită haină.

Vestimentația copiilor a fost în trecut și ea diferită în funcție de vârstă. Astfel, copiii până la 4 ani erau îmbrăcați cu o cămașă lungă, din pânză de culoare deschisă, cu mâneci, iar pe cap aveau o bonetă. Diferență între băieți și fetițe a fost că fetițele aveau la cămașă un guler încrețit iar boneta era cu margine de dantelă. Părul fetițelor mici era împletit într-o coadă (Vladimirescu) sau în două cozi (Zăbrani), legate la capăt cu panglică neagră sau colorată.

Fetele între 4 și 6 ani au purtat o rochie din pânză colorată, cu mâneci și cu șortuleț în față. În zilele de sărbătoare erau îmbrăcate cu rochițe din stofă subțire neagră, numită „olian”. Părul lor era împletit în una sau două cozi, care în unele sate erau ridicate sus pe cap cu 2-3 piepteni mici.¹³⁵

De la 7 ani rochia era schimbată cu fustă, legată cu un șiret cu copcii, cu bluză și cu o jachetă până în talie, căptușită, fără guler, de culoare albastră sau roz, numită *ciurac*¹³⁶.

Cât privește pieptănătura fetelor de măritat și a femeilor, ea a fost, de asemenea, diferită de la un sat la altul.

Indiferent de anotimp, fetele mari au umblat cu capul descoperit. În Vladimirescu se pieptăneau cu o coadă pe spate, la care legau o panglică albastră. Deasupra frunții părul era fixat cu un piaptăn semicircular. Duminica, coada era ridicată în creștetul capului și fixată cu ace. În Sânmartin, părul este împletit într-o coroană numită *conci*. În Sântana, fetele își înfășurau două cozi deasupra capului (*freza Margareta*) și le fixau în spate cu 3 piepteni.

Șvăboaicele măritate au umblat cu capul acoperit. Părul era acoperit cu o bonetă, cu care femeile obișnuiau să stea în casă. În Sânmartin, boneta, ornamentată cu dantelă apretată, avea două panglici, albe sau de culoare deschisă, legate sub bărbie. De obicei la boneta albă se aplica dantelă neagră și invers. Pe ceafă această bonetă se termina cu un bor. În Vladimirescu boneta se lega și la ceafă și în față, în Zădăreni, doar la ceafă.

Alături de această bonetă sau scufie cotidiană, în portul german din județ a existat și o bonetă specială, numită *Pretschl*, de formă dreptunghiulară, albă sau alb cu motiv imprimat, care i se punea miresei, în noaptea nunții.

¹³⁵ Vezi Hans Gehl, *Portul popular german în Câmpia Aradului*, în Tibiscus. Etnografie, Timișoara, 1975, p. 56

¹³⁶ Cuvântul este sârbesc, jacheta fiind preluată din portul sârbesc. Vezi Hans Gehl, *art.cit.*, p. 56

În toate satele, peste bonetă se punea un batic, care era din pânză, în zilele de lucru, și din mătase cu franjuri, în zilele de sărbătoare. Bătrânele purtau baticuri negre, nevestele tinere baticuri deschise la culoare. Aceste baticuri erau legate în față, însă modul de aranjare pe cap a fost diferit. În Aradul Nou era obiceiul să se aranjeze în față înalt și ascuțit pe când la Alioș era potrivit după forma capului.

Anumite reguli legate de vârste, de ocazii, au existat și în legătură cu vestimentația.

Fetele abia de la 15 ani aveau dreptul să îmbrace costumul femeiesc. Acesta este compus din cămașă, laibăr, jupoane, rochie, șorț, șal mare. În cazul fetelor, erau folosite materialele de culoare mai deschisă.

Cămașa era în partea de sus din pânză albă, mai bună, cu mâneci scurte, dantelate. Laibărul luat peste cămașă a fost scurt, cu decolteu adânc. Cel purtat în zilele de sărbătoare era din catifea, mătase sau pânză și prezenta pe spate broderie cu trandafiri colorați. În față se încheia cu șnur împletit. În Zădăreni, ornamentica spatelui se limita la panglici roz iar laibărul era închis în față cu nasturi negri.

În partea de jos a corpului, peste cămașa de corp, se îmbrăcau unul sau mai multe jupoane, foarte apretate. Ultimul ieșea de sub *rochie* (fustă) și era crestat.

Dacă la sărbători *rochia* fetelor de măritat era colorată, la joc ele îmbrăcau rochie albă. Până la Primul Război Mondial această rochie a fost confecționată dintr-o stofă subțire, străvezie, numită *mol*, după care s-a trecut la rochiile de mătase.

Peste rochia (fusta) din mătase colorată, în față, se lega un șorț, foarte lat, de lungimea rochiei, împodobit cu dantele.

În Vladimirescu șorțul era de culoare albă, dintr-un material fin numit *șlar*. La Zădăreni, peste rochia albă, s-a purtat un șorț din atlas negru, dantelat. La brâu se punea două cordoane din mătase roșie sau albastră sau o panglică lată.

Miresele germane au avut în trecut o îmbrăcămintă specială. În Vladimirescu purtau în partea de sus un viziclu ornamentat la gât, pe piept și la mâneci cu aplicații de catifea neagră. În partea de jos croiul acestuia era cu franjuri. Peste rochie (fustă) se punea un șorț negru dintr-un material subțire. În Zădăreni, mireasa era îmbrăcată integral (jachetă, rochie, șorț) în negru. Jacheta era paspoalată cu catifea neagră. Pantofii erau și ei din catifea neagră. Doar ciorapii erau albi iar șalul de pe umeri și panglicile de la șold erau albastre. La gât se prindea un șirag de perle. Mireasa din Zăbrani a purtat jachetă de culoare închisă cu nasturi albi, rochie și șorț de culoare închisă și la șold panglică dublă, albă. În toate satele, capul era împodobit cu *timir*,

un fel de calotă, ce acoperea tot capul, confecționată din frunze, trandafiri albi și roșii din ceară¹³⁷.

Vara, veșmintele femeiești de lucru erau confecționate din pânză industrială, în culori deschise, iar șorțurile erau albastre. În Sânmartin, femeile îmbrăcau o *mitzlă*, un fel de viziclu de culoare albă, cu imprimeuri, cu trei pliuri aplicate la maginea de la spate.

Față de celelalte etnii, șvăboaicele purtau și vara ciorapi. Capul era acoperit cu baticuri de pânză peste care își puneau pălării mari de soare.

Hainele de sărbătoare au fost mult mai elegante. Bluza de sărbătoare avea mâneci scurte și era bogat ornamentată cu dantele croșetate.

În Sântana, femeile îmbrăcau, în partea de jos a corpului, un singur jupon scurt și țeapăn. În schimb, în Zădăreni, Zăbrani, Vladimirescu obiceiul era ca, de sărbători, să se ia 4-5 jupoane bine apretate.

Peste jupon sau jupoane s-a luat „rochia” (fusta), neagră la femeile în vârstă sau maro, albastră, verde, galbenă, cu flori de trandafiri în țesătură, la nevestele tinere. În Zădăreni rochia avea aplicată în parte de jos, cam la 20 cm de margine, o funtă neagră. Lungimea rochiei era diferită de la o localitate la alta (până la genunchi în Horia sau până la gleznă în alte sate).

Laibărul sau pieptarul de sărbătoare era confecționat din catifea, mătase sau atlas verde, albastru, galben, violet sau negru (Zădăreni, Secusigiu). Cele din catifea erau ornamentate pe margine și pe spate cu trandafiri iar în față se închideau cu șiret.

În toate satele, pe umeri s-a purtat un șal lat, numit *Halstuch*. În Zădăreni acesta era din mătase albastră, în trei colțuri și se prindea în față cu o broșă. În alte sate se lega la spate.

Jacheta era căptușită și avea aplicație de blană, lată de o palmă, pe piept, la mâneci și în partea de jos. În Sânmartin la guler s-a aplicat catifea iar mânecile erau ornamentate cu 2-3 rânduri de dantelă.

Șorțul lung cât rochia era lat, cu pliseuri. În unele localități era ornamentat cu broderie spartă și cu dantele.

Iarna, înainte de apariția paltonului, nemțoaicele de la sud de Mureș au purtat un batic mare din lână, terminat cu ciucuri, care le acoperea capul și spatele.

Picioarele erau acoperite cu ciorapi de lână împlețiți, albi în zilele de sărbătoare și negri sau albaștri în zilele de lucru.

¹³⁷ Hans Gehl, *art. cit.*, p. 66

Vechea încălțăminte a fost pantoful cu cataramă. Mai târziu, la joc, s-au purtat pantofi de catifea cu elastic și cu funtă albastră sau cu nasturi de sedef. La muncă, vara, se încălțau șlapi de piele și pantofi împlețiți din lână iar iarna bocanci.

Șvabii în vârstă din județ au umblat cu păr lung, pieptănat cu cărare pe stânga iar tinerii cu păr scurt, ras pe ceafă.

În trecut, după moda din armata austriacă, mulți au avut mustață văcsuită, cu vârful ascuțit. Mai târziu au adoptat însă mustața scurtă, englezească.

Capul era acoperit, vara, la lucru, cu pălărie de paie iar în zilele de sărbătoare, cu pălărie neagră, cu bor lat și cu panglică lată. În Sânmartin, panglica avea pe lateral o cataramă. În vechime, alături de pălăria cu boruri largi s-a purtat și pălăria cu două sau trei colțuri, denumită „*Dreisplitz*”. Vechiul model de pălărie a colonistului german, înaltă, cu boruri înguste și cu cataramă în față, numită „*Stitzhut*”, a supraviețuit peste ani doar în Vladimirescu.¹³⁸ Când privește pălăria mirelui aceasta era împodobită cu *timar*¹³⁹.

Iarna bărbații purtau căciuli cu marginea îndoită sau căciuli ascuțite numite *Bundakapp* și șapcă de piele, căptușită cu blană sau pânză, cu cozoroc și marginea îndoită.

Îmbrăcămintea se compunea, în toate satele, vara din cămașă, *gatjer*, vestă și șorț iar iarna din haină și panaloni.

Vechea cămașă germană, lungă până la coapse, a fost confecționată din pânză de cânepă țesută în casă. Până la 1900 cămășile au avut guler îngust și se închideau cu șiret. Șiret s-a folosit și la mâneci, care inițial n-au avut manșetă. De o parte și de alta a deschizăturii de la piept, cămașa era ornamentată cu broderie plină, care includea și monograma proprietarului. După 1900 la cămașa de sărbătoare au apărut nasturii de lemn înfășurați cu ață iar mai târziu nasturii metalici.

Spre zilele noastre, în locul cămașii albe, vara la munci s-a purtat cămașă albastră sau de altă culoare iar iarna cămașa de barchet. Peste cămașă se îmbrăca vesta neagră de stofă.

La nord de Mureș, germanii au purtat izmene din pânză de cânepă albită, preluate din portul maghiar, dar nu atât de largi ca la aceștia. În partea de jos aceste izmene erau ornamentate cu dantelă de mână sau cu franjuri. Brăcinarul era confecționat din material în carouri. În Sânmartin și Sântana, în vechime, germanii mergeau vara și duminica la joc numai în izmene, fără pantaloni. Când erau încălțați în cizme, marginile izmenelor treceau peste acestea.

¹³⁸ Hans Gehl, *art. cit.*, p. 59

¹³⁹ *Ibidem*, p. 66

În satele germane de la sud de Mureș, bărbații au purtat vara, la lucru, pantaloni de pânză gri sau maro, strânși cu curea și ciorapi de lână (Zădăreni).

În față, la lucru, se puneau un șorț albastru, care, în unele localități, era lung, cu piept, fixat după gât cu un șnur, în altele scurt, acoperind doar pantalonii.

În portul de iarnă, o piesă vestimentară importantă la germani a fost haina lungă. Acestea i-a urmat *fracul*, tot lung, din stofă colorată. În Sânmartin fracul de sărbătoare avea nasturi de argint și guler de blană.¹⁴⁰

Pantalonii țărănești de iarnă, din postav, purtați cu curea sau bretele, au fost inițial lungi și drepecți, apoi au fost croieți priceși, ca să poată fi vârați în cizmă. După model maghiar, erau ornamentați pe coapse și la spate cu șnur negru.

Coborând în timp, coloniștilor șvabi veniți în aceste părți în secolul al XVIII-lea au purtat pantofi cu cataramă și saboți de lemn. Cu vremea această încălțăminte a fost înlocuită în satele de la nord de Mureș cu cizme. Cizmele de lucru erau din piele de bovină iar cele de sărbătoare din piele fină de capră sau oaie, numită și piele de Cordoba. În partea superioară, aceste *cizmele nemțești* erau decupate în formă de inimă.

La sud de Mureș (Zădăreni, Frumușeni) în loc de cizme s-a purtat o încălțăminte croșetată din lână neagră, cu talpă de piele sau de cauciuc numită *Patschker* iar în locul saboților de lemn o opincă asemănătoare cu cea românească numită *Opintsch* sau *Schleicher*.

În toate satele, la Kirwei,¹⁴¹ perechile de tineri au fost îmbrăcate în hainele de sărbătoare. Pălăriile băieților, cu boruri late, erau împodobite cu timar și cu panglici, care atârnav pe spate. Peste cămașa albă ei purtau vestă până în gât, fără mâneci. Pe vestă, la piept se prindea ramură de rozmarin.

Fetele din Sâmpetru German se îmbrăcau la Kirwei cu fuste din mătase pastelată, de diferite culori, șorț negru, bluză albă cu mâneca până la cot și laibăr strâmt, din atlas. În satul vecin, Secusigiu, fustele erau din mătase albă, șorțul negru brodat, la brâu o panglică roșie și laibăr negru. Peste acesta se purtau baticuri din mătase cu ciucuri de culori pastelate, legate în cruce peste piept.¹⁴²

În Aradul Nou vechiul costum de Kirwei a fost înlocuit azi cu bluză din mătase albă, fustă roz, șorț alb cu aplicații de dantelă, laibăr negru și șal tot roz.

¹⁴⁰ Hans Gehl, *art. cit.*, p. 59

¹⁴¹ Sărbătoarea de hram a bisericii

¹⁴² Rodica Colta, Doru Sinaci, *Secusigiu monografie*, Editura Tiparnița, Arad, 2013, p. 212-213

Slovacii

Slovacii au făcut parte și ei din politica austriacă de colonizare. Atrăși de avantajele ce le-au fost oferite, au început să vină, din ținuturile muntoase ale Slovaciei, în Sud-Estul Ungariei, pe la începutul secolului al XVIII-lea și de aici, prin extensie, și în județul Arad.

Cel mai vechi nucleu de slovaci venit în județul Arad, din Békéscsaba și Szarvas, în 1747, a fost cel din Mocrea. Comunitatea slovacă din Nădlac, s-a constituit în anul 1803 din slovaci mutați aici de la Tótkomlós¹⁴³, Békéscsaba și Szarvas. Ulterior, în Nădlac s-au așezat și slovaci din Stamura Slovacă, iar mai târziu slovaci greco-catolici, originari din răsăritul Slovaciei. Comunitatea slovacă din Semlac s-a constituit, în anul 1819, din slovaci veniți din Békéscsaba dar și din regiunile slovace Orava și Nitra. În anul 1853 un grup de slovaci din regiunea Sariș s-au așezat la Peregul Mare, iar în 1883 mai multe familii de slovaci din Békéscsaba și din regiunile Orava și Nitra s-au stabilit în satul Țipari.

Portul popular slovac

Pieptănătura, podoabele și acoperitoarele de cap purtate de slovaci diferă de cele românești. La fel, și costumul tradițional slovac diferă atât ca materiale, croi și ornamentică față de cele îmbrăcate de țărani români.

Fetele slovace din Nădlac au purtat părul cu cărare pe mijloc și împletit într-o singură coadă lăsată pe spate, care se termina cu o panglică colorată (roz, albastră, roșie).

Femeile măritate aveau părul prins într-un coc lăsat pe ceafă. Pieptănătura a fost una specială. În față, părul era răsucit în două bucle, după care era pieptănat spre ceafă unde era legat strâns, împărțit în două și împletit în două cozi. Acestea se învârteau în jurul unei agrafe mai late din metal, fixându-se deasupra ei. Peste acest coc se așeza o bonetă de dantelă (*čepiec*) lucrată în tehnica fileului, strânsă sub coc cu un șnur. Agrafa de la coc, se puneă în timpul nunții și ea era purtată de femeie până la moarte.

Vara, femeile măritate își acopereau capul cu baticuri din diferite materiale subțiri, legate în față. Bătrânele umblau numai cu baticuri negre. La sărbători se purtau baticuri de catifea cu ciucuri, prinse în față cu un ac de siguranță iar iarna baticuri mari de lână cu ciucuri, care acopereau și capul și pieptul.

Exceptând mireasa care avea coroană pe cap, slovacele nu au purtat la sărbători podoabe pe cap sau la gât.

¹⁴³ Slovaci din Tótkomlós erau în anul 1803 la a doua migrație, ei mutându-se în Tótkomlós în anul 1746, din Szentandrás (com.Békés).

Vestimentația lor a fost compusă din cămașă de corp, bluză, poale, jupoane, fustă, șorț, vestă, cârpă mare din matase, cojoc din blană de oaie, ciorapii și încălțăminte din piele.

Cămașa (*košel*)¹⁴⁴ confecționată din pânză albă, până la genunchi, era luată direct pe piele. La piept se închidea cu nasturi și este ornamentată cu broderie spartă foarte fină și cu dantelă. Cămașa de vară era cu bretele, cea de iarnă cu mâneci.¹⁴⁵

Bluza (*oplecko*) din pânză albă, foarte fină, cu mânecă terminată cu fodor, încrețită în jurul gâtului, se purta pe deasupra cămășii de corp. Gulerul, detașabil, bogat ornamentat, ca și fodorul de la mânecă, cu broderie spartă, era prins de bluză cu un nasture. La bătrâne, bluzele erau complet albe, neornamentate, pe când la femeile tinere și la fete prezentau pe mâneci motive florale sau stilizate, lucrate inițial cu mâna, pe scris, cu roșu și albastru iar mai târziu cu mașina de cusut¹⁴⁶.

În toate anotimpurile, peste bluză femeile au purtat un laibăr din pânză neagră, mătase sau glot. Laibărul, lung până sub talie, strâns pe corp și puternic răscroit la gât, avea în jurul gâtului, a mânelor și pe spate aplicată panglică înflorată iar de o parte și de alta a tăieturii de la piept câte 12 nasturi rotunzi, filigranați. Se închidea cu panglici împletite în formă de opturi pe după nasturi. Peste laibăr se mai purta un batic mare din mătase naturală, cu bordură de flori imprimată și cu ciucuri (*strakový ručnik*), care era petrecut în cruce peste piept și legat la spate.

În partea de jos a corpului, în vechime s-au purtat poale strâmte, confecționate din pânză de cânepă albită¹⁴⁷.

Peste poale se îmbracau două jupoane din pânză albă, foarte bine apretate, care în partea de jos erau ornamentate cu colțișori și cu broderie spartă, fusta (*sukňa*) și șorțul. Fusta tradițională slovacă din Nădlac a fost din mătase neagră, încrețită, cu panglici înflorate, aplicate, în mai multe rânduri, în partea de jos. Șorțul de deasupra era de altă culoare decât fusta. În sfârșit, o piesă nelipsită a fost batista cu monogramă, pe care o țineau în mână la sărbători.

Iarna fetele și femeile au purtat, în zilele de sărbătoare și la biserică, cojoc lung până sub talie, cu mâneci (*vyšivany kožuch*), iar în zilele de lucru pieptar, ambele executate de cojocari slovaci din Nădlac sau Tótkomlós.

Cojoacele au fost lucrate în culoarea naturală a pielii, cu nenumărate cusături artistice, care acopereau aproape întreaga suprafață a piesei. Broderiilor erau executate cu roșu, verde, violet, maro, albastru și negru. Decorația de pe spatele cojocului era organizată în funcție de

¹⁴⁴ Echivalentul combinezonului de damă din portul orășenesc

¹⁴⁵ Mária Štefánková, *Odev nadlacksých slovákov*, Vydavateľstvo Kriterion, Bukureșt', 1997, p. 44

¹⁴⁶ Ibidem

¹⁴⁷ Poalele au fost ulterior înlocuite cu cămașa de corp

broderia centrală. Peste cusături se aplicau benzi de irhă albă, roșie, verde, maronie și cu zimțișori. La buzunare și la răscoitura mânecilor cojocul era tivit cu blăniță de miel.

Față de cojoc, pieptul era fără mâneci, cu buzunare în față, încheiat cu nasturi din piele, lucrați manual. La mâneci și la gât era tivit cu blană albă sau neagră. Pe sub pieptar femeile mai purtau *vizitka*, echivalentul vizicului românesc, confecționat din catifea, căptușită cu material moale și călduros. Mânecele acestui *vizitka* erau bufante, gulerul îngust, iar în spate are aplicat un fodor tot de catifea, încrețit.

O îmbrăcăminte specială a avut și la slovaci *mireasa*. Conform mărturiilor documentare rămase, până în 1853, tradiția cerea ca mireasa să meargă la biserică în haine vechi, acoperită de o pelerină tivită cu blană de vulpe. Pe cap avea o coroniță foarte înaltă, cu multe panglici colorate, lungi.¹⁴⁸ Abia după 1900 mireasa a început să poarte rochie nouă dar aceasta era de culoare neagră sau închisă. Coronița înaltă cu panglici a fost și ea înlocuită cu o coroană albă cu flori de ceară iar vâlul nu a mai depășit lungimea rochiei. Mult mai târziu rochia miresei a ajuns să fie albă, ca la români.

Picioarele femeilor erau acoperite cu ciorapi tricotați în culori și cu motive diferite (romburi, buline).

Încălțăminte purtată inițial, de sărbători, a fost pantoful cu funde, apoi, de prin 1920, au apărut pantofii cu nasturi, care se închideau într-o parte. Iarna pantofii erau înlocuiți cu cizme. La lucru, femeile au purtat, ca și bărbații, opinci cu cataramă.

Trecând la bărbați, slovacii bătrâni au umblat pe la 1900 cu părul lung până la umeri și pieptănat cu cărare pe mijloc. Conform tradiției, ca să lucească, îl ungeau cu slănină. Tinerii, în schimb, au purtat o tunsoare scurtă și rotundă, cu o buclă în față. Vara umblau cu capul acoperit cu pălării negre de postav, cu borurile joase, confecționate de meșteri locali. La lucru își puneau cloape de paie, cumpărate din comerț.

Îmbrăcăminte slovacilor a fost compusă din cămașă, gaci, pantaloni de postav, cojoc, cușmă și bundă, iar în picioare opinca cu cataramă.

Vechia cămașă din secolul al XIX-lea, din pânză țesută în casă, a fost croită dintr-o foaie, netăiată la umeri, cu mânecile prinse drept și lăsate largi în partea de jos. Lungimea cămășii era dată de lungimea mânecii. În față era despăcată cât să intre capul, avea guler îngust și se închidea cu un șiret. Ornamentica, plasată în jurul gâtului, în jurul tăieturii de la piept și la locul de prindere a mânecilor de umeri, a constat din cusături în cruciulițe executate cu roșu și albastru.¹⁴⁹ După 1900 a apărut cămașă cu pliuri, încheiată în față, cu nasturi și cu manșete.

¹⁴⁸ Mária Štefankova, *op.cit.*, p. 46

¹⁴⁹ Mária Štefankova, *op.cit.*, p. 43

Alături de această cămașă, la sărbători s-a purtat și o cămașă cu guler rusesc, care se închidea pe umăr și care era bogat ornamentată pe piept cu cruciulițe, lucrate manual sau în alesătură. În perioada 1850-1900 cămașa era strânsă pe corp cu o curea lată din piele. Peste cămașă s-a purtat vestă, din același material cu pantalonii și deasupra haina.

Gacii, foarte largi și plisați, se strângeau cu un brăcinar din ață de cânepă. În partea de jos pânza era destrămată. În față, peste gaci, s-a purtat un șorț de culoare închisă.

Pe timp ploios, slovacii umblau cu suman din postav, bogat ornamentat, lung până la gleznă, care se încheia cu un nasture la gât și era purtat pe post de pelerină. Gulerul mare era ridicat pe timp de ploaie. Piesa aceasta vestimentară este atestată în portul slovacilor încă din secolul al XVI-lea,¹⁵⁰ ea fiind adusă, în zonă, din Slovacia, de coloniști.

În vechime, iarna, peste gaci se îmbrăcau pantaloni de postav, cu două fețe, una albă și cealaltă neagră. Fața albă era împodobită cu găitane și se purta la sărbători. După 1900 acești pantaloni de postav au fost înlocuiți cu pantaloni priceși din stofa sau catifea, care se purtau în cizme.

Pentru a se apăra de frig, la lucru, bărbații purtau pieptare din două piei de oaie, cu blana pe dinăuntru. În exterior aveau o culoare galben-marونیu și erau închise pe umărul stâng și sub braț. Pe margini erau tivite cu irhă galbenă.

La drum îmbrăcau bunda, fără mâneci, lungă până la glezne, cu blana pe dinăuntru, care era croită din 7 piei. În loc de guler avea o blană întreagă de miel negru. Cei înstăriți umblau cu bunzi bogat ornamentate cu motive florale.

Ca încălțăminte, la lucru, și bărbații au purtat opinca cu cataramă, care a fost vechea încălțăminte slovacă. Opinca era croită din trei bucăți de piele (talpa, fața și spatele), plus curelușa cu care se închideau. Comparativ cu opinca românească, opinca slovacă nu era încrețită. La sărbători, slovacii s-au încălțat cu cizme cu tureac tare, cu cusătura în spate, sau cu bocanci cu tureac. Bătrânii purtau papuci.

Sârbii mureșeni

Venirea sârbilor în Banat și Județul Arad a fost declanșată de înfrângerea creștinilor, de către turci, în 1389, la Kosovo Pole și, mai ales, de dispariția statului sârb medieval, după 1459.

Răspunzând, într-un fel, invitației regelui maghiar, de a forma un zid de apărare împotriva turcilor, nobilimea și o importantă parte din populația sârbă s-au stabilit în masă în această țară, unde marile familii aristocrate sârbe (Mrniacević, Lazarević, Brancović, Jaksić,

¹⁵⁰ Ibidem

Belmuzević) au primit importante posesiuni. O parte din cei veniți în secolele XIV-XV s-a stabilit în zona Aradului la Nădlac, Ineu, Lipova, Șiria, etc.

În timpul domniei lui Matei Corvin, și anume în 1481, acestora li se vor adăuga alți 40.000 de sârbi, conduși de Dimitri Jaksić și de Vuk Gregorjević.

Totuși, în dinamica acestor migrații sârbe, cea mai importantă rămâne Marea Migrație din anul 1690, când, la invitația împăratului Leopold I de Habsburg, au venit în imperiu, conduși de însuși patriarhul Arsenie Cernojević, după unii cercetători, 400-500.000 de sârbi, după alții 200.000 de suflete sau 35-40.000 de familii.¹⁵¹ Ei au fost recunoscuți de împărat ca naționalitate și li s-au acordat o serie de privilegii.

Portul popular sârbesc

Sârbi din județul Arad, cunoscuți și sub numele de *sârbi mureșeni*, au purtat un costum specific zonei de câmpie.

Vechea pieptănătură a fetelor a fost cu părul împletit în „chică moț” sau „chică în sus”. În unele ocazii fetele își înveleau părul cu cârpă din mătase sau bircă.

Față de acestea, femeile au purtat părul prins în concii. „Conciul” era făcut din lemn de trandafir (sau din metal sub formă de potcoavă) înfășurat cu pânză albă subțire. Părul se pieptăna în două chici. Se pune concii pe ceafă, se lega cu două „șipci” de frunte pentru a nu cădea, după care se coseau chicile pe el, cu ajutorul unei andrele și a unei șipci negre. Bătrânele au purtat concii până la moarte și erau îngropate cu el.

La sărbători, capul era acoperit, de la un sat la altul, fie cu *cealmă de bani*, care avea monede puse una lângă alta iar la spate o „cârpă” mare de mătase cu ciucuri, fie cu cealmă cu fir. Aceasta era confecționată pe un suport de mucava și îmbrăcată pe față cu o țesătură cu fir metalic auriu sau argintiu și doar punctată în câmpul ornamental cu mătase colorată pe urzeala din bumbac. Fundul este dreptunghiular și împrejmuț de o bandă lată care acoperă creștetul, tâmplele și urechile. El se prelungea peste gât, acoperindu-l cu materialul ușor încrețit, ornamentat deosebit față de restul piesei cu *urzărele*, motive geometrice cu linie în zig-zag. La locul îmbinării se puneau flori artificiale, panglici sau salbe de monede, șnur de fir auriu.

Peste frunte se purta o *partă* sau „sârmă pe frunte” împodobită cu un șir de monede sau monturi de inele mici de argint sau alt metal cu diferite modele.

¹⁵¹ Elena Rodica Colta, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010, p. 47

Cât privește îmbrăcămintea, vechiul port al fetelor și al femeilor, azi dispărut în toate satele sârbești din județ, a fost compus din cămașă din pânză țesută în casă, poale și cătrânță.

Cămașa femeiască a fost confecționată din cânepă, bumbac și sadă țesută în două ițe. Ca tipuri de croi, sârboaicele au purtat cămașa cu stanul drept și mânecile prinse de umăr, cămașa cu mânecile prinse din gât și cămașa cu platcă la piept, cu tăietură în față, în spate sau pe umăr. Gulerul a fost rotund sau ascuțit, mâneca largă, liberă sau cu *fodori*.

De la începutul secolului XX, ele au început să poarte, în ocazii festive, bluză subțire, cu mânecile ornamentate cu modele florale sau vegetale cusute cu fir auriu, și fustă din mătase, de culori pastelate cu imprimeuri florale la tinere, și din stofă sau mătase neagră la bătrâne. Peste bluză se îmbrăca un laibăr răscoit adânc la piept și un șal mare. Baticurile și șorțurile erau făcute din același material de mătase ca și fusta. Bătrânele mai purtau iarna și cărpe după cap din lână.

Vechea încălțăminte a fost opinca cu baretă, cu vârful răsucit după care au urmat sandalele, cizmele și pantofii.

Sârbi bătrâni au purtat și ei părul lung. Bărbații își acopereau capul toamna și primăvara cu pălării cu boruri late iar iarna cu căciuli negre de miel.

Ca îmbrăcămintea, la începutul secolului XX, purtau în zilele de lucru, vara, izmene largi și lungi, cămăși albe largi și laibere negre iar iarna cioareci, cojoace, bunzi ornamentate cu broderie și jachete de postav de culoare albă sau neagră.¹⁵²

Acest costum a fost schimbat destul de timpuriu și la bărbați cu unul de târg (Arad Gai, Pecica), doar lenjeria de corp continuând să fie confecționată, din pânză albă, de către femei, în casă.

Pentru spectacolele de scenă și pentru diverse momente festive din viața comunității, în sate, a fost introdus un port popular generic. Fetele sunt îmbrăcate cu poale albe și cu bluză cu *fodori* la gât și la mânecă. Mâneca era legată la cot cu o panglică roșie, lată. Peste bluză se ia laibăr din catifea bordo, brodat cu flori aurii, și cătrânță de aceeași culoare, cu broderie plină, ca și laibărul.

Pentru a-și marca și mai puternic identitatea, formațiile sârbești de dansuri din Arad urcă pe scenă în costume populare muntenești din Șumadia, comandate în Serbia. Cel bărbătesc are ciorap de lână, pantalon de postav și bonetă de partizan.

¹⁵² Somogy Gyula, *Arad Vármegye és Arad Szab.Kir.Város Néprajzi Leirása*, Arad, 1912, p. 477

Bulgarii

Cunoscuți sub numele de „*bulgari pavlichieni*”, bulgarii din Banat, între care se înscriu și cei din Vinga (jud. Arad), de religie romano-catolică, reprezintă o comunitate distinctă în cadrul minorității bulgare din România. Față de bulgarii ortodocși din sudul țării ei au o istorie, o cultură tradițională și o limbă diferită și reprezintă, potrivit istoricilor bulgari, cea mai veche comunitate din diasporă. Conform tradiției și a mărturiilor documentare, bulgarii din Vinga, care ne interesează aici, sunt originari din prosperul oraș Ciprovac,¹⁵³ din sud-vestul Bulgariei.

Mutarea ciprovenilor la nord de Dunăre a avut loc după înăbușirea răscoalei antiotomane din anul 1688, și ea a fost determinată de teama represaliilor. Mai ales familiile înstărite părăsesc Bulgaria și se refugiază în Țara Românească, unde Constantin Brâncoveanu le acordă privilegii și îi așează în jurul Câmpulungului, precum și în Oltenia, la Craiova, Brădiceni și Râmnic. Invasia tătară din anul 1690 îi face să se mute în 1700 în Transilvania la Sibiu, Vințul de Jos și Deva, unde primesc de la Leopold I cetățenie, scutire de serviciu militar și libertatea de a face negoț în Ungaria. Localitatea Deva, unde s-au așezat 72 de familii din Ciprovec, Jelezna și Ciprovcii, devine în această perioadă „*oraș privilegiat bulgar*”¹⁵⁴. De aici, în 1737, 125 de familii s-au deplasat spre Vinica (Vinița - azi Vinga, jud. Arad).¹⁵⁵

În anul 1734, un al doilea val de bulgari, din Craiova și împrejurimi, trece în Banat, stabilindu-se în 1738 la Star Bišnov (azi Dudeștii Vechi, jud. Timiș), Lovrin, pe moșiile erariului de la Sarand și Dvorin, ca să ajungă în 1741 până la Vinica (Vinga, jud. Arad).

În urma acestor migrații numărul bulgarilor din Banat a fost estimat la 4600 de suflete.¹⁵⁶

Comunitatea bulgară din Vinga a fost una țărănească însă, în interiorul ei, a existat, încă de la început, și o aristocrație, o intelectualitate și un număr important de meșteșugari.

Bulgarii și-au păstrat vechiul costum tradițional cu care au venit în urmă peste 300 de ani pe pământ românesc.

Copii, atât fetițele cât și băieții purtau, de la 2 ani, o rochiță din mătase sau atlas cu imprimeuri, lungă până sub genunchi, și o bonetă din același material ornamentată cu panglici și șiret cumpărat de la prăvălie.

¹⁵³ Numele orașului apare scris și Ciprovec.

¹⁵⁴ Katerina Karabencheva, *Istoria minorității bulgare*, în *Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*, Edit. Jakab Albert Zsolt-Peti Lehel, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2009, p. 59.

¹⁵⁵ Istoricii bulgari estimează că în anul 1727, când împăratul Carol I dă un decret special, prin care acordă privilegii speciale poporului bulgar de la Craiova, Râmnic și Brădiceni, în Transilvania și Oltenia ar fi fost în jur de 3000 de ciproveni.

¹⁵⁶ Katerina Karabencheva, *art. cit.*, p. 70.

Fetițele mai măricele erau îmbrăcate la sărbători cu fuste de mătase care porneau de sub piept și erau prevăzute cu bretele. Băieții erau îmbrăcați cu haine de postav alb, ornamentat, la fel ca și adulții.

Costumele femeiești, cuprinzând un număr mare de piese, unele lucrate cu broderii bogate cu fir de metal, cântăresc 40 de kg.

Conform tradiției bulgărești, fetele au umblat cu capul descoperit, cu părul pieptănat cu cărare și împletit într-o coadă, pe când femeile măritate, pieptănate cu concii, purtau, în zilele de lucru, pe cap un batic de pânză roșu cu imprimeuri. La biserică și la sărbători își puneau o scufie cusută pe toată suprafața cu fir metalic auriu sau argintiu, legată sub bărbile cu panglici late, roșii, albastre sau cu imprimeu. Peste această scufie își legau un batic din mătase de culoare deschisă.

Ca podoabă de gât, bulgărițele înstărite au purtat în trecut ducați de aur, celelalte bani de argint, montați pe șiret.

Ca să pară că au solduri mai mari pe sub poale își puneau un fel de colac cu bretele. Cămașa din pânză de casă, era scurtă, cu mâneci largi prinse din gât, strânse în partea de jos cu o bentiță. Cămașile, tăiate în față, erau fără guler și foarte puțin ornamentate, cu roșu și negru, la bentița de la gât și la cea de la mâneci. Cu vremea ele au început să fie confecționate din jolj.

Peste cămașe se lua un *recăl*, un fel de viziclu, scurt până în talie, căptușit cu pânză, cu pieptul și spatele din catifea sau din atlas într-o culoare, și cu mânecile din altă mătase sau atlas, imprimate cu flori. Aceste mâneci erau ornamentate la manșetă cu fir auriu sau argintiu și cu mai multe rânduri de danteluțe roze, albastre sau roșii, în funcție de culoarea materialul din care era confecționat restul recălului.

Peste recăl se punea baticul mare de mătase cu ciucuri, legat în cruce peste piept, iar peste el un laibăr care acoperea doar umerii, deschis în față și prins cu copcii pe umăr, ornamentat în tehnica goblenului.

În partea de jos a corpului, bulgărițele purtau poalele nu foarte largi (din 4 lați), strânse pe talie cu șiret. Acestea erau ornamentate doar în partea de jos, cu motive florale stilizate, cu roșu și negru.

Rochiile (fustele) din mătase groasă, porneau de sub piept și erau susținute de bretele. Femeile bătrâne purtau fuste de stofă cu șire late, verticale, negru cu roșu. Rochiile fetelor și a femeilor tinere erau din mătase sau atlas roșu, albastru, cu flori în țesătura materialului.

În față se punea o cătrânță, bogat ornamentată cu motive aurii sau argintii și cu dantele și cu 2 funde din panglici. În jurul taliei se lega un șnur din lână împletită, care avea la capete mai multe pompoane din lână sau triunghiuri mici din material imprimat. În plus, mireasa avea

la ambele urechi asemenea pompoane, dar mai mari, iar pe piept un fel de plastron din mătase, cu ornamente decorative aplicate.

Fetele și femeile tinere erau încălțate cu cizme roșii cu cusături și cu șlarfe roșii de asemenea cu ornamente cusute cu ață galbenă. Cele în vârstă purtau cizme negre.

Bărbații aveau capul acoperit cu pălărie neagră de postav, cu calota rotundă, cu boruri nu prea late și cu o mică cataramă în față. La pălăria de sărbătoare întreaga calotă este acoperită de o brodere plină, lucrată cu fir auriu, de la care, peste boruri atârână în față doi ciucuri din același fir metalic.

Vechea îmbrăcăminte a fost compusă din cămașă țesută în casă și izmene lungi până la gleznă trecute peste cizmă, ambele ornamentate alb pe alb. Deasupra, în perioada interbelică, au purtat o haină de stofă de culoare închisă, peste care îmbrăca laibărul scurt, ornamentat pe margini cu cusături cu ață roșie, și cu nasturi albi de sidex. La gât bulgarii își puneau o cravată scurtă, lată, roșie cu imprimeuri, care era încheiată la spate, sub gulerul cămășii, cu un nasture.

Iarna, umblau la biserică cu pantaloni de postav albi, ornamentați cu șnur negru, băgați în cizme, cu o haină scurtă până la talie, din aceeași material, și paltoane lungi de postav, neornamentate, cu guler de blană.

Ucrainenii

Ucrainenii reprezintă etnia ajunsă cel mai târziu în județul Arad, prin migrație secundară. Cei mai mulți au venit, în urmă cu 25 de ani, din ținuturile de nord ale țării, din jurul localității Poiana de Sub Munte, în căutare de locuri de muncă. Azi cele mai mari comunități sunt cele din Peregul Mare (ruteni) și din Târnova-Dud, dar grupuri mai mici sunt răspândite în toate satele de câmpie.

Conform tradiției ucrainene, fetele au părul lung, împletit în una sau două cozi, lăsate pe spate, iar femeile măritate au părul aranjat în cozi ridicate pe cap, ca un colac, și acoperit cu batic (*rušnek*).

La gât, fetele de măritat își pun vestitul zgardan, din mărgelile mici, rotunde, de culoare neagră, roșie și verde, cu motive florale sau geometrice late de 1-2 cm, numit *pletkenka*.

Ca vestimentație, în zilele de lucru, femeile îmbracă în partea de sus a corpului o cămașă (*sorocika*) din pânză de in sau cânepă țesută în casă, cu decolteul mic pătrat și cu mânecile lungi sau trei sferturi, încrețite la umăr și terminate cu fodor, strânse deasupra cotului. Cămașa este ornamentată cu motive florale, cusute cu roșu și negru, pe umeri și în jurul gâtului, alteori și pe mânecă în jos, și cu o cipcă aplicată la bentița de la gât și la fodorul de la mânecă.

În partea de jos, corpul este îmbrăcat cu poale (*fartux*) din pânză înălbită, bogat încrețite în talie. Peste poale în față sunt încinse cu o zadie din lână, ornamentată cu vrâste negru-galben, roșu-vișiniu. La femeile tinere, culorile sunt mai îndrăznețe, nelipsind dunga de roșu-jar. Mijlocul este încins cu brâu de lână. Iarna poartă ca și bărbații pieptar, cojoc cu mâneci și subă.

Odinioară, și în zilele de sărbătoare, femeile, se încălță cu opinci (*postole*), confecționate din piele de porc, prinse cu nojițe negre (*voloch*), peste obielele albe, din pănură, care învelesc pulpa piciorului. Azi opinca se încălță pe scenă, la spectacole, fiind considerate piesă de port cu valoare identitară.

Costumul bărbătesc de vară era compus din cămașă de cânepă sau bumbac (*sorocika*) izmene (*porkineci*), brâu îngust sau lat din lână (*poias*) sau curea îngustă cu ținte (*pasok*). Iarna, în trecut, ucrainenii purtau cioareci (*haci*), pieptar lung (*keptar*) tivit cu blană neagră de miel și ornamentat cu motive florale, cusute cu lână colorată, cojoc lung cu mâneci (*kojuch*) și suman negru sau negru-gri din lână (*sardak*). Capul era acoperit cu căciulă de miel (*kucima*) și cu pălărie de paie de secară (*kapeliuk*). Ca încălțăminte bărbații purtau ciobote și opinci (*postole*).¹⁵⁷

Azi majoritatea ucrainenilor din județul Arad poartă veșminte urbane, însă cu ocazia unor spectacole îmbracă costume comandate în Ucraina, cu nelipsitele brâie de mătase roșie la tineri și cu partă înaltă împodobită cu flori și panglici la fete.

Romii

Prima atestare a romilor în zonă datează din secolul XV. În anul 1423, „țigani”, cum apar ei consemnați în documente, aveau la Cladova un voievod cu numele de Rayko¹⁵⁸. Totuși, abia din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar primele comunități mari țigănești sedentarizate la Șimand și Comlăuș.¹⁵⁹ În alte teritorii precum Țara Hălmagiului conscripțiile specifică absența lor.

Crescând progresiv ca număr,¹⁶⁰ un secol mai târziu, romii încep să se răspândească în județ, grupuri mai mare fiind înregistrate în Pecica, Curtici, Chișineu-Criș, Sântana, Arad, etc.

Azi, pe lângă romii sedentarizați, cum sunt de pildă lingurarii din Pecica sau vătrașii din Comlăuș, în diferite localitățile din zona arădeană trăiesc și gabori și căldărari, veniți din alte provincii ale României, în urmă 70 de ani.

¹⁵⁷ Inf. teren prof. Ana Hanțig, com Târnova

¹⁵⁸ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940 p. 75

¹⁵⁹ În Comlăuș, în anul 1771, romii reprezentau 5 % din populația satului. vezi Călin Goina, *O încercare de istorie socială: romii din Sântana în Incluziune și excluziune*. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, Editura Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2009, p. 148.

¹⁶⁰ La recensământul din 1900 numărul lor a ajuns la 2734 suflete. vezi Somogy G., *op. cit.*, 1912, p. 500

Portul tradițional al romilor căldărari¹⁶¹

Fetițele romilor căldărari purtau în trecut părul împletit în trei codițe, două subțirele în față și una mai groasă pe spate. Azi ele poartă părul împletit în două cozi, terminate cu panglici roșii.

În familiile tradiționale, de șiretul roșu, împletit în păr, sunt înșirați bănuții de argint (argintul fiind considerat aducător de noroc, ferindu-le de rele).

În ocazii festive, atât fetele cât și femeile au la gât salbe de aur și lăntișoare. În mod obișnuit, unei fete i se dă zestre 10 ducați de aur.

Fetele nemăritate umblă cu capul descoperit, în timp ce femeile măritate poartă baticuri, acesta fiind considerat în tradiția romă un semn de respect față de bărbat.

Cât privește costumul femeiesc, el este foarte colorat, culorile predominante fiind roșu, verde și galben.

Bluzele, strânse pe corp, încrețite în jurul gâtului cu un volănaș, au mânecile largi și sunt făcute din stambă de culoare roșie, galbenă sau verde cu flori mari sau mărunte.

Fustele, foarte largi, sunt încrețite, cu panglici multicolore, cu bănuți și nasturi cusuți în partea de jos. În față, poartă șorțurilor din materiale înflorate, cu buzunare aplicate. Pe spate, în trecut, purtau șaluri, la fel de colorate, cu ciucuri.

Căldărarii nomazi de odinioară aveau părul lung, în lațe, bărbi și mustață mare. Capul era acoperit cu pălărie cu calotă rotundă și boruri mari, cu o panglică îngustă cu cataramă.

În vechiul port, cămașa era lungă, cu o platcă cu broderie colorată, ce acoperea despicătura gâtului și cu mâneci cu manșete brodate. Mijlocul era încins cu cureață lată iar peste cămașă se îmbrăca un cojoc fără mâneci. În partea de jos a corpului romii căldărari au purtat pantaloni negri de stofă.

Ulterior, bărbații din acest neam, mai ales cei tineri, au început să-și taie părul și bărbile și să-și scurteze mustățile. Ei poartă, ca și femeile, lanțuri și inele mari de argint sau aur.

Vara capul este acoperit cu pălărie, care este împodobită în ocazii festive, la cei înstăriți, cu mărgelile sau pene de păun, iar iarna cu căciuli de astrahan. În mod obișnuit însă poartă pălăria neagră cu boruri mari, cu calotă rotundă și cu panglică de catifea neagră.

Ca vestimentație azi umblă îmbrăcați cu pantaloni largi, din stofă neagră sau confecționați din catifea verde sau neagră, cu panglici cusute pe partea laterală. Cămașa, cu mâneci largi, este fie albă fie viu colorată, de preferință de culoare roșie cu flori mari de

¹⁶¹ Camelia Stănescu, *Rromi căldărari*, în *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*, vol. coord. de Gabriela Alexandrescu, București, 2004, p. 23-32

culoare albă sau galbenă. Peste cămașă iau un laibăr negru de stofă, o vestă din velur sau din piele. Încălțăminte constă vara din sandale și iarna din pantofi negri.

Costumul tradițional al gaborilor¹⁶²

Gaborii mutați în județul Arad au adus cu ei portul lor din Transilvania. Conform obiceiului acestui neam, copiii mici sunt îmbrăcați din magazin, mai mult din oraș, doar pe la 4-5 ani părinții îi îmbracă pe băieți și pe fetițe în costume țigănești, făcute la comandă. Deja de la 6-7 ani băieții poartă și ei pălărie.

Fetele din acest neam au părul împletit cu funde roșii pe când femeile măritate, sunt pieptănate cu cărare la mijloc și au cozile strânse într-un coc de ceafă.

Capul femeii măritate este acoperit cu batic, basma (*khozno, dikhlo*), din cașmir de cea mai bună calitate, în culori vii înflorate, în care predomină galbenul (simbolizând în tradiția neamului bogăția, viața, lumina), verdele (speranță, renaștere) și roșul (simbolizând focul mistic). Baticul se pune la o palmă de la frunte și este legat în față cu un nod. Ca podoabe în urechi au cercei mari din aur, cu motive zoomorfe sau florale.

Față de celelalte etnii, care au ales pentru vestimentație bumbacul, inul, borangicul, pânza, romii gabori au optat pentru mătase în culori pastelate și cu motive florale ca materie primă a portului feminin. Costumele se lucrează la croitorese maghiare, specializate. Femeile cu stare au până la 10 costume din cele mai scumpe.

Pieșele principale din acest costum sunt bluza, fusta și șorțul.

Vara, gaboresele poartă bluză (*gada*), scoasă din fusta largă, ornamentată la guler și pe piept cu dantela, lucrată manual. Sub bluze iarna îmbracă tricouri, cu mâneci lungi iar deasupra mai multe jerseuri, însă niciodată palton.

Fusta, din stofă sau mătase (*kežaluni*), largă de cel puțin 5 metri și lungă până la glezne este plisată și ornamentată în partea de jos cu de 2-3 rânduri de dantele sau bentițe brodate (*pasomali*) pe partea de jos. Sub fusta de mătase, iarna, se iau încă trei fuste dintr-un material mai gros, iar vara, una de stamba sau de bumbac.

Peste fustă, în față, se leagă un șorț, tot din mătase înflorată, plisat și ornamentat cu dantele și cu unul sau două buzunare aplicate.

¹⁶² Zrini Iren, *Rromii gabori*, în *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*, coord. Gabriela Alexandrescu, București, 2004, p. 43-58

Jerseul purtat iarna este din lână, de cele mai multe ori de culoare verde. Gaboresele umblă încălțată cu sandale/ șlapi, iar toamna și iarna cu pantofi bărbătești, negri, având în picioare șosete bărbătești, de culoare închisă sau verde topaz.

La gabori, părul și barba sunt tunse iar mustața este purtată „pe oală“.

Capul este acoperit cu pălărie din fetru de bună calitate, cu borurile largi¹⁶³ și panglică lată, având curbura borului cu deschidere spre ceafă și înclinație în față, ridicată la ureche. Culoarea predominantă – negrul aristocratic și relevant al masculinității provocatoare.

Cămașa este confecționată din pânză subțire din „poplin“, cașmir sau mătase, întotdeauna de culoare albă, emanând, prin simplitatea croiului și a culorii, bărbăție și forță. Vesta, „laibărul“, care se ia peste cămașă, este în ultima vreme din stofă. Culoarea predominantă este negrul iar nasturii din os, înlocuiesc metalul, argintul de odinioară. Singura componentă rămasă, ca adaos artizanal, este lăntișorul de argint, prins într-o gaică și ascuns într-un buzunar al vestei.

Haina, este din stofă neagră, cu un croi simplu, largă și tot timpul deschisă, cu nasturi de os și buzunar interior. Gaborii de azi nu mai poartă chimir ci curea din piele neagră, lată de 5-8 cm., cu cataramă mare.

La aceste piese vestimentare în ultimele decenii s-a adaugat iarna haina de piele.

Pantalonii sunt din stofă neagră, cu croiala largă, lejeră, și fără manșetă, de cele mai multe ori, cu o măsură mai lungă pentru a crea „armonica“ la glezna piciorului, acoperind șosetele, simbolizând „protecția“ masculină și „pudoarea“ bărbătească.

Încălțăminte este în funcție de anotimp. Vara gaborii poartă sandale/ șlapi, încălțați peste ciorapi albi, niciodată pe piciorul desculț, iar toamna și iarna pantofi din piele neagră.

În ciuda acestui tradiționalism, în ultimii 20 de ani, descoperim și în cazul romilor, în vestimentația cotidiană, un amestec de haine cumpărate și de piese tradiționale (fusta încrețită, pălăria, etc).

Totuși romii din ambele neamuri și-au păstrat vechile cutume. Astfel, datina țigănească interzice femeii să poarte fustă scurtă sau pantaloni, la fel cum și bărbaților le sunt interziși pantalonii scurți. Prin urmare aceste piese lipsesc din garderoba romilor conservatori, care continuă să poarte haine lungi, ce se încadrează în modelul lor cultural. Chiar și neamurile sedentarizate, care au renunțat la vechiul port, utilizează elemente de port tradiționale în momentele de reprezentare etnică: la festivaluri, pe scenă.

¹⁶³ Gabriel Sala, *Neamul țiganilor gabori-istorie, mentalități, tradiții*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2007, p. 47

Glosar de termeni

aba - stofă subțire din păr de lână

alboiet - albastru

alesătura peste fire - tehnică de ornamentare în timpul țesutului, în care firele de beteală, de culori diferite, în funcție de motiv, sunt trecute cu mâna printre firele de urzeală, pe mici porțiuni, numărate

altiță - grupaj de motive decorative amplasate pe mânecile cămășilor femeiești în zona umărului; parte componentă a unei structuri compoziționale ce include altiță, încreț și râuri

arămizi - mătase folosită pentru realizarea cusăturilor ornamentale

aripa șubii - partea din față a șubii

arondiță - ace din sârmă pentru prins părul

aur - fir folosit pentru broderii

baieră - șnur împletit

barburi - clini intercalați pe mijlocul feței și a spatelui la cămășile bărbătești, evidențiați prin motive decorative brodate

barșon - catifea

bartă - cunună din flori artificiale; ornament de carton împodobit cu panglică colorată, mărgelile și oglinzi purtată de mireasă

bănușei - variantă de cusătură plină pe fir

băteală - fir introdus cu ajutorul suveicii sau cu mâna prin rostul firelor de urzeală pentru a obține bătătura

becheș - pieptar femeiesc deschis în față

bircă - fir subțire de lână

bitușe - haină lungă din piele de oaie, purtată cu blana în exterior

bombiu - cusătură plină executată peste fire

brăcinar - îndoitură în partea superioară a poalelor și izmenelor prin care se introduce șiretul sau sfoara

brăcinăriță, brășinariță - șnurul care se introduce în brăcinar

brăciră - cingătoare îngustă, din lână, țesută în război, specifică costumului femeiesc, care înfășoară de mai multe ori mijlocul

brână - linie ondulată dispusă ca decor în formă de bordură

brânelește - cusătură ornamentală executată în puncte crucișești, în lungime, pe două rânduri paralele, împungând în urmă și ieșind înainte

brâu - cingătoare mai lată, comună costumului femeiesc și bărbătesc, țesută din lână

bugilar - buzunar

bumb - nasture

bundă - cojoc lung femeiesc, decorat cu garnitură de blană de astrahan

burcă - cârpe legate pe șolduri ca să dea impresia că sunt mai mari.

burdic - pieptar de piele

cafă - culoare maro, cafeniu

calomfir - călăpăr, ornament fitomorf

cașmir - stofă fină de lână de proveniență industrială

căbăniță - haină de dimie, decorată cu aplicații de șinior

căput - palton din stofă industrială

cărici - agrafe confecționate din taleri, prinși între ei și fixați într-un ac

- cărmăjin* - piele vopsită în roșu
cătrință - piesă de port dreptunghiulară, care se pune peste poale sau fustă; se purta pereche, una în față și una în spate, sau numai una în față
cârpă în față - zadie, șorț
cealmă - acoperitoare de cap în formă de bonetă, ornamentată
ceapsă - un fel de bonetă realizată dintr-o cârpă triunghiulară, care susține pieptănătura
cerc pe cap - coroniță din flori artificiale
cernit - negru
cheie, cheiță - cusătură mărunță, ornamentală, care unește lații de pânză
chepeneag - pelerină din dimie cu guler mare
cheșcăneu - năframă
chică - coadă împletită din trei sau mai multe șuvițe
chintuș - vestă bărbătească din aba, decorată cu aplicații de șinioare și broderii
chișchineu - broboadă mare
chitărită - decorată prin broderii perforate
chițale - ciucurii de la opreg
cioareci - pantaloni de dimie (pânză de lână)
cipcă - dantelă
ciupag - cămașă scurtă până la talie
ciur - tehnică de broderie constând din festonarea marginilor unui desen și tăierea părții interioare
ciurac - palton negru, căptușit cu blană, ornamentat în exterior cu mărgelile negre
clăbăț - căciulă
clop - pălărie
colțon - ornament de formă ascuțită
cocor - buclarea părului de pe frunte
conci - cerc din diferite materiale, pe care sunt cusute cozile femeilor măritate
cocotoare - oglindă
cotătoare - oglindă
cotreanță - cătrânță
coțcă - ornament în formă de pătrat sau romb
coțobaică - haină din stofă de lână până pe șolduri, ornamentată cu cusături de ață neagră, șinioare și postav negru
- doroț* - șubă bărbătească
drot - sârmă
dubiu - tehnică de țesut în 4 ițe
- farbă* - vopsea
fitău - fir de bumbac
florin - ban de argint
foaie - lățime de țesătură
fodor, fodoriță - volan, volănaș
frâmbie - șnur din piele sau din ață
fufă - broderie plină lucrată pe fir
- gaci* - izmene din pânză țesută în casă
găitan - șnur folosit la decorarea pieselor de dimie
ghizdă - tăieturi rotunjite, dispuse simetric în partea din față la cioareci, împrejur cu ornamente
glugă - piesă de port din dimie

goland - șiret
goloambe - nasturi
grenadir - pânză industrială, foarte subțire, ca un voal
grumaz - gât
guverit - plisat mărunț

habă - aba
hiră - fâșie de piele folosită la decorarea pieptarelor și cojoacelor
hudră - gaură
hunguță (ață) - ață gri
hurculași - broderii ajurate, cumpărate din comerț

iancăl - șubă mai scurtă purtată și de bărbați și de femei
irhă - piele
iscloji - paiete
împănat - ornamentat cu motive florale

jolj - pânză industrială, albă, subțire
juluf - șuvită de păr încrețit

laibăr - vestă fără mâneci
lăturoi - lat de pânză în subzona Gurahont
lila - mov
loază - motiv decorativ, ghirlandă brodată

misir - bumbac foarte subțire
mnerăie - culoare albastră închis
nădragi - pantaloni
năvădit - modalitate tehnică de realizare a unui decor geometric uniform repartizat pe suprafața țesăturii, prin sistemul legării itelor
nodătură - punct de feston
noroancă - culoare galben

obadă - partea țesută a opregului
obială - fâșie dreptunghiulară de țesătură de pânză sau lână care se poartă înfășurată în jurul piciorului
ochi - decor geometric în formă de romb sau pătrat
obligație - ceapsă din voal, purtată deasupra părului montat în cunună
opreg - piesă vestimentară formată dintr-un petec bogat ornamentat și franjuri

pană - floare, motiv ornamental
partă - panglică decorativă purtată pe frunte; podoabă de cap maghiară
pănclică - panglică
pămură - țesătură groasă din lână țesută în 4 ite, dimie
părușană - floare confecționată din panglici
pătură - cută
pânză cu cinar - pânză dungată de la filele răsucite introduse în urzeală
pe scris - cusătură după un model desenat
peste olaltă - suprapus
pliș - catifea

pomnată - o bandă dublă, de pânză pe care sunt fixate pliurile de la poale
primă - panglică
prohab - buzunar
pruzliuc - vestă bărbătească confecționată din mătase
pui - decupeuri de postav; motive ornamentale mărunte
pumnar sau *pumnaș* - manșetă fixată pe cămașă
pupi - decupeuri de postav în formă de boboc de floare

recăl - viziclu bulgăresc, cu mâneci lungi, foarte scurt
roc - haină bărbătească scurtă, cu croi orășenesc
rocie - fustă confecționată din material industrial
rujă - trandafir

sadă - pânză subțire de bumbac
sălbănași - cusătură cu fire trase
somot - catifea
sovon - vâl de mireasă
spăcel - cămașă femeiască
stan - lat de pânză
straiță - traistă
sucnă - fustă confecționată din material industrial
suman - haină lungă cu mâneci din pănură, decorată pe piept, spate, guler, manșete, buzunare
 cu postav decupat, șinior și cusături cu ață colorată
sumnă - fustă confecționată din material industrial

șingluitură - panglică ornamentată cu motive decorative țesute
șiniore - șnururi
șlaiier - vâl de mireasă
șling - dantelă cu colți, obținută prin tehnica tăierii
ștrimf - ciorap tricopat
șubă - suman

tazle - broderie albă cu tăieturi și împunsături, terminată cu colți bătuciți
toiégiu - tehnică de țesut prin baterea împreună a mai multor fire de urzeală

țintoc - dantelă industrială, colorată
țundră - suman

vânăț - albastru
vearbă - dungă, vargă
veșcă - gherghef

zăluță - ornament în formă de S înclinat
zobon - vestă scurtă fără mâneci
zadie - șorț

Bibliografie

Apolzan, Lucia

1944, *Portul și industria casnică textilă din Munții Apuseni*, Institutul de Științe Sociale al României, București

Avramescu, Elena, Florescu Florea Bobu

1959, *Broderiile la români*, Editura de Stat pentru Imprimerie și Publicații, București

Bănățeanu, Tancred, Focșa, Marcela

1963, *Ornamentica în arta populară românească*, Editura Meridiane, București

Bâtcă, Maria

1998, *Însemn și simbol în vestimentația țărănească*, Casa Abeona, București

2006, *Costumul popular românesc*, Editat de Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, București

Bocșe, Maria

1970, *Contribuții la studiul opregului bănățean*, Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1968-1970, Cluj-Napoca, p. 243-259.

Botiș, Ioan

2008, *O istorie antropologică a culorilor*, Baia Mare

Butură, Valer

1978, cap. *Portul popular*, în *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pp. 304-321

Clepea, C. Stela,

1980, *Contribuții la studierea portului popular din podișul Lipovei*, în *Ziridava*, XII, Arad, pp. 699-706

Colta, Elena Rodica

2010, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad

Colta, Rodica, Sinaci, Doru

2013, *Secusigiu monografie*, Editura Tiparnița, Arad

Comșa, Dimitrie

1904, *Din ornamentica română. Album artistic*, Sibiu

Coste, Ioan, Godea, Ioan

1990, *Lunca Teuzului-Mocirla. Pagini monografice*, Editura Litera, București, 1990

Costea, Ștefan, Costea, Dumitru

1998, *Șetin. O așezare milenară românească de pe Mureșul Inferior*, Editura Mirador, Arad, 1998

1998, *De la vibră la covor*, Editura Fundației Culturale Române, București

Dumitrescu, Vladimir

1961, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Călnic*, București, 1961

Dunăre, Nicolae

1956, *Sate din Zărand specializate în meșteșuguri țărănești*, Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara, Deva, pp. 20-161.

1957, *Portul popular din Bihor*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București

1966, *Portul popular din Țara Zărandului*, Sargeția, IV, Deva, pp. 227-268

1977, *Caracterele portului tradițional românesc, unguresc și săsesc în Transilvania la răscrucea secolelor XVII-XVIII*, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, IX, Cluj-Napoca, pp. 217-227

1979, *Ornamentică tradițională comparată*, Editura Meridiane, București

Eliade, Mircea

1993, *De la Zalmoxis la Genchis-Han*, Editura Humanitas, București

Evseev, Ivan

1997, *Dicționar de mitologie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara

Formagiu, Hedwig Maria

1974, *Portul popular din România. Catalog tipologic*, București

Gaga, Lidia,

1980, *Preliminarii la studiul portului popular din culoarul Mureșului*, Ziridava, XII, Arad, pp. 681-686.

Gehl, Hans

1975, *Portul popular german din Câmpia Aradului*, în Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 53-70

Goina, Călin

2009, *O încercare de istorie socială: romii din Sântana*, în Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, pp.145-170

Herlo, Rodica

1982, *Podoabe populare românești din părțile Aradului*, Ziridava, XIV, Arad, pp. 501-512.

1987, *Cămăși femeiești din colecția Muzeului Județean Arad*, în Ziridava, XV-XVI, Arad, pp. 387-394

Ișfanoni, Doina, Popoiu, Paula

2008, *Costumul românesc de patrimoniu din colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, Editura Alcor, București

Karabencheva, Katerina

2009, *Istoria minorității bulgare*, în Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România, Edit. Jakab Albert Zsolt-Peti Lehel, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2009, pp. 53-100

- Lăpăduș, Eutimiu,
1978, *Ceapsa și conciful cu variantele lor în Banat*, Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 71-108
- Lungescu, Olivia
1971, *Țesături populare în Bazinul Crișului Alb*, în *Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor*, 10, Oradea, pp. 99-110
- Manea, Gheorghe,
1978, *Încercare de zonare etnografică a județului Arad*, Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 281-294.
- Medeleanu, Horia
1979, *Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu*, Ziridava, XI, Arad, pp. 969-988
- Mihoc, Damaschin
1973, *Elemente de etnografie și folclor la cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, București, pp. 299-311
- Mozeș, Tereza
1970, *Ornamentica sumanelor din Țara Crișurilor*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, nr.1, București, pp. 127-135
1975, *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, Oradea
1981, *Contribuții la studiul și analiza structurală a hainelor de lână din România*, în *Analele Banatului*. Etnografie, Timișoara, pp. 43-68
- Negoită, Jana,
1978, *Conci, ciupag, opreg. Comentarii etnolingvistice*, Tibiscus Etnografie, Timișoara, pp. 57-70.
- Pastoureau, Michel
2012, *Negru. Istoria unei culori*, Editura Cartier, Chișinău
- Petrescu, Paul
1959, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București
1971, *Motive ornamentale celebre*, Editura Meridiane, București
1983, *Arcade în timp*, Editura Eminescu, București
- Prut, Constantin
2012, *Calea rătăcită: o privire asupra artei populare românești*, Fundația INTERART Triade, Timișoara
- Roșu, Georgeta (autor și coordonator)
2011, *Costumul tradițional în România*, București
- Sala, Gabriel
2007, *Neamul țiganilor gabori-istorie, mentalități, tradiții*, Editura Dacia, Cluj-Napoca

Secoșan, Elena,
1974, *Elemente caracteristice ale portului popular din Banat*, Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 67-72.

Secoșan, Emilia, Petrescu Paul
1984, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București

Sinci, Doru, Colta, Rodica, Otavă, Dimitrie
2012, *Monografia comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad

Somogyi Gyula,
1912, *Arad vármegye és Arad Szab.Kir.Város néprajzi leirása*, Budapest

Stănescu, Camelia
2004, *Rromi căldărari*, în *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*, coord. Gabriela Alexandrescu, București, 2004, pp. 23-32

Stoica, Georgeta
1976, *Podoabe populare românești*, Editura Meridiane, București

Štefanková, Mária
1997, *Odev nadlckých slovákov*, Vidavateľstvo Kriterion, Bukurešť

Tomida, Ecaterina
1972, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, Editura Tehnică, București

Turcuș, Aristida
1975, *Funcții simbolice de ritual ale unor piese de port popular bănățean*, în Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 79-85
1978, *Evoluție și elemente caracteristice ale portului popular din Saravale, Igriş și Secusigiu*, în Tibiscus. Etnografie, Timișoara, pp. 7-36
1981, *Pieptănătura și găteala capului la femeile din Banat*, în *Analele Banatului*. Etnografie, Timișoara, pp. 173-188
1982, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara

Vuia, Romulus
1958, *Portul popular al pădurenilor din Regiunea Hunedoara*, Editura pentru Literatură și Artă, București

Zamfira, Mihail
1978, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Editura Academiei RSR, București

Zrini Iren
2004, *Rromii gabori*, în *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*, coord. Gabriela Alexandrescu, București, 2004, pp. 43-58

Abstract

Arad county is bordered to the north by Bihor county, to the north-east by Alba county, to the east by Hunedoara county, to the south by Timiș county and to the west by Hungary. Arad county is divided, ethnographically, in five areas (Zărandului Country, the Gorge and the Plain of White Criș river, Mureș Valley, the Vineyards and Arad Plain along with Vinga Plain), each with their own ornaments and costumes, with a specific manner of ornamentation resulting from the influences that occurred in time due to the proximity and the contact with minorities and the city. All these gave rise to a remarkable local diversity.

The Romanian costumes are supplemented by the traditional attire of the seven minorities living in the county, which enrich further the anthropogenic landscape of this region, adding beauty to it.

The components of the Romanian costume for women and men are the same in all areas of Arad county.

In the summer women wear shirt, skirts, jerkin and apron, to which, in the winter they add sheepskin jacket or breastplate and *șubă* (peasant cloth coat). In the summer men wear shirt, fabric tights and jerkin, while in the winter they wear homespun wool trousers, sheepskin coat or vest and *șubă*.

Both men and women used to wear *opinci* (primitive leather shoes held by laces), but in the 20th century they were replaced by shoes, boots and high boots for women and by boots, high boots and open-back shoes for men.

Several pieces of clothing (shirt, apron, overcoat etc.) can be traced back in time until the Illyrian period, and represent a proof of cultural continuity in this territory. Similarly, the geometric ornaments have a correspondent in the Neolithic cultures attested in the area.

The manners of ornamentation for the traditional costume of Arad county were *alesăturile* (ornamentation within the fabric), full and “broken” embroidery. Sewing was also extremely diverse from one area to another, from the archaic *trășurește* sewing to the embroidery upon drawn patterns. The main colors which were used (black, white and red) still have magical and symbolic meanings nowadays; for the peasants, red and black that blend in the sewing mean life and death, while white means purity.

The characteristic, individual elements of Zărandului Country, which is a mountainous area, are the sober stitching, predominant black, and the black overcoat, locally called *țundră*.

The area of the Gorge and the Plain of White Criș river encompasses four sub-areas (Gurahonț, Beliu, Ineu and Chișineu-Criș). The costume in the Chișineu-Criș sub-area is influenced the most by the Bihor area, but the richest and most beautiful costume is the one in Ineu sub-area. The characteristic features of the women costume in this sub-area, which is crossed by the White Criș river, are: the necklace of silver coins, the „horned” loop of hair (hair braided by an iron comb), the shirt caught at shoulder level, the sheepskin coat „with mirrors” and *șubă* heavily embroidered with red, black, orange etc. Men costume is characterized by large and short shirts worn over tights and by large drawers, below the knee or to the ankle, embroidered at the bottom and pleated vertically or horizontally.

The traditional costume of the Mureș Valley is different to a certain point in the villages north and south of the river, and it bears specific elements of the traditional Banat costume. Unlike the other ethnographic areas of Arad county, as regards the women costume, the following elements have been used: the Carpathian shirt, with sleeves connected at neck level, two aprons tied over the skirts, in front and behind, or a single apron called *cătrânță*, a piece of wool or silk in front and behind, with long woolen threads that descended down to the edge of the skirts, called *opreg*. As regards the men costume, it included a long shirt, tied at the waist with a waistband or with a leather belt with welt nails. Another specific element was the straight overcoat, decorated almost entirely in black.

The traditional costume of the Birchiș village, placed in the eastern part of Arad county, south of the Mureș river, is representative for this ethnographic area: girls are wearing strings of silver coins both around their necks, and on their heads.

The traditional costume of the Vineyard area, originally made of home woven fabrics, was replaced with clothes made of natural silk (skirts, aprons and blouses), in lighter or darker colors, according to the age. The jerkins, both for women and for men, are of black silk, trimmed with gold or silver thread.

In the Arad and Vinga Plains, the traditional costume is different. In the villages north of the Mureș river, the old costume has many common elements with that in Chișineu-Criș sub-area. Here the overcoats are short, and resemble the jackets. By the early 20th century, the traditional costume started welcoming urban elements.

In Pecica, which is separated from Banat only by the Mureș river, the *opreg* used to be worn, and Serbian influence could be noticed as far as the ornamentation of blouses and head coverings is concerned.

In the localities of the hilly Vinga Plain, the costume is similar to that in the Banat Plain. The Secusigiu costume is representative; it is extremely rich and beautifully decorated

with gold threads. Girls and women from this village are wearing several types of head coverings and ornaments.

As far as the minorities are concerned, most of them arrived here with their traditional costume. Over the years they gave it up; with the occasion of stage performances, they are wearing a generic, conventional costume, which comprises a series of symbolic elements, which help at supporting their identity.

Mireasă din Ocișor. 1900

Iosif Trifa din Tisa cu părul lung,
retezat rotund, în cojoc nevopsit. 1900

Fată în cămașa bătrânescă, cu fodor la gât,
ornamentată cu motive geometrice, cusute
cu ață neagră, la umeri, pe piept și pe mânecă

Bătrân cu piețar de Hălmăgiu,
ornamentat cu motive florale pe piept,
și cu laibăr deasupra. Hălmăgel. 1960

Moațe, în cămăși cu mâneci cu fodor, pregătite pentru târgul de la Găina. 1933

Nuntă țărănească în Țara Hălmaგიului. 1933

Moți crișeni din satul Lazuri, umblând cu căruțele prin țară. 1933

Fată de măritat, în spătoi cu mânecă largă până la cot, cu broderie spartă și manșetă, și cu laibăr din catifea cu aplicații de dantelă. Hălmăgel. 1960

Femeie cu sumnă de mătase, învălită cu cârpă de mătase și cu jachetă de pliș. Bărbatul în cămașă cu guler îndoit și mâneci cu pumnari, cu izmene din patru lați și cu laibăr de postav. Hălmăgel. 1960

Fecior și fată de măritat din Păiușeni. 1960

Nevastă și bărbat din Păiușeni. 1970

Neveste în haine de duminică. 1960

Bătrână din Păiușeni, cu jachetă de pliș și zădie neagră. 1960

Fete în port popular introdus în Bârsa după 1920

Feciori din Bârsa în laibere negre cu șinioare

Tânăra familie din Bârsa

Fată în costum tradițional.
Cizme roșii cu cusături. Ineu 1969

Femeie cu copii în portul din Argîșu Mare

Feciori și fete din Chereluș

Fecior din Șepreuș

Fete de școală din Șepreuș

Fată de măritat din Șepreuș,
cu barșon pe cap și cu gușe la gât

Fată de măritat din Mișca

Țărani din Șepreuș
în port de lucru. 1945

Portul bătrânesc din Șepreuș

Familie din Sepreuș

Femeie în port
bătrânesc din Mișca

Portul vechi din Comlăuș. 1920

Miri din Comlăuș

Tineri căsătoriți din Comlăuș

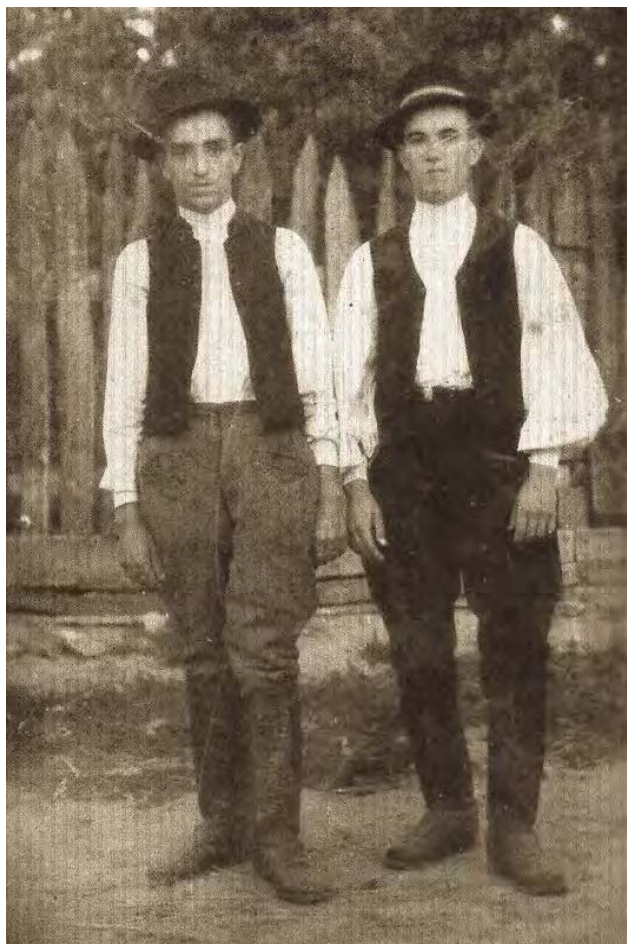
Familie din Comlăuș

Portul anilor 1980 din Comlăuș

Fete de măritat din Covăsânt

Feciori din Covăsânt

Covăsânțeni în haine de sărbătoare

Gheorghe Jurculeț

Miri din Covăsânț cu pălăscari

Nevastă învălită cu cârpă de mătase

Portul de iarnă din Covăsânț. cca. 1970

Copil din Căprioara

Fete de școală în Bata

Femeie măritată din Ostrov

Portul bătrânesc din Căprioara

Portul de iarnă din Bata

Neveste tinere din Bata

Fete de măritat din Bata

Familie în port popular din Bata

Nevastă și bărbat din Căprioara

Fete de măritat cu salbe la gât. Bata

Portul popular din Birchiș

Fete de măritat din Sâmbăteni. 1932

Bărbați din Sâmbăteni în cămăși lungi ca în Banat. 1932

Tânăra nevestă din Sâmbăteni. 1932

Bătrân în șubă de Sâmbăteni. 1932

Nevaste din Sâmbăteni. 1932

Familie din Micălaca

Miri din Micălaca. 1940

Copii de școală din Macea

Familie din Macea

Fată și fecior din Macea

Nevastă din Macea în haine de mătase

Detaliu. Podoabă de gât

Fete de măritat din Firiteaz

Mireasă din Firiteaz

Vechiul port popular din Fiscut

Fecior și fată. Fiscut. cca 1930

Tineri în portul din Fiscut. cca 1930

Influențe urbane în port. Fiscut

Femei din Secusigiu

Saveta Pistrui. 1874

Fete de măritat, una fufe la urechi

Familii din Secusigiu

Tânăra nevastă din Secusigiu. cca. 1930

Batrâni din Secusigiu în cojoace și cioareci

Tineri germani din Vladimirescu

Familie de germani din Zăbrani

Familie de maghiari din Ghiroca

Familie de maghiari din Pecica. 1900

Slovacă măritată, cu bonetă pe cap, din Nădlac

Familie de slovaci

Primul domnișor de onoare la nuntă

Detaliu. Boneta din dantelă

Fetiță în costum tradițional

Baiat cu bonetă și rochiță, costum tradițional

Fată și fecior în port bulgăresc

Miri bulgari

Miri ucraineni din Maramureș, mutați în județul Arad

Ucrainence în haine de duminică. 1970

Sârbi

Sârboiace din Satu Mare. Com. Secusigiu. 1930

Familia Pick din Arad, înainte de deportarea la Auschwitz

Familia Ruppert din Arad, pe malul Mureșului

Romi din Arad. 1986

Țundră din Țara Hălmagiului

Portul actual de fată. Cămășile cu mâneci ornate pe scris sau cu broderie spartă, de mașină

Spătoi tăiat în spate și poale din două pânze, din satul Brusturi

Familie în portul actual de duminică

Cămăși femeiești din Vidra tăiate în spate, fără guler sau cu fodor la gât

Laibăr de catifea cu paiete

Vechiul port din pânză țesută în război

Moș crișan din Măgulicea în bundă
croită din șapte berbeci

Țundră lucrată în satul Poienari

Cămăși femeiești din Leasa

Tineri în costume de sărbătoare

Portul bătrânesc de duminică

Costume de duminică din subzona Gurahonț

Costume tradiționale de fată și fecior

Suman femeiesc cu partea ornamentală restrânsă la o blană mică pe piept, manșete și buzunare

Detaliu. Salbă cu bani pe șiret

Grup de tineri în costume tradiționale

Chemători la nuntă

Copii în haine de sărbătoare

Fete la sărbătoarea satului

Bătrâne din Bârsa la uliță

Costum femeiesc cu zadie neagră de glot, ornamentată cu chei

Suman din satul Șiad, ornamentat cu postav verde

Costum tradițional de fată mare

Tineri în port de duminică

Cojoc de tip butincenesc lucrat în Beliu

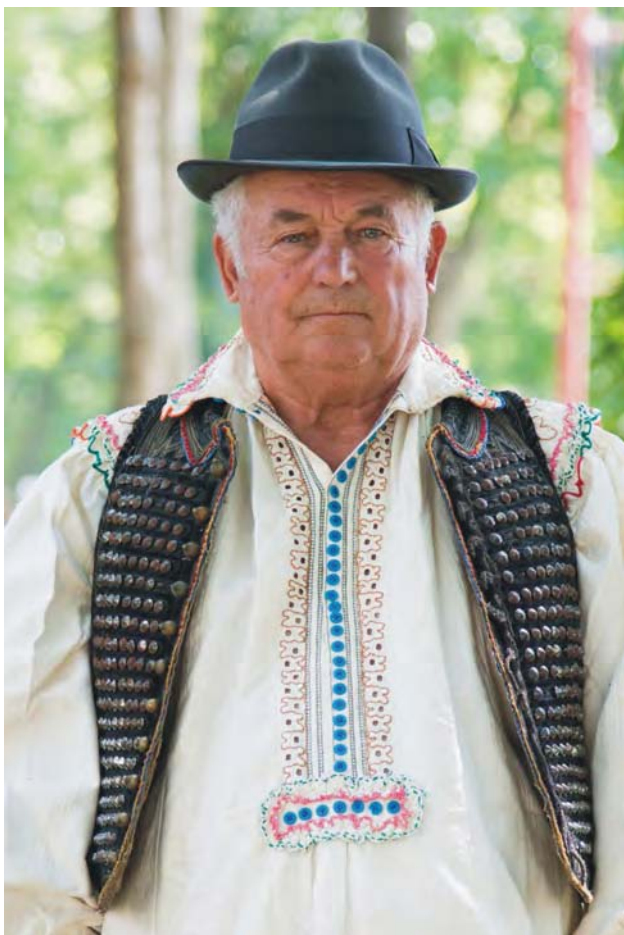
Nevastă și bărbat în portul local

Fată de măritat și fecior în haine de duminică

Nevastă cu conci cu trei coarne și bărbat în haine de biserică

Detaliu. Laibăr cu bumbi

Suman bărbătesc

Salbe de bani cu aripioare, înșirate pe sârmă,
cu mărele între ele

Laibăr ornamentat cu cusături colorate

Fată și fecior în port de sărbătoare

Detaliu. Podoabe de cap și de gât

Fetiță în costumul tradițional

Detaliu. Clop împodobit cu panglici plisate și flori

Costumul local de călușer

Suman de femeie ornamentat cu șinioare și părușene

Sabă de taleri cu colțișori,
fluturi și mărgele verzi

Cojoc ineuan, tivit cu blană neagră,
ornamentat cu bârcă, cu motivul ochi de păun

Spătoi cu ornamente cusute cu ață colorată și cu fir metalic auriu

Mânecă de spătoi lucrată cu fir metalic argintiu

Cârpă de încins ornamentată în alesătură

Fete în costume de sărbătoare în Joia Mare. 2014

Dansatori în portul local de sărbătoare.
Fetele cu coroane pe cap și feciorii cu zadii și cloape împănate

Fată și fecior în haine de sărbătoare

Detaliu. Părul împletit într-o coadă și cunună pe cap

Cojocel morodan cu ornamente în formă de vrej, lucrate pe scris, cu mătase

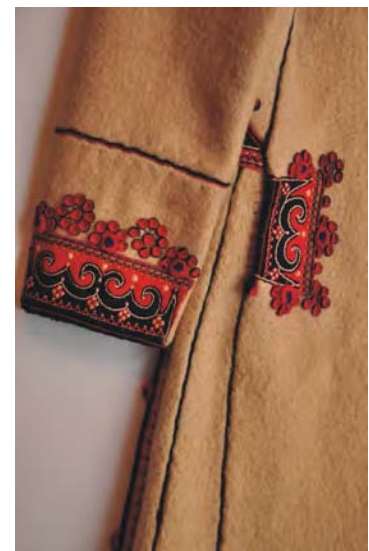
Moroda

Pieptar morodan

Spătoi și poale din Dud

Suman din Dud. Detalii ornamente

Tineri dansatori în portul local

Nevastă și bărbat în haine de duminică

Portul bătrânesc

Șimăndani în haine de biserică

Bărbat în portul de toamnă, cu nădragi și roc

Nevastă cu jachetă de barșon

Suman din Olari

Suman din Șimand

Cojoc executat în Mișca, tivit cu blană albă, ornamentat cu motive florale în vrej pe piele albă, cu bumbi metalici având în jur aplicații de piele și șinioare roșii și verzi

Fată și fecior în portul de duminică

Tânăra în portul local. Cămașa cu mâneca până la cot, cu broderie pe scris. La gât cu „gușe” din panglică plisată și bani

Fete de școală în portul local

Colindători în sumane de Comlăuș, ornamentate cu postav negru

Nevastă și bărbat în portul de vară

Portul tradițional de iarnă.
Nevasta cu viziclu și laibăr cu biți

Port de față mare din Podgoria Aradului

Laibăr cu fir și catarames metalice din Podgorie

Cojoace bărbătești lucrate la Pâncota, pe piele albă

Nevastă și bărbat în port de duminică

Detaliu. Cojocel ornamentat cu bani, lucrat în Bârzava

Port de fată mare

Detaliu de mânecă. Broderie spartă

Cojoc lucrat în Bârzava cu fir auriu

Spăcel din Vărădia de Mureș

Costum tradițional de fecior

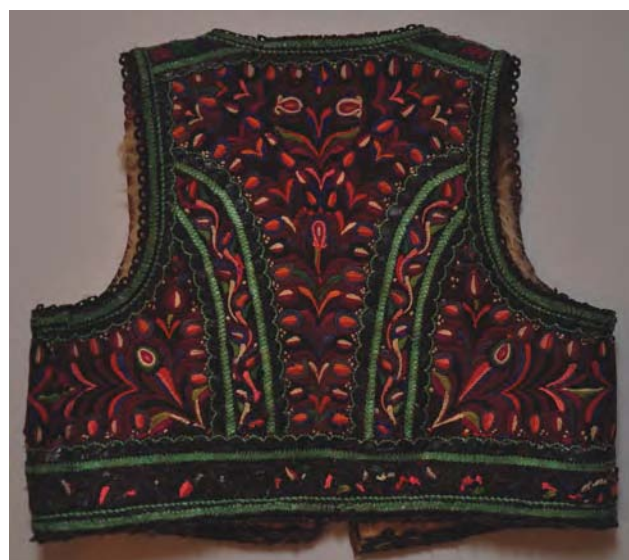
Costum tradițional de nevăastă

Tipuri de ornamente pe spăcel. Roșia Nouă

Podoabă pe prins pe coadă la fată. Ilteu

Cojocul executat de meșteri școliți la Făget

Cojoc lugoienesc cu „zbici”, purtat la sărbători

Port de pe Valea Mureșului

Cealma din zona Lipovei

Brâu din lână

Detaliu. Ornamente pe cioarecii de aba

Laibere lucrate în Lipova

Nevastă în costum de sărbătoare lucrat pe nylon

Familie în port tradițional

Costum tradițional local. Variantă

Port bătrânesc și de copil

Detalii. Salbă cu bani prinși pe panglică

Șubă femeiască

Detaliu. Partă cu bani de argint

Coțobaică purtată de femei

Dubași cu coțobaică și căciulă împodobită

Costum din pânză țesută în război, cu pui tablă

Ornamentică pe piept și la clini

Pumar cu cipcă mare, ca un fodor

Poale ornate în partea de jos

Costum femeiesc lucrat pe „georgette”

Cătrânță din catifea albastră cu broderie pe scris

Partă cu bani și cu păr purtată pe cap de fetele de măritat

Petec de la opreg țesut cu fir metalic

Cojocel lucrat la Făget

Port de fată din Căpâlnaş

Fată în portul vechi din Micălaca

Fete în portul local de sărbătoare

Ornamente pe mâneca și
pieptul cămășii femeiești

Ornamentica de pe cojoc
aplicată pe catifea

Nevastă în port de sărbătoare. Spăcelul cu mâneci largi, brodate cu fir auriu

Nevastă cu oprege în față și în spate. Obada țesută în război cu fir metalic auriu

Secusigeni în portul local. Variantă de cătrânță și spăcel

Maghiari

Fată din Aradul Nou în costum de sărbătoare

Costum de kirwei din Pâncota

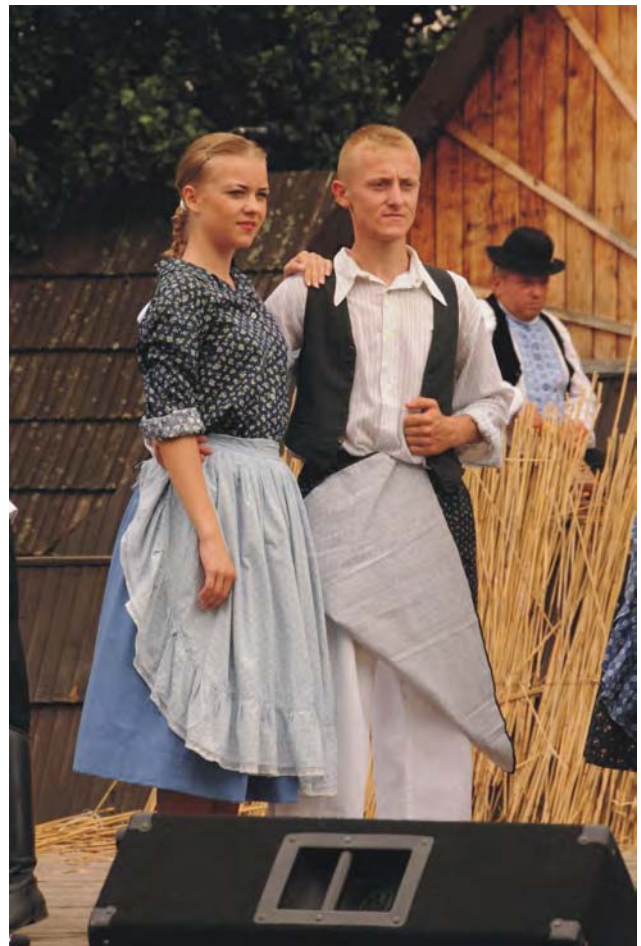
Copii defilând în portul german din Aradul Nou

Costum de kirwei din Sântana

Formație germană de dansuri din Aradul Nou. Trei generații

Slovaci din Nădlac

Dansatori din Arad-Gai

Dansatori din Arad-Centru

Formație sârbă de dansuri din Arad-Gai

Bulgari din Vinga

Pălărie de mire

Cravată bulgărească

Bonetă de nevestă cusută cu fir metalic

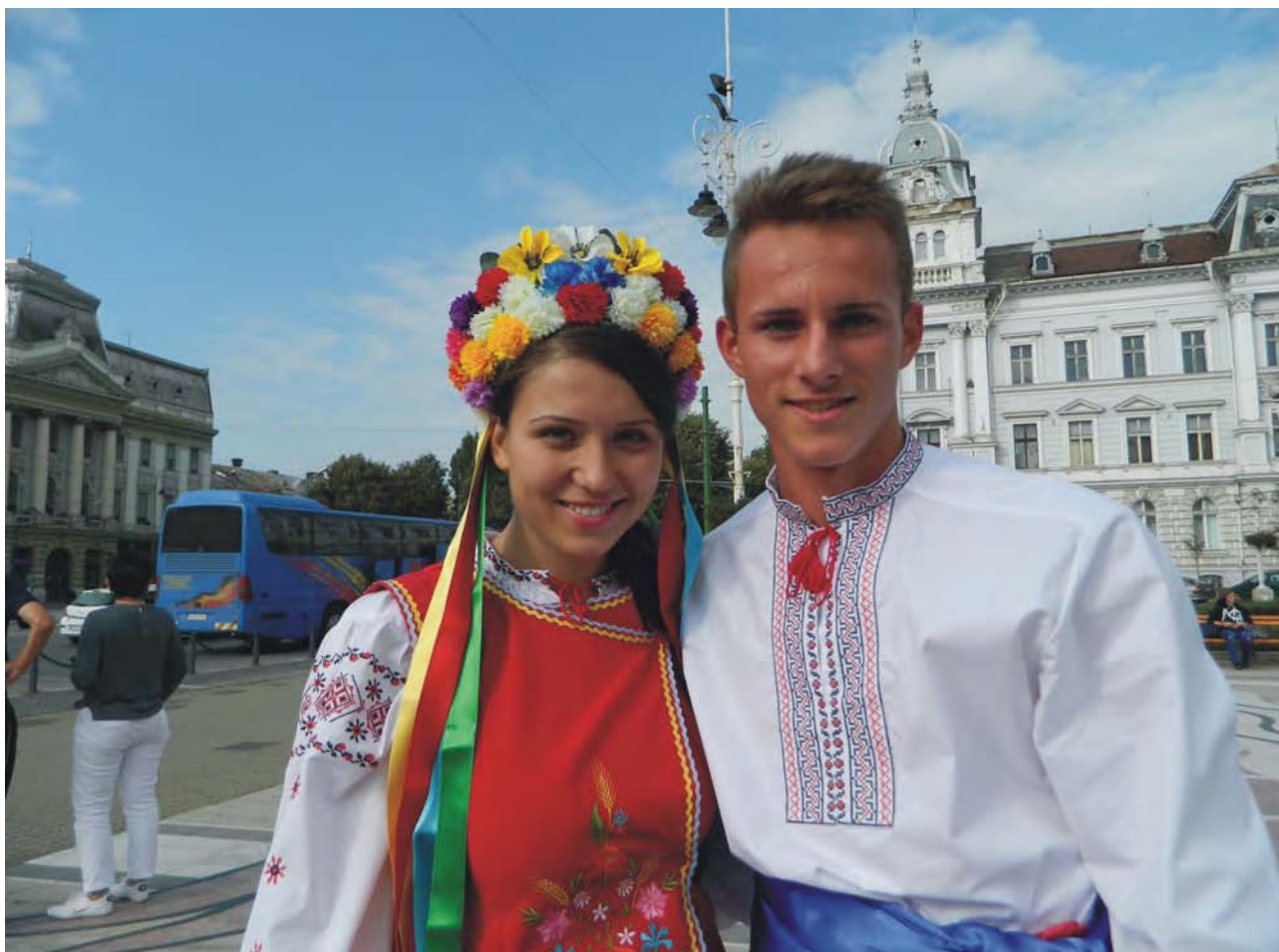
Papuci bulgărești

Recăl

Ducați

Ucraineni din Târnova

Romi din Comlăuș

Dansatoare rome din Arad

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Costumul popular românesc	7
Zonele etnografice ale județului Arad	7
Materiale, tehnici, croiuri, cusături și broderii	9
Tipologia costumului popular	17
Componentele costumului femeiesc	17
Componentele costumului bărbătesc	22
Piese de port comune femeilor și bărbaților	24
Evoluția în timp a costumului popular din părțile Aradului	28
Țara Zărandului	29
Defileul și Câmpia Crișului Alb	37
Podgoria Aradului	66
Podișul Lipovei și Valea Mureșului	69
Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi	79
Portul popular al minorităților din județul Arad	87
Multietnicitatea și multiculturalitatea județului Arad	87
Maghiarii	87
Germanii sau „șvabii dunăreni”	90
Slovacii	96
Sârbii mureșeni	99
Bulgarii	102
Ucrainenii	104
Romii	105
Glosar de termeni	109
Bibliografie	113
Abstract	117
Documente fotografice 1897-1986	121
Album	147